

Otto Jespersen (1860-1943) og Felix Franke (1860-1886)
Historien om en brevveksling

AF

INGE KABELL & HANNE LAURIDSEN

URL:

<http://www.kb.dk/kb/publikationer/fundogforskning/online/artikler/jespersenfranke.pdf>

Date of publication: 2004-04-26

Otto Jespersen (1860-1943) og Felix Franke (1860-1886)

Historien om en brevveksling

AF

INGE KABELL & HANNE LAURIDSEN

Indledning

Som ganske ung siger Otto Jespersen om sig selv, at han er ”*lidt af alt men ingenting til gavns*” i forbindelse med en beskrivelse af sine studier og studieskift – unægtelig en stærk underdrivelse,¹ set i lyset af hvordan det gik ham siden. Ovennævnte citat stammer fra et af hans mange ungdomsbreve til forskningskollegaen og vennen, Felix Franke, en jævnaldrende tysker, med hvem han i to år førte en meget omfattende korrespondance – hovedsagelig af forskningsmæssig karakter – en korrespondance, som brat blev afbrudt, da Felix Franke, i en alder af 25, døde af tuberkulose d. 13. april 1886.

Denne korrespondance er bevaret for eftertiden – efter alt at dømme (næsten?) komplet – og befinder sig i håndskriftsamlingen på Det Kongelige Bibliotek. (Katalognr. Ny kgl. Samling 3739, kvart format). Oprindeligt fik vi kendskab til den, fordi en fagfælle² var så venlig at henlede vores opmærksomhed på dens eksistens, ligesom han også nævnte, at den aldrig er blevet renskrevet og publiceret og tilsyneladende heller ikke nævnt / kommenteret i særlig grad.³

Omtalte korrespondance omfatter 89 forsendelser⁴ fra Otto Jespersen og 92 fra Felix Franke dækkende perioden foråret 1884 til foråret 1886. På flere måder er denne

¹ – og Franke siger lige så beskedent om sig selv: ”*Ich habe gestrebt und wenig erreicht – noch immer bin ich nichts.*” Jvfr. brev af 21. november 1884.

² Dr. phil. Arne Juul, København.

³ – bortset fra en artikel af Svend Smith ”*En Fonetikers Fødsel*” i *Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme*, 8. årgang, side 27-49. Risskov, 1944(45), samt de ca. 5 sider, som Jespersen i sin selvbiografi *En Sprogmands levned*, 1938, selv vier til en beskrivelse af sit bekendtskab og samarbejde med Franke. Se siderne 38-43. Som det fremgår af Smiths artikel, bruger han nærmest korrespondancen som afsæt for en generel beskrivelse af Jespersen som ung sprogmand, og der citeres kun lidt fra selve brevene; han siger således selv, s. 31, at han vil undlade at behandle flg. emner fra brevene ”*Oversættelsen af Frankes ’Spracherlernung’, Spørgsmål af almenfonetisk Natur; Diskussion af Jespersens engelske Grammatik og af Frankes ’Phrases de tous les jours’*”.

⁴ – heraf enkelte brevkort, ofte skrevet med meget små bogstaver, men mest breve og for Jespersens vedkommende af nogenlunde ens længde, utvivlsomt tilpasset en bestemt billig porto, idet han – og til dels

brevveksling interessant; man lærer f. eks. den unge Jespersen at kende, som han fremtræder i brevene – helt spontant – i modsætning til hans selvbiografi fra 1938, (jvfr. note 3), hvor han må antages at have revideret sit syn på sig selv og sin egen ungdom i lyset af, at tiden er gået, og han har udviklet sig fra en – måske lidt naiv – velbegavet og stræbsom ung mand til en internationalt anerkendt sprogforsker, ”the great Dane”, som man så ærbødigt og samtidig humoristisk kalder ham i engelske lingvistikredse i dag. Samtidig er det spændende at notere sig, at han allerede på dette tidlige tidspunkt, hvor han blot er midt i tyverne og faktisk endnu kun stud. mag. beskæftiger sig med ideer,⁵ som i de følgende år kommer til fuld udvikling, og på basis af hvilke han skriver sine banebrydende værker. Endelig er det også interessant og samtidig tragisk – set på baggrund af Frankes livstruende sygdom – at følge, hvordan der udvikler sig et venskab mellem disse to unge mænd, som vel begge må betegnes som ret sky af sig – et venskab, som dog aldrig fører til et regulært møde. Otto Jespersen har flere gange planer om at rejse sydpå og aflægge besøg i Sorau, Frankes hjemby i Nieder Lausitz, men især økonomiske årsager forhindrer hver gang i sidste øjeblik, at planerne bliver ført ud i livet, og omvendt har Franke planer om at komme til København, men må opgive dem på grund af sit dårlige helbred. I sin selvbiografi, side 39, beskriver⁶ Jespersen selv deres venskabsforhold som følger: ”Vi blev så gode venner som det er muligt mellem mennesker der aldrig fik hinanden at se; vi lærte hver for sig meget af den anden og stimulerede hinanden i høj grad.” – og han tilføjer: ”Aldrig har jeg truffet noget menneske der i den grad som han [Franke] delte alle mine interesser og synspunkter.”⁷

Forbindelsen mellem disse to unge mennesker bygger således alene på lidt under 200 breve udvekslet i en to-årig periode, ofte med korte mellemrum mellem dem – men så er det slut.⁸ Brevene er for Frankes vedkommende skrevet på dennes eget sprog, tysk, og Jespersen skriver også sine første breve på tysk – det er ham, der påbegynder korrespondancen – men så snart han opdager, at Franke udmærket forstår hans danske modersmål, dvs. at Franke **læser** dansk, går Jespersen over til at benytte dette. Et sådant to-

også Franke – havde et stramt økonomisk budget. At de også sendte pakker, ved vi, men om deres indhold kan vi kun gætte indirekte, idet breve og følgeskrivelser ikke altid holdes ude fra hinanden.

⁵ – ideer, som han ikke viger tilbage for at diskutere med tidens store navne trods sin egen, på det tidspunkt, såre beskedne akademiske stilling.

⁶ Franke siger noget meget lignende i et brev fra efteråret 1884 (se senere), og mon ikke det egentlig er dette brev, der har inspireret Jespersen til senere at skrive, som han gør. Han fortæller selv, at han, inden han gik i gang med at skrive om sin ungdom, gennemlæste hele korrespondancen, som han på det tidspunkt var i besiddelse af, idet Frankes far lang tid før havde givet ham hans breve til sønnen tilbage.

⁷ Om Jespersens særlige ortografi / skriftsprog, jvfr. senere.

⁸ Som afslutning på gennemgangen af korrespondancen vil vi citere Frankes fars brev til Jespersen af 19. juni 1886. Fra selvbiografien ved vi, at Jespersen kort tid efter Frankes død fik mulighed for at rejse til Tyskland, og at han i den forbindelse rejste til Sorau for at træffe sin vens familie som kompensation for, at han aldrig traf ham selv.

sprogs system, hvor hver skriver på det sprog, de er mest fortrolige med, ser ikke ud til at have voldt store problemer, men ind i mellem stiller de gensidigt hinanden spørgsmål om dansk / tysk, der viser, at de ikke altid er sikre på f. eks. et specielt ords betydning eller (især) udtale.

Korrespondancen vil ikke blive gengivet i sin helhed i nærværende artikel – dertil er den bl.a. for lang⁹ – ligesom enkelte breve heller ikke er ganske overskuelige / læselige og derfor vanskelige at afskrive – men den vil blive gennemgået brev for brev (i hvert fald med kort indholdsreferat, ofte ledsaget af kommentarer¹⁰ og citater) i tidsopdelte blokke, og hvis noget specielt taler derfor, kan enkelte områder blive løftet ud af den kronologiske sammenhæng for at blive behandlet særskilt og mere indgående. Når vi citerer direkte fra brevene, hvad vi vil gøre i ret vidt omfang, vil vi benytte det sprog, som det pågældende brev er skrevet på – dansk eller tysk.¹¹

Vores studier af brevene har vist, at der i hvert fald er tre indfaldsvinkler, som for os vil være meget væsentlige:

1. Brevskrivernes lingvistiske diskussioner – især af fonetisk og grammatisk karakter.
2. Brevskrivernes syn på datidens store navne¹² inden for sprogvidenskaben, såvel i deres egne hjemlande som i udlandet – inkl. små portrætter af flere lærere / forskere, de har nærmere kendskab til.
3. Personlige forhold omkring brevskriverne, herunder specielt deres forhold til hinanden.

Jespersen og Franke viser på mange måder stor fortrolighed over for hinanden og holder sig ikke tilbage fra skarp saglig (og nu og da måske mindre saglig) kritik af fagfæller – og også af hinanden. Kommentarer, der angår deres egne personlige forhold, er der ikke mange af, når man ser bort fra Frankes meget forståelige optagethed af sin egen sygdom og alt det, den forhindrer ham i at gøre; der er dog et enkelt autobiografisk afsnit fra begges hånd, hvor de hver især redegør over for den anden, 'hvem de er', og hvordan

⁹ 592 ark i fotokopi!

¹⁰ I disse kommentarer vil vi – under indflydelse af sproget i brevene og for at bevare sprogtonen herfra, nu og da anvende let gammeldags betegnelser, så som 'sprogforsker' i stedet for den i moderne sprog almindelige form 'lingvist'.

¹¹ De ganske få grammatiske fejl, Jespersen laver, når han skriver tysk, vil ikke blive rettet – men nu og da bemærket.

¹² Der vil i det følgende i noteform kort blive gjort rede for, hvem de var, og hvad de stod for, når Jespersen og Franke nævner datidens fremtrædende sprogmand m.m.

deres opvækst og uddannelse har været. Endelig – henimod slutningen af korrespondancen – er der også et par breve, hvor Jespersen virkelig lader masken falde, fordi han bliver så harm over den politiske situation i Danmark.

Hvordan og hvorfor denne korrespondance begyndte, er nok det første spørgsmål man vil stille, og svaret lyder således: Den begyndte med en idé, Jespersen fik, som gik ud på at oversætte – til dansk – en bog,¹³ Franke netop havde udgivet, og som Jespersen havde læst med meget stor interesse.¹⁴ Inden han går i gang med et sådant projekt, vil han dog sikre sig, at forfatteren ikke har nogen indvendinger herimod, og han kontakter derfor denne gennem forlæggerne Gebr. Henninger, som har udgivet Frankes bog. Dette brev findes ikke i samlingen, hvilket man heller ikke kunne forvente, da det jo ikke er et brev udvekslet mellem Jespersen og Franke.

Vi har valgt at dele brevene op kronologisk i fem blokke og gennemgå hver blok for sig bl. a. med henblik på at finde ud af, om der er særlige emner, man i den periode specielt har diskuteret. Skellet mellem de fem blokke falder ret naturligt, idet sommerferie og juleferie i hvert fald for Jespersen virkelig har betydet ferie fra pligtarbejde,¹⁵ således at han ved¹⁶ begyndelsen af et nyt semester er gået i gang med friske kræfter og måske nye ideer og planer.

Blok I dækker perioden fra første kontakt i **april 1884** til ca. **1. september 1884**. **Blok II** går fra ca. **1. september 1884** og året ud. **Blok III** slutter ved **sommerferiens afslutning 1885**, og **blok IV** slutter med **årsskiftet 1885/86**. **Blok V**, den sidste, går fra ca. **1. januar 1886** til Frankes død i **april samme år**.

Inden vi vender os til gennemgangen af brevsamlingen, er det relevant at spørge, hvorfor vi har ment, at den er værd at fremdrage fra arkiverne og underkaste en bearbejdelse. Derfor kan argumenteres som følger: Selvom Otto Jespersen døde for over 50 år siden og lod sig pensionere i 1925 – som 65-årig – for at hellige sig sit forfatterskab,

¹³ – med titlen *Die praktische Spracherlernung auf Grund der Psychologie und Physiologie der Sprache dargestellt von Felix Franke*. Leipzig 1883.

¹⁴ Jvfr. selvbiografien, s. 38, hvor Jespersen bl.a. siger således om Frankes bog: ”Jeg købte den og da den gav udtryk for meget der hade gæret i mig, skrev jeg strax til forfatteren og bad om tilladelse til at oversætte den [...] Bogen blev den første indledning til et gennem adskillige år fortsat felttog for at få sprogundervisningen ind i et andet spor: anvendelse av fonetik og lydskrift, oversættelse så lidt som muligt, fornuftig grammatik og ikke for meget av den, navnlig da ikke de meningsløse ramser, kort sagt praktisk indleven i det fremmede sprog så meget som muligt.”

¹⁵ – dvs. de undervisningstimer – først private lektioner, senere også på en skole – der sammen med arbejdet som rigsdagsstenograf skaffede ham til dagen og vejen, hvis han var meget påpasselig.

lever hans ry stadig internationalt og nationalt. Vi har således, efter man var blevet bekendt med, hvad vi ville beskæftige os med, fået henvendelser fra f. eks. engelske, japanske og koreanske forskere, som gerne ville følge med i vores forskning, som de havde fået en forsmag på ved at læse en artikel herom i *Henry Sweet Bulletin* (Inge Kabell: ”*Jespersen and Franke – an Academic Friendship by Correspondance*”). På det nationale område er der ligeledes stadig en levende interesse for Otto Jespersen – den store ener i Danmark, hvad angår engelsk sprogforskning og fonetik. En del danske forskere har således i de senere år skrevet kortere artikler om ham og hans virke, og betegnende er det da også, at hans meget interessante selvbiografi fra 1938 (jvfr. note 3 og bibliografien) er blevet oversat til engelsk og udgivet i 1995 i en gennemkommenteret udgave, der – i modsætning til forlægget – er forsynet med meget fyldige noter samt en omhyggelig og omfattende bibliografi over Jespersens værker. Endelig indeholder denne engelske version også et stort billedmateriale.

Hvorfor er Otto Jespersens indsats så fascinerende, at man stadig har lyst til at beskæftige sig med ham? For en dansker er svaret klart: ved sin forståelse for fonetikens enorme betydning for talesprogsindlæringen og for en korrekt tilegnelse af de enkelte engelske sproglyd fik han ganske enkelt revolutioneret engelskundervisningen i Danmark og ændret den radikalt i positiv retning. Dette slog igennem i læreruddannelserne på universitetet og seminarierne og således senere i skolen. Tidligere generationer kunne læse engelsk, men talte det dårligt og ufrit og ofte med en forkert udtale, baseret på skriftsproget. Senere generationer taler godt engelsk, og bag den gode udtale anes stadig Jespersens ledende pædagogiske hånd. Havde Felix Franke fået lov til at leve længere, kunne noget lignende sikkert være blevet sagt om ham inden for det tyske sprogområde. Det er tanker af denne art, der ligger bag vores arbejde med korrespondancen mellem Jespersen og Franke.

Blok I

Blok I strækker sig fra **medio April 1884 til ca. 1. september 1884** og omfatter 5 breve fra Franke og 4 fra Jespersen. Det første, man bemærker, hvad angår de tidligste breve, er nok deres meget formelle karakter; brevskriverne kender ikke hinanden, og emnet, en tilladelse til at oversætte og publicere et værk, indbyder heller ikke i sig selv til bemærkninger af mere privat karakter. Det varer dog ikke længe, før de begynder at nærme sig og tage bestik af hinanden, hvad angår vidensniveau etc. De sætter således hurtigt ind med at udveksle faglige synspunkter og gensidigt afprøve ideer på hinanden, og de bliver snart klar over, at det, de nu er ved at sætte i gang, sikkert vil blive til stor nytte og glæde for såvel den ene som den anden. Senere viser det sig – til stor morskab og overraskelse for dem – at begge har troet om modparten, at han var langt ældre, end det var tilfældet. Som tidligere nævnt er det først og fremmest faglige emner, de diskuterer, men Franke oplyser dog meget tidligt Jespersen om sit svagelige helbred, "*meine mangelhafte Gesundheit*", bl.a. fordi det kan forklare hans nedsatte arbejdstempo og usædvanlige bundethed til hjemmet.

Frankes første brev, dateret **17. april 1884**, er ganske kort og formelt og først og fremmest et svar på den af Jespersen fremsatte anmodning om tilladelse til at oversætte og udgive Frankes bog i Danmark (jvfr. note 13); samtidig med at han med glæde giver den ønskede tilladelse, fortæller han Jespersen, at han har nogle småændringer til den oprindelige tekst, som han gerne vil have inkluderet i oversættelsen; derfor vil han sende Jespersen et eksemplar af sin bog med vedføjede rettelser. Endelig vil han også gerne – ved brev til disse – sikre sig, at hans tyske forlæggere er indforståede med den påtænkte oversættelse. Tonen i brevet er venlig, idet han udtrykker taknemmelighed over, at Jespersen finder hans lille værk værdigt til oversættelse og udgivelse i Danmark.

Jespersens takkesvar følger hurtigt, dateret **19. april**; også dette er kortfattet og svarer stilistisk til Frankes. Ud over at takke for tilladelsen viser han, at han har helt kontrol over alle detaljer, idet han allerede – således fortæller han – inden sin henvendelse til Franke har fundet ud af, at det egentlig ikke er nødvendigt, når det drejer sig om oversættelse mellem tysk og dansk, at få nogen tilladelse fra det pågældende oprindelige forlag til at oversætte en af dets bøger – underforstået: han har således blot været høflig! Desuden advarer han Franke mod at tro, at der vil være et stort dansk marked for en bog af så speciel en art.

Begge breve er meget formelt indledt med "*Hochgeehrter Herr*" og Jespersen afslutter lige så formfuldendt med "*Ihr dankbar ergebener*". Jespersens tyske sprog fremtræder

korrekt, men lidt mere stift¹⁷ end Frankes. Som naturligt er, mestrer Franke jo, som indfødt, også dagligsproget og dets vendinger; han meddeler Jespersen, at han har modtaget hans anmodning og fortæller ham om sin egen reaktion herpå: *"Ihre durch Vermittlung der Gebr. Henninger heute erhaltenen Zeilen haben mir viel Freude gemacht; ich ersehe daraus mit Vergnügen dass Ihnen das Büchelchen gefällt. Ich gebe Ihnen natürlich gern die Zustimmung zur Veröffentlichung einer dänischen Bearbeitung der 'Spracherlung'."*

På dette tidspunkt kunne den påbegyndte brevveksling for så vidt være ophørt. Alle formalia er på plads, men især Franke har nok ønsket en fortsættelse, nu hvor han tilsyneladende har fundet en åndsfælle, som han måske kan udveksle tanker og ideer med pr. brev – en ideel situation for ham på grund af hans sygdom.

Han forelægger derfor i næste brev, dateret **22. april**, Jespersen en række faglige problemer, som naturligt lægger op til svar. Allerede i dette tidlige brev, som sendes sammen med det lovede, rettede eksemplar, stiller Franke et meget vigtigt spørgsmål, nemlig om han, Jespersen, er klar over, at Sweet¹⁸ har en bog i trykken, *Elementarbuch des gesprochenen Englisch*, som bl.a. skulle indeholde tekster gengivet med fonetisk skrift; en

¹⁷ – en karakteristik, som også passer på hans danske sprog i de følgende breve og i det hele taget i en stor del af hans produktion. Jvfr. Smith (note 3) s. 31: *"Stilen i Brevene beskrives bedst med Jespersens egne Ord fra nogle Optegnelser, som cand. mag Niels Haishund har gennemlæst og venligst meddelt mig Indholdet af. Jespersen udtaler sig således i sine Studenterdage om sit 'Stilvalg': 'Jeg ynder en tør stil, hvor tankerne står skarpt og klart, og hvor følelsen ikke får lov til at udgyde sig i tårer...'. Jeg [Smith] har bevidst brugt Udtrykket Stilvalg, idet man føler, at Jespersens Stil har været ham et Redskab, og at han på dette Punkt – som paa saa mange andre – er bestemt af Tidens utilitaristiske Syn. Jespersen viste deri en Stilharmoni – hvad man saa ellers kan synes om selve Stilen – 'han spidsede sin Pen efter Materien.'"*

¹⁸ At Henry Sweet (1845-1912) har betydet noget særligt for dem begge fremgår også af Jespersens selvbiografi (note 3) s. 40: *"Sweet stod nemlig både for Franke og mig som det lysende forbillede og som talsmand for det meste af hvad vi vilde ha frem. Det var foruden hans Handbook of Phonetics, som vi begge hade studeret med stor flid, hans almen-sproglige avhandlinger i Philological Society som vi var påvirkede av (hans arbejder om oldengelsk lærte jeg først senere at kende)." Deres forhold til Sweet vil blive behandlet adskillige gange i det følgende. Henry Sweet, discipel af Bell, er vel den af datidens fonetikere, der i dag er den mest kendte ved siden af Jespersen. Hans første fonetiske værk handlede om dansk: *On Danish Pronunciation*, 1873-74; han beskrev heri det danske stød som et stemmebåndslukke. Han benyttede i dette værk Bells terminologi. I 1877 udkom hans *A Handbook of Phonetics*. Sweets fonetiske beskrivelser var primært baseret på almen fonetiske studier, men han udgav også korte fonetiske analyser af lydssystemerne i flg. individuelle sprog: engelsk, tysk, hollandsk, islandsk, dansk, svensk, russisk, walisisk og portugisisk. Også lydskriftsystemer beskæftigede han sig med, og han skrev en afhandling, *Sound Notation*, 1880-81, hvori han foreslog en række forbedringer af Bells *Visible Speech*. I 1885 udkom hans *Elementarbuch des gesprochenen Englisch* og i 1890 *A Primer of Phonetics* og *A Primer of Spoken English*. Også sproghistorie og grammatik interesserede ham, og han udgav bl.a. *History of English Sounds*, 1888 og *New English Grammar*, 1892. (Om Bell, jvfr. note 23).*

bog, som både Jespersen og han selv (med deres fonetiske interesser) må se frem til med stor spænding! Franke vil også gerne vide, hvornår Jespersen regner med at være færdig med sin oversættelse, således at det måske kan blive muligt at inkludere, i den danske udgave, henvisninger til Sweets i mellemtiden antageligt udkomne bog. Hvis en oversættelse således skulle blive bedre end originalen, så er det ikke første gang inden for engelsk filologi, at dette sker, idet Storm,¹⁹ siger Franke, da han lavede en tyske bearbejdelse af sin bog *Engelsk Filologi I* udvidede den med mere stof og flere detaljer. Ud over Sweet og Storm nævner Franke også forskere som Noreen²⁰ og Lundell²¹ og deres arbejde med dialekter. Herved opnår han (bevidst eller ubevidst) to ting: dels demonstrerer han sin egen brede og å jourførte viden, dels udfordrer han Jespersen til i et svar at afsløre sit videnskabelige stade.

Franke afslutter dette brev med en rettelse, hvad angår den dokortitel, Jespersen åbenbart har forsynet ham med, måske på kuverten – ” *Dr.*, *bin ich übrigens vorläufig nicht*” – og endelig, ret traditionelt, siger han et par rosende ord om Jespersens beherskelse af det tyske sprog: ” *Es wird Ihnen nichts neues sein, wenn ich Ihnen mein Kompliment über die Gewandtheit mit der Sie das Deutsche schreiben, mache – man merkt nichts mehr vom Ausländer!*”.

¹⁹ Johan F.B. Storm (1836-1920), norsk sprogforsker og Jespersens ældre modstykke i Norge – og en af hans inspiratorer. I sit hovedværk *Engelsk Filologi I* (1879) gennemgår Storm bl.a. de vigtigste værker i den nyere fonetiske litteratur og heri forekommende nye ideer inden for denne disciplin. Værket udkom på tysk (titel: *Englische Philologie*) i en let revideret udgave i 1881, og i en senere stærkt udvidet og revideret udgave i 2 bind i 1892-96. Jespersens forhold til Storm – og vice versa – ændrer sig med tiden og ikke til det bedre, men han er klar over, at han står i stor faglig gæld til Storm med hensyn til endeligt valg af studium og herunder fonetik. Vi citerer fra hans afskedsforelæsning i 1925: ” *I read whatever occurred to me or came in my way. I then had the good luck to get hold of the Norwegian edition of Storm’s English Philology, which had been published a little before. This convinced me of the necessity of phonetics, and pointed out to me the best books for studying it and so led me among others to the works of Sweet. As those were based on English, I perceived that I must make myself acquainted with the English sound system, and I took lessons with four or five Englishmen consecutively and compared their pronunciation with that which I read of in Storm and Sweet, although English otherwise lay outside my course of study.*” Jvfr. *Selected Writings of Otto Jespersen* (London – Tokyo), 1960 – *to Mark his 100th Anniversary.*” Se også Arne Juul: ” *Nordmændenes Professor Higgins*”, siderne 56-57 i *Uddannelseshistorie 1999*.

²⁰ Adolf Gotthard Noreen (1854-1925), svensk sprogforsker. Han arbejdede ligesom Lundell (se note 20) især med fonetiske undersøgelser af svenske dialekter. Jespersen traf ham første gang i sommeren 86 ved det nordiske filologmøde i Stockholm.

²¹ Johan August Lundell (1851-1940), svensk sprogforsker. Hans arbejde med fonetiske undersøgelser af svenske dialekter førte til udarbejdelsen af et notationssystem, Landsmålsalfabetet, som han bl.a. redegjorde for i sit tidsskrift *De svenske landsmålen* i 1878. Han var inspireret af Bell og Sweet. Jespersen lærte ham personligt at kende på et meget tidligt tidspunkt.

I sit svar, dateret d. **28. april**, neddæmper Jespersen beskedent denne compliment; han behersker således kun det tyske skriftsprog bl. a., fordi, som han siger: *"ich habe ja nicht Deutsch nach der Franke'schen Methode erlernt."* Hermed er et meget vigtigt emne for dem begge slået an: deres fælles interesse, som de kommer til at uddybe i mange af de følgende breve, er jo netop talesproget og en styrkelse af undervisning og forskning inden for dette felt, hvad angår alle de sprog, de behersker. Desuden indeholder dette brev fra Jespersen en formel tak for den modtagne bog og en oversigt over de få ændringer, han vil foretage i forbindelse med oversættelsen samt yderligere ét enkelt interessant moment: Jespersen forstår ikke, hvordan Franke kan citere fra en bog af Viëtor²² *Elemente der Phonetik*, når en sådan bog tilsyneladende ikke eksisterer!

"Sie zitieren Viëtors 'Elemente der Phonetik' und ich habe diese Verweisung nach Ihnen aufgenommen, doch nicht ohne ein gewisses Bedenken, denn – ist dieses Buch wirklich erschienen? Ich habe es bestellt, mein Buchhändler hat mir es aber noch nicht verschaffen können."

Fra juni 1884 bliver brevene længere og mere indholdsrige. Det første eksempel på et sådant er Frankes af **4. juni**, hvor han efter at have takket for Jespersens forrige brev (plus *"Beigaben"*, som ikke foreligger i brevsamlingen!) med forslag til rettelser, som han taknemmeligt betegner som forbedringer, ønsker ham held og lykke med foretaget. Disse *"Beigaben"* må bl. a. have indeholdt en diskussion af de anvendte fonetiske tegn og deres værdi, idet Franke antyder noget sådant og samtidig indrømmer, at de måske ikke er gode nok, og måske også svære at overføre til dansk; en årsag til hans usikkerhed i dette spørgsmål skyldes den kendsgerning, at han *"die skandinavischen Sprachen nur sehr oberflächlich [kennt],"* og – fortsætter han – *"Ich habe bisher – horrible dictu! – nur die Schrift mit dem Auge gelesen, und alles andre, d.h. ein rationelles Studium, auf einen Aufenthalt in Kopenhagen und Stockholm verschoben."* At der dog nok kan rådes bod på dette, udtrykker han således: *"Da ich noch verhältnismässig jung und aus allen sozialen und akademischen Verbänden heraus und jetzt ganz frei bin, hoffe ich, das mir dieser Wunsch in keiner Hinsicht zu spät in Erfüllung gehen wird."* Den dunkle antydning, man måske mærker her, uddyber han i næste afsnit, hvor han for første gang kommer nærmere ind på problemerne med sit dårlige helbred. Blandt andet er dette grunden til, at han har

²² Wilhelm Viëtor (1850-1918), tysk sprogforsker. I 1884 udkom hans *Elemente der Phonetik*. Flere reviderede udgaver af denne fulgte senere. Allerede tidligere – i 1882 – havde han udgivet et meget vigtigt lille skrift, *Der Sprachunterricht muss umkehren!* – under pseudonymet *"Quousque Tandem"*, hvor han redegjorde for sine radikale synspunkter angående fornyelser i sprogundervisningen – synspunkter, der satte mange tanker i gang, også hos Franke og Jespersen. Om det så var dette skrift, der startede Reformbevægelsen – som nogle mener – eller om det blot var et af hjulene i denne bevægelse, er vanskeligt at sige. Jvfr. diskussionen herom i Arthur O. Sandved, *Fra "kremmersprog" til verdensspråk*, 1998, side 147 ff.

været så længe om at svare. Disse problemer er også skyld i, at tanken om en forskningsrejse, som han jo netop har luftet her, i hvert fald ikke kan realiseres med det første: *”Für dies Jahr kann ich freilich noch nicht dran denken. Leider hängt an allen meinen derartigen Plänen ein sehr hässliches Fragezeichen, meine mangelhafte Gesundheit”*.

For at vende tilbage til deres sprogvidenskabelige diskussioner er det, som antydet ovenfor, især talesproget og beskrivelser af dette, herunder transskription, der interesserer såvel Franke som Jespersen.²³ Denne fælles fonetiske interesse medfører mange diskussioner i brevene, dels af andre fonetikers værker, dels af lydskriftsystemer og beskrivelser af dialekter over for standardsprog. Alle disse emner berøres allerede i dette tidlige brev. Ligeledes forklarer Franke, hvorfor Jespersen ikke kan få fat i Viëtors bog. Årsagen er simpelthen, at den ikke er udkommet endnu. Franke kender den kun, fordi han har ydet bidrag til den: *“Ich bitte Sie um Entschuldigung, dass ich Sie nicht rechtzeitig über Viëtors Phonetik aufgeklärt habe. Das Buch existiert nicht wenn Sie damit den Buchhandel meinen; es existiert aber – in meinem Pulte. Wie Sie aus den Nachträgen sehen werden bin ich nämlich selbst ein ganz klein wenig (mit einigen unbedeutenden Notizen) dabei beteiligt. Ich glaubte aber damals dass die ‘Phonetik’ schneller und Ihr Buch nicht so schnell fertig werden würde.”*

Herefter indleder han en diskussion af lydskriftsystemer. Han er således, fremgår det, fortrolig med Bells²⁴ system, men mener ikke, det kan bruges som universelt system.

²³ Det, der prægede de mest progressive af tidens fonetikere, var erkendelsen af, at teoretisk viden og praktisk kunnen inden for sprogundervisning burde kombineres. Sweet udtrykte det således i forordet til sin Handbook, side 5: *”If our present wretched system of studying modern languages is ever to be reformed, it must be on the basis of a preliminary training in general phonetics, which would at the same time lay the foundation for a thorough practical study of the pronunciation and elocution of our own language – subjects, which are totally ignored in our present scheme of education.”* Det er denne interesse for at reformere sprogundervisningen, der er den ’røde tråd’ i Jespersen / Franke korrespondancen, ligesom det jo var Frankes lille skrift om dette emne, der overhovedet bragte dem sammen.

²⁴ Alexander Melville Bell (1819-1905), skotsk sprogforsker. I London underviste han såvel udenlandske elever som personer med en eller anden form for talehandikap i talefærdighed. Han skabte notationssystemet *Visible Speech*, baseret på fysiologiske aspekter, og i den forbindelse tegnede han en slags kort over mundregionerne og forsøgte herpå at anbringe enhver lyd, han var i stand til at frembringe eller skelne. For dette system redegjorde han i *Visible Speech, The Science of Universal Alphabets, or Self-Interpreting Physiological Letters for the Printing and Writing of All Languages in one Alphabet*, 1867. Han ville gøre talen ’synlig’ ved at opstille et notationssystem, der var helt forskelligt fra et almindeligt alfabet, og hvor hvert tegn skulle angive taleorganernes stilling. Hans idé var, at dette system skulle være universelt. Bell var interesseret i at reformere sprogundervisningen bl.a. ved at introducere sin *Visible Speech* i stedet for almindelig ortografi. Han henvendte sig endda til den engelske regering med tilbud om at stille sin opfindelse til disposition, men man skønnede, at systemet var for vanskeligt tilgængeligt. Bitter over den manglende respons emigrerede han til Amerika, hvor han fungerede som sproglærer og forfatter. Bells *Visible Speech* er især detaljeret i forbindelse med vokalnotationer. Selvom han generelt mødte ringe

Blandt andet passer hans egne tyske vokaler ikke ind i det. Med reference til forskellige fonetiske undersøgelser (for eksempel af labialisering af r på engelsk) demonstrerer han detaljeret fonetisk viden. Han finder i Sweet det store eksempel til efterfølgelse. Særlig interessant finder han det, at Sweets *"heissersehntes Elementarbuch"*²⁵ vil indeholde tekster i lydskrift²⁶ – en oplysning, han allerede tidligere har givet. Både Franke og Jespersen anser jo dette for et vigtigt pædagogisk element i al fremmedsprogsindlæring, hvorved de er på linie med Sweet og enkelte andre samtidige, men i opposition til den traditionelle opfattelse herskende blandt datidens sprogfolk. Franke beklager, at man – netop fordi der er forsket så lidt i dette område – overalt ved så lidt om talesproget: *"Das schlimme ist, dass man überall von der wirklichen Sprache so wenig weiss."*

Jespersens svar, dateret **9. juni**, begynder atter med høflighedsfraser, men derefter går han hurtigt over til engageret at debattere de emner, Franke har bragt på bane. Han er enig med denne i, at det omtalte vokalsystem (som han betegner *"die Bell-Sweetsche Aufstellung"*) ikke er universelt, ligesom det heller ikke kan bruges i forbindelse med udtalebeskrivelse af dansk. Han gør opmærksom på, at Vilhelm Thomsen²⁷ allerede i 1881 i sine forelæsninger påpegede svagheder i dette system, og opstillede et alternativ, som imidlertid desværre ikke blev offentliggjort. Julius Hoffory,²⁸ der i en samtale med Jespersen havde udtrykt støtte til Thomsens system, har nu – til Jespersens beklagelse – afsløret sig som *"Sweetianer"* på dette punkt. Nu er han spændt på at se, i hvilken retning Viëtor vil gå i sit kommende værk om fonetik! *"Ich sehe mit gespannter Erwartung der Erscheinung der 'Elemente der Phonetik' entgegen um zu erfahren, ob die Ausführungen Viëtors vielleicht in denselben Richtung gehen wie die Thomeschen."*

Jespersen fortæller videre, at han er i gang med forstudier til et (mindre) skrift om dansk fonetik, men at han af økonomiske årsager ikke kan bruge så megen tid på et sådant arbejde, som han gerne ville. Undervisningsmateriale i form af fonetiske tekster (dvs. tekster i lydskrift) anser han for lige så essentielt som Franke: *"Ich stimme Ihnen ganz bei wenn Sie schreiben: 'Notwendig sind vor allem phonetisch geschriebenen Texte' – könnte*

forståelse for sine ideer, tjente de dog som inspiration for samtidige og senere forskere, bl.a. Sweet, Franke og Jespersen. Bells søn, Graham Bell er opfinderen af telefonen.

²⁵ – som først ventes at udkomme i oktober 1884.

²⁶ Han antyder her en plan, han vender tilbage til senere: *"Das Elementarbuch scheint ganz unser Ideal zu verwirklichen. Notwendig sind vor allem phonetisch geschriebene Texte – können sie nicht für Ihre Sprache eintreten? Ich habe eine Sammlung deutscher Gespräche angelegt und bin mit ähnlichen Versuchen mit einem englischen Texte beschäftigt."*

²⁷ Vilhelm Thomsen (1842-1912), dansk sprogforsker. Jespersen fulgte selv disse forelæsninger med stor interesse. Vilhelm Thomsen var den første danske forsker, der viderebragte de nye ideer fra udlandet inden for den fonetiske forskning til sine danske kolleger.

²⁸ Julius Hoffory (1855-1897), dansk sprogforsker. I 1876 udkom hans *Phonetische Streitfragen*.

man aber nicht schon jetzt eine Sammlung solcher beginnen? Für England Sweet, für Deutschland Viëtor? Sievers?²⁹ Sie?, für Frankreich?., für Norwegen vielleicht Brekke³⁰ u.s.w. Würde ein solches Unternehmen zu den unausführbaren Projekten gehören? Ein Heft von etwa 3 Bogen für jede Sprache wäre ja schon werthvoller Anfang.“

Han fortæller, hvordan han gerne ville have, at hans studier kunne føre til en *“Laut und Formenlehre der gesprochenen dänischen Sprache”* – men – som han siger: *“Doch kann ich leider vorläufig nur eine sehr beschränkte Zeit auf diese Arbeit verwenden.“* Han slutter med at udtrykke det håb, at Franke en dag vil komme til København, hvor han i givet fald vil undervise ham i dansk udtale.

I sit brev, dateret d. **21. juni** og nu skrevet i Flinsberg, Schlesien, tager Franke tråden op med ideen om et samleværk med fonetiske tekster med bl.a. Jespersen og ham selv som medforfattere. Her – som i flere andre forbindelser – udtrykker han håbet om, at det engang vil kunne lade sig gøre. Der er ingen tvivl om, at Franke ved, hvor alvorlig og livstruende hans sygdom er, og der ligger måske i disse ønsker / planer om fremtidigt samarbejde også en slags ‘besværgelse’, hvad angår en mulig helbredelse. Med hensyn til fonetisk viden er han – hvilket han også selv erkender – som de fleste tyske fonetikere, autodidakt på grund af manglende muligheder for undervisning. Der er hos samtidens (etablerede) sprogforskere ikke den store interesse for at beskrive talesproget. Man fornemmer, at både Jespersen og Franke føler sig som pionerer på dette område, og dette er vel også en væsentlig grund til, at deres brevveksling bliver så engageret og fagligt interessant; de har simpelthen ikke så mange at debattere disse emner med. Det gælder selvfølgelig især Franke, som er hæmmet af sin sygdom, men også for Jespersen må det have været vigtigt at have en entusiastisk, begavet og jævnaldrende ‘sprogmand’ som diskussionspartner. Om hans eget syn på sig selv som fonetiker og ligeledes om hans modtagelse af Jespersens oplysning om, at denne arbejder på en lyd- og formlære over det danske sprog – altså ikke et rent fonetisk værk men lige så meget et grammatisk værk, hvilket sidste han dog ikke nævner – har Franke flg. kommentar:

”Ich habe bis jetzt Laute praktisch immer nur mit Nichtphonetikern studieren können und bin, wie freilich die meisten deutschen Phonetiker, Autodidakt. Ebenso war ich sehr

²⁹ Eduard Sievers (1850-1932). Tysk sprogforsker. Gennem tiden professor ved universiteterne i Jena, Tübingen, Halle og Leipzig. I 1876 udgav han *Grundzüge der Lautphysiologie*, som senere kom i en revideret udgave, *Grundzüge der Phonetik*. Han interesserede sig især for nuanceret lydopfattelse og -gengivelse (og udviklede en fantastisk evne til at imitere folks udtale – ligesom han også var en dygtig dyrestemmeimitator og bugtaler). Han var stærkt påvirket af de engelske sprogforskere. Også sproghistoriske studier optog ham meget.

³⁰ Knud Brekke (1855-?), norsk skolemand. Havde stor indflydelse på udviklingen af engelskundervisningen i den højere skole i Norge. Lærebogsforfatter. Udgav i 1887 *Lærebog i engelsk for begyndere*, en bog, der byggede på reformbevægelsens ideer.

freudig überrascht durch die Mitteilung, dass Sie schon mit einer ‘Laut- u. Formenlehre des gesprochenen Dänisch’ beschäftigt sind. Was ich bedauern möchte, ist, dass Sie die Arbeit für das Schwedische Blatt bestimmt haben. Ich wünschte, Sie veröffentlichten wenigstens den ‘praktischen’ Teil deutsch od. englisch, weil er so nicht nur dem wissenschaftlichen, sondern auch dem praktischen Bedürfnisse noch mehr genügen würde, da er ein sehr viel grösseres Publikum hätte.“

Et af Frankes argumenter for, at fremmedsprogsundervisning bør fokusere på talesprogsfærdigheder, er det stigende behov for at kunne klare sig i en samtalsituation – et behov som har sit udspring i den voksende kommunikation mellem landene; dette argument høres stadig i debatten om sprogundervisning.

Også Franke beklager, at han ikke kan bruge hele sin tid på fonetikken. Han er for tiden i gang med at færdiggøre sin disputats inden for romanistik, og dertil kommer så hans sygdom. Han har faktisk allerede været syg i tre år, og hans læge har ordineret både hvile og ophold i bjergene, hvor han netop nu befinder sig. For første gang giver han detaljer om sit vaklende helbred:

”Mein Arzt hat mir jetzt eben wieder einmal systematischen Müsiggang und eine ‘Sommerfrische’ verschrieben. Ich habe mich daher wieder hierher ins Isergebirge geflüchtet und verbringe meine Zeit im dolce far niente – oder wie wir sagen, mit Bummeln. Seit mehr als drei Jahren schon macht mir meine Lunge mehr oder minder ernsthaft zu schaffen und hat mich immer wieder von Zeit zu Zeit ganz von den Büchern entfernt gehalten; auch in bessern Zeiten habe ich mir nie zu viel zumuten dürfen. So kommt es denn, dass ich noch immer ‘sans aveu’ herumlaufe, – ohne irgend etwas erreicht zu haben. Den Studenten habe ich an den Nagel gehangen, ohne dafür bisher etwas anderes dafür eintauschen zu können. Ich fühle mich bisweilen recht unbehaglich und kann nur wenig thun, um aus diesem Zustand herauszukommen. Doch ich fürchte ich langweile Sie mit diesen Erzählungen von mir. Können Sie mir beiläufig sagen, wie das Kopenhagener Klima auf Lungenleidende wirkt? Wohl kaum?”

Men tilbage til det faglige: Viëtors bog er endnu ikke udkommet, derfor giver Franke i brevet et rids af Viëtors vokalsystem, hvilket denne (Viëtor) selv anser for at være en bearbejdet udgave (*”eine Zusammenschreibung”*) af Bells system. Franke konkluderer (som tidligere, og ligesom Jespersen), at han selv ikke (mere) tror på et universelt vokalsystem: *”Ich glaube jetzt an kein allumfassendes System von Normal-Vokalen mehr.”*

Det sidste brev fra Jespersen i denne periode er dateret d. **9. juli**. Et gennemgående tema i alle brevene er bøger og artikler, som de dels anbefaler hinanden at læse, dels beder hinanden om at fremskaffe. I dette brev må Jespersen beklage, at han ikke kan skaffe

Franke Brekkes bog *Norwegisch*,³¹ som han har bedt om. Senere nævner han, at han heller ikke har kunnet få fat på en beskrivelse af en undersøgelse lavet af Evans³² over forskellige r-lyde, en type undersøgelse, som Jespersen også selv har lavet, men altså uafhængigt af Evans.

I sit forrige brev har Franke kort nævnt den svenske sprogforsker Tegnér,³³ som han tilsyneladende ikke kender meget til, fordi skandinaviske værker generelt er lidet agtede i hans fædreland. Som en form for svar anbefaler Jespersen indtrængende Franke at købe omtalte forfatters værk *Språkets makt öfver tanken*, fordi, som han siger: ”*Es ist dies eins der besten Werke über sprachphilosophische Gegenstände, die ich überhaupt kenne. Der Verfasser besitzt sehr ausgedehnte Kenntnisse in den verschiedensten Gebieten der Sprachwissenschaft und hat von seinem Grossvater, dem berühmten schwedischen Dichter, einen durchaus klaren, oft sehr geistreichen, und poetischen Stil geerbt.*” Sågar prisen får Franke: ”*1 kr og 75 ø = c 2 Mark!*”

Jespersen meddeler videre, at han nu har modtaget og med stor interesse læst Viëtors fonetikbog. Han kan se, at vokalsystemet afviger endnu mere fra Bells end Thomsens gjorde, og vil studere og afprøve det nærmere, før han tør vurdere det. I den forbindelse nævner han, at Sweet er i gang³⁴ med en ”careful retesting” af samme system; resultatet af denne undersøgelse afventer han med spænding. Endelig glæder han sig over en anmærkning, s. 103 hos Viëtor, hvoraf det fremgår, at Evans (hvis værker Jespersen ikke har kunnet få fat på, jvfr: ovenfor) og han selv er kommet til ganske samme resultater m.h.t. de forskellige r-lyde!

Som afslutning udtrykker Jespersen bekymring for Frankes helbred og sender varme ønsker om snarlig bedring. Han oplyser, at han tager på sommerferie nu, dels for at hvile ud, dels for at arbejde med dialektstudier rundt omkring i Danmark. Han meddeler, at han i perioden 1.-15. august kan modtage post på en adresse i Ribe; indtil da rejser han blot rundt i landet.

³¹ I der 21. århundrede kan det være svært at forestille sig, hvor hæmmende for forskningen, det må have været, at det ofte var så vanskeligt at skaffe især nyudkommen litteratur til veje.

³² W.R. Evans (1851-1941), engelsk sprogforsker.

³³ Esaias Henrik Vilhelm Tegnér (1843-1928). Sprogforsker knyttet til Lunds Universitet som professor i østerlandske sprog 1879-1908. Arbejdede sideløbende og efterfølgende med adskillige akademiske opgaver. Hans egentlige område er semitisk, men studiet heraf bredte sig hurtigt til sammenlignende sprogvidenskab. Også sit eget sprog interesserede han sig levende for, og hans opfattelse af dette var empirisk med vægt på dets levende realitet: ”Svenska språket er icke det språk, som borde ha talats i Sverige, utan det språk, som verkligan där talas.” Tanker af lignende art men i bredere perspektiv afslører han i ovennævnte *Språkets makt öfver tanken*, 1880, utvivlsomt et værk, som med sin sprogpsykologiske indgangsvinkel må kunne tænkes at appellere til både Jespersen og Franke.

³⁴ En viden han vel må have fra Viëtor og som sådan formodentlig bekendt for Franke!

Frankes sidste brev i denne periode er dateret **31. juli**, hvilket viser, at han så at sige 'har stået parat' med sit næste brev. Dette brev er nok lidt præget af årstiden / ferietiden og af den kendsgerning, at Franke er væk fra hjemmet og vel også væk fra sine bøger. Egentlig skriver han nok først og fremmest, fordi han er meget interesseret i at få at vide, hvorledes hans bog ("*unser Büchlein*") er blevet modtaget og anmeldt. Kun få oplysninger kan nå ham i Flinsberg, derfor beder han Jespersen om at sende eventuelle anmeldelser. Franke har sendt bogen til en række potentielt interesserede sprogforskere. Nogle af dem har svaret og er – til Frankes glæde – positive – Sayce, f.eks.³⁵ Men fra Sweet har han intet hørt – er det et godt tegn? – og enkelte er negative, såsom Zupitza:³⁶ "*Er lässt kein gutes Haar an dem Dinge.*" Generelt gælder det for Franke, at hans kontakt med den akademiske omverden er dårlig – især når man, som han jo er, er interesseret i skandinavistik og skandinaviske forskeres publikationer:

"Meine litterarische Lage ist in der Kleinstadt begreiflicherweise keine besonders günstige: irgend etwas fachliches dringt nicht bis dahin. Aber auch in Universitätsstädten ist das Skandinavische nicht immer gut vertreten, daher bin ich Ihnen auch für Notizen über Neuheiten verpflichtet."

Det overordnede indtryk, man får af Frankes landophold i bjergene, er, at han på grund af feber ikke har fået lavet det, han gerne ville. Han håber for Jespersen, at hans indsamling af sproglyde – "*sound hunting*" – er gået langt bedre!

³⁵ Archibald Henry Sayce (1846-1933), engelsk assyriolog. Om hans kritik siger Franke således: " – *Auch Sayce, dem ich ein Exemplar geschickt hatte, hat mir in sehr freundlicher Weise seine Zustimmung ausgesprochen: er hatte sogar vor, in der 'Academy' darauf aufmerksam zu machen, doch scheint er's vergessen zu haben.* "

³⁶ Julius Zupitza (1844-95), tysk sprogforsker.

Blok II

En gennemgang af udvekslede breve og brevkort (ca. 25 i alt) i blok II – som dækker perioden **september 1884 og året ud** – viser, at der er tale om en nogenlunde ligelig og regelmæssig udveksling, dog med enkelte udaterede brevkort og nogle, ligeledes udaterede, ”Beilage”, samt endelig et par sider autobiografisk materiale fra Jespersen, som ikke ses direkte at høre til nogen af brevene. Disse ‘løse’ forsendelser vil blive behandlet i den rækkefølge, hvor vi mener, de indholdsmæssigt hører hjemme.

Af gennemgående temaer i brevene kan nævnes: deres fælles interesse for at udarbejde et flersproget lille hæfte med tekster kun skrevet i fonetisk transskription, Frankes lyst til at lære mere om dansk sprog og litteratur, og Jespersens mange fremtidsplaner, lidt efter lidt koncentreret om tanken om at lave en lille, helt anderledes, engelsk grammatik.

Det første brev fra Jespersen, dateret **3. september 1884**, viser, at han har været næsten en hel måned om at svare på Frankes brev af 31. juli, og den forklaring, han giver, hvad angår hans lange tavshed, virker ret tam; han ved vel knapt, hvorfor han ikke har skrevet før: *”Ich weiss wahrhaftig nicht, wie ich mich entschuldigen soll und dennoch hoffe ich auf Ihre Vergebung und hoffe auch wieder von Ihnen interessante Briefe zu bekommen.”* Måske har han på dette tidspunkt gjort sig overvejelser om, hvorvidt han egentlig har lyst og / eller tid til at fortsætte denne korrespondance! Det, som Franke utvivlsomt har længtes mest efter at høre om, nemlig kritikernes anmeldelser af hans bog, og som han har bedt Jespersen holde øje med, kommenterer denne først et stykke henne i brevet – på følgende måde: *”Stjernström’s Rezension Ihrer ‘Spracherlernung’ in ‘Nordisk revy’ enthållt ausser einem Résumé des Buches nur einige freundliche Worte über die ‘tänk- och läsvärda skriften’; er empfiehlt sie ‘til alla, som interessera sik för språkfrågan’, doch glaubt er, ‘att dessa åsikter ej i det första skola vinna genklang hos den praktiska språkundervisningens män.’ ”*

Efter et par ord om sin sommerrejse, som vist har været lidt skuffende, bortset fra et ophold hos en god bekendt, pastor Feilberg³⁷ i Darum i Sydvestjylland – som arbejder med en ordbog over jyske dialekter³⁸ – slutter han sit korte brev med to ret enkle spørgsmål, relateret til det tyske sprog: 1) hvordan udtales f.eks. navnet ”Virchow” og 2) hvordan skelner man – hvis man gør det – grammatisk mellem de to verbalformer ”ward” og ”wurde”. Kan man f. eks. sige, at førstnævnte er en aorist form og sidstnævnte en

³⁷ Henrik Frederik Feilberg (1831-1921). Folkemindesamler, sprogforsker og præst. Underviste bl.a. i 1850’erne på N. Zahles Skole, hvorfra han kendte Listov (se senere). Om Jespersens bekendtskab med Pastor Feilberg kan man læse i hans selvbiografi s. 44 ff.

³⁸ – som Jespersen senere kommer til at læse korrektur på.

imperfektum? Han afslutter brevet formelt og venligt omend ikke hjerteligt således: *”Leben Sie nun wohl und schreiben Sie mir bald ein gutes Briefchen. Ich werde vielleicht in den Weihnachtsferien nach Berlin kommen: kann ich Sie nicht dann zu sehen bekommen? Ihr ganz ergebener O. Jespersen.”*

D. 13. september svarer Franke. I dette brev, som også senere, udtrykker han frygt for, at han på en eller anden måde har vakt Jespersens vrede, siden han har været så længe om at skrive – *”Ich dachte fast, Sie wären böse auf mich, weil Sie so lange nichts von sich hören liessen – ich wusste freilich nicht recht warum.”* (Samme, lidt barnlige reaktion, genfinder vi senere hos Jespersen; han taler også om, at Franke ikke må være ”vred” på ham). Franke er meget glad over Jespersens citat af Stjernströms anmeldelse af hans bog, idet han jo har ventet med længsel på omverdenens reaktioner – og naturligvis især de positive!

Herefter svarer han udførligt på Jespersens to spørgsmål om tysk udtale og grammatik; Navnet Virchow slutter i udtalen med langt o, og ”v” udtales, mener han, ”(f)”. Hvad angår ”ward/wurde”, får Jespersen at vide, at førstnævnte form blot er arkaiserende / poetisk og sjældent anvendt overhovedet. Derefter følger det vigtigste og mest triste: *”Wie Sie sehen, bin ich immer noch in Flinsberg: es ist mir gar nicht sehr gut gegangen und es scheint, dass ich mich diesmal nicht erhole. Meine Arbeiten liegen fast ganz darnieder! – Ich habe mich im ersten Augenblick sehr über die Aussicht gefreut Sie persönlich kennen zu lernen – hernach kam das gesundheitliche Aber! Wer weiss ob ich in Sorau bleibe? Aber das verspreche ich Ihnen: Wenn es mein Körper irgend gestattet, dann muss ich Sie sehen. Kann ich auch nicht nach Berlin kommen, dann treffen wir uns vielleicht in Frankfurt a/Oder oder gar Sorau? Es wäre sehr schön!”*

I lang tid, således fortæller han videre, har han næret et ønske om at få et billede af Jespersen, ligesom han så ville sende denne et billede af sig selv; han har imidlertid ikke noget og ønsker ikke for tiden at blive fotograferet i den helbredstilstand, han befinder sig i nu. Han spørger derfor, om han mon foreløbig kan få et af Jespersen *”auf Kredit”* med det samme?

Som Jespersen rådede ham til, har han anskaffet Tegnér’s *”Språkets makt...”*, og læsningen heraf har bragt ham *”einige sehr schöne Stunden.”* På mange måder minder denne bog ham om Sayces *”Introduction to the Science of Language”*, som han antager Jespersen kender.³⁹ (Alle disse forekomster af ‘name-dropping’, som begge brevskrivere hengiver sig meget til, kan betragtes såvel positivt som negativt: de kan være udtryk for et virkeligt ønske om at bibringe den anden orientering om fagligt relevante forfattere og

³⁹ Det gør han, idet vi fra anden kilde, Smith (note 3) s.34, ved, at han netop læste denne bog i sommeren 1884.

deres værker – men nu og da kan de også virke lidt overdrevne, måske lidt umodne, måske lidt selvhævdende).

Franke er stadig fascineret af tanken om en fælles udgivelse med svenske, danske og tyske tekster – gengivet såvel i fonetisk transskription som i almindelig ortografi, og han tilskynder Jespersen til at spørge Lundell, med hvem han jo er bekendt, om han vil tage sig af det svenske afsnit, mens Jespersen og Franke kan dække de andre sprog. Franke virker meget ivrig og presser på for at få arbejdet i gang – *”denn wenn erst Hilfsmittel da sind, ist uns der Erfolg sicher.”* Franke afslutter brevet med en anmodning om råd med hensyn til, hvordan han kan lære sig selv mere dansk: *”In wie weit ist die Sprache in Andersens ‘Märchen’ natürlich, und – können Sie mir eine billige (dän!) Ausgabe nachweisen?”* Hvad angår svensk, har han været så heldig i tre uger at have haft selskab af en svensk botaniker ved navn Berggren fra Lund, af hvem han har lært meget om sydsvensk udtale.

Endnu 14 dage vil han blive i bjergene, hvorefter han vender – måske kun *”vorläufig”* – tilbage til Sorau. Mon ikke det er frygten for at skulle tilbringe resten af sit liv på et sanatorium, der får ham til at udtrykke sig således, som han gør det, i dette ret pessimistiske brev?

Kort efter skriver Otto Jespersen et brevkort, **udateret** og poststemplet ulæseligt, men stadig adresseret til Flinsberg, dvs. det må være skrevet i september. Her bliver han for første gang så kammeratlig, at han tiltaler Franke *”meget ærede studiefælle”*, og – hvad der er mere interessant – han skriver på dansk uden dog straks at kommentere sit sprogskit, hvilket først sker senere i brev af 22. oktober. Den eneste virkelige grund til dette livstegn er, at Franke *”ikke skal blive utålmodig og tro jeg er ‘böse’ på Dem. Jeg håber da, De har forstået det?”* Hvad angår Frankes spørgsmål fra forrige brev, vil de først blive besvaret senere.

Nogen tid efter dette brevkort skriver Jespersen – nu igen på tysk – et rigtigt brev, dateret **24. september**. Han indleder med at spørge om Franke har modtaget hans lille kort, skrevet på dansk, og, i bekræftende fald, om han har forstået det; om sidstnævnte er han dog, siger han, næppe i tvivl. Han fortsætter høfligt med at takke for brev og svar på stillede spørgsmål; ligeledes glæder det ham, at Franke ønsker sig et fotografi af ham, et fotografi, som han må have vedlagt dette brev. Han glæder sig til at udbygge deres bekendtskab i den forestående vinter, men ser for tiden ikke stor mulighed for selv at rejse til Tyskland. Årsagen angiver han ikke. Han beklager desuden i venlige vendinger Frankes dårlige helbredstilstand, men selv i den forbindelse kan han ikke lade være med at anstille sprogforsøg; berører Frankes sygdom ham *”schmerzlich”* eller *”schmerzhaft”*, eller kan man slet ikke sige noget sådant på tysk? Derpå vender han sig til det vigtigste spørgsmål

fra Frankes forrige brev, nemlig hvilke danske bøger, han skal kaste sig over, og svarer således:

”Die besten von Andersens ‘Eventyr og Historier’ (Folkeudgave, Reitzel; Preis komplett 4 Kroner = 4½ Mark) sind in einer ausgezeichneten, natürlichen Sprache geschrieben, aber auch nur die besten; vielleicht den grössten Teil finde ich affectiert und uninteressant; es findet sich da eine gekünstelte Kindlichkeit, die den Kindern völich unverständlich und den Erwachsenen oft ekelhaft ist; übrigens ist Andersen m. E. sowohl in Dänemark als auch im übrigen Europa sehr überschätzt worden. Die Umgangssprache ist ganz vorzüglich von Hostrup (Komedier 3. Bd.) wiedergegeben; auch Goldschmidts Romane und Erzählungen kann ich Ihnen auf’s wärmste empfehlen. (Von den jüngsten Drachmann und Schandorph, auch Skram). Von Grammatiken kenne ich leider keine empfehlenswerthe; Möbius⁴⁰ ‘Dän. Formal.’ Kiel 1871 ist wohl die beste der deutsch geschriebenen, enthält aber vielerlei verstorbene, poetische und undänische Formen und Wörter.”

Med hensyn til deres planer om at udgive et hæfte med tekster, udelukkende fonetisk gengivet, beder Jespersen Franke sende sig en prøve på, hvordan en sådan tekst kunne se ud på tysk. Hvad angår Lundell, som Franke havde foreslået skulle tage sig af de svenske tekster, kan Jespersen kun meddele, at den pågældende er bortrejst – til Polen eller Rusland – og har været væk i lang tid; når han en gang vender tilbage, vil han, Jespersen, naturligvis henvende sig til ham med deres forslag.

Frankes svar på ovenstående følger dels i form af et (i sin udformning lidt spøgefuldt) brevkort, **dateret d. 25. september**, dels som brev, dateret d. **4. oktober**. Brevkortet er specielt derved, at det er skrevet i fonetisk skrift – Jespersen havde jo selv bedt om en prøve på Frankes fonetiske skrift; af indhold er det uinteressant, blot en venlig tak, men på grund af den ortografiske udformning vil vi gengive det i sin helhed:

Kort tid efter skriver Franke så ovennævnte rigtige brev af **4. oktober** uden at have hørt fra Jespersen angående sit fonetiske brevkort. Trods det korte tidsrum, der er gået, siden de sidst har haft forbindelse, begynder Franke dog sit brev således: *”Seien Sie mir nicht böse, wenn ich erst jetzt schreibe – hoffentlich sind Sie trotzdem nicht ‘utålmodig’ geworden”* – en bemærkning, som tyder på, at han med sin specielle livsform har en anden og usædvanlig indstilling til tid end de fleste; han har simpelthen for meget heraf i modsætning til, f. eks. Jespersen. Han fortsætter herpå med på en meget elegant måde at korrigere Jespersens usikkerhed med hensyn til et par tyske gloser: *”Es wäre mir übrigens wirklich schmerzlich wenn meine Bemerkung über meinen Gesundheitszustand Sie*

⁴⁰ Theodor Möbius (1821-1890), tysk (klassisk) filolog, som også nærede stor interesse for de nordiske sprog. Professor i nordisk ved universitetet i Kiel i 1865.

schmerzhaft berührt hätte, da dies der Ausdruck für physische Leiden ist, während psychische schmerzlich berühren.”

De har tidligere kort diskuteret en fransk grammatik af Breymann⁴¹ og er enige om, at den videnskabeligt betraget ikke er fremragende; men hvis man ser praktisk på det, siger Franke, så er den, trods sine mangler, en begyndelse henimod bedre tider, og reformer bliver jo ikke gennemført på én dag: *”Die Reform dringt nicht gewaltsam, nur langsam durch. Mein – und Ihr! – Ideal ist ein wahres Schreckgespenst für die ganz überwiegende Mehrzahl der Lehrer. Ich glaube auch nicht, dass Sweets ‘Elementarbuch’ in irgend einer Schule wird eingeführt werden – wenigstens für jetzt [...] Dass wir doch endlich siegen, ist mir keinen Augenblick zweifelhaft.*” Det vigtigste for franskundervisningen her og nu er, at man kan blive af med grammatikker skrevet af forfattere som den bagstræberiske Ploetz⁴² og hans efterlignere!

Efter et kort, noget uklart afsnit, hvor han erkender, at han ikke rigtig har styr på det notationssystem, han selv bruger, går han over til at takke Jespersen for oplysninger angående *”das Dänische”*. I den sammenhæng beklager han først fraværet af (danske) fonetiske tekster: *”Sweets zehn Zeilen aus der Geschichte vom grossen u. vom kleinen Klaus sind alles!!!”* Herpå vender han sig til et af dansk litteraturs største navne (og jo forfatter af ovennævnte fortælling) H. C. Andersen – nu ud fra et litterært synspunkt og bemærker som følger: *”Was Andersen betrifft, stimme ich Ihnen ganz bei. Ich kenne die Märchen, ‘Improvisator’ und ‘O.Z.’ (dän. wohl ‘O.T.’?) natürlich nur deutsch! Ich finde aber in den Märchen viel zu viel Reflexion, satirische Bemerkungen u. sonst dasselbe wie Sie. Immerhin wäre ich sehr dankbar; wenn ich 40 Seiten der Märchen in phonetischer Umschrift besäße. – Hoffentlich liefern Sie uns da recht bald das nötige.”*

Franke fortsætter med en beklagelse over, at det ser ud til at have lange udsigter med at finde frem til Lundell og derefter eventuelt få ham overtalt til at være med i den påtænkte udgave af fonetiske tekster. Kan Jespersen få fat på en anden svensker i stedet for? Endelig nævner han nogle danske tekster, han selv må have lavet. Han er utilfreds med dem, men vil alligevel gerne høre Jespersens mening om dem. Hvis de er inkluderet i brevet, hvilket de jo må formodes at være, siger han det ikke direkte. Han underskriver sig denne gang blot *”F”*.

⁴¹ Hermann Breymann (1843-?), tysk filolog. Har bl.a. skrevet *Die neusprachliche Reform. Literatur von 1876-1893. Eine bibliographisch-kritische Übersicht*, 1895 og *Die Phonetische Literatur von 1876-1895. Eine bibliographisch-kritische Übersicht*. 1897. (Begge Leipzig).

⁴² Karl Julius Ploetz (1819-1881), født i grænseområdet Alsace/Elsass. En af de mest produktive lærebogsforfattere i sit århundrede. Hans målgruppe var primært det tyske gymnasium, hvortil han skrev lærebøger i fransk af den da gængse type, hvor grammatik og oversættelse spillede hovedrollen. Hans søn, Gustav Carl Ploetz, fortsatte hans arbejde, men interesserede sig også for engelsk som fremmedsprog og skrev et engelsk vokabular i 1978.

D. 22. oktober forfatter Jespersen sit svar, som både er en tak for fonetisk brevkort og for brev af 4. oktober. Jespersens brev er længere end sædvanligt og indeholder også en efterskrift. Som så ofte før og siden begynder han med at undskylde sin lange tavshed, og undskyldningen er – også som sædvanlig – at han ”*har været så overlæst med arbejde, at der næsten ikke har været tid til en så kærkommen beskæftigelse som at skrive til Dem.*” Med hensyn til det danske sprog, som han fra nu af benytter i alle sine breve til Franke, giver han her følgende forklaring og undskyldning:

”At jeg skriver på mit modersmål, tager De vel ikke ilde op; jeg gör det, fordi jeg ved De forstår det og fordi jeg altid, når jeg prøver på at udtrykke mig i et fremmed sprog, føler den dybe sandhed af et ord, en åndfuld landsmandinde⁴³ af Dem engang har sagt: at man på et fremmed sprog kun kan udtrykke det, man kan, men på sit eget det, man vil.” Efter at have takket for tilsendte fonetiske skriftprøver – på brevkort og antagelig i brev, (se ovenfor) vender han sig til nogle almene betragtninger over, hvordan man underviser i et fremmed sprog, og her er der især ét specielt emne, han peger på: *”... navnlig bör, forekommer det mig, de stående høflighedsformer drages frem i förste linie; det har altid på grund af den mangelfulde sprogundervisning i skolerne, faldet mig umådelig vanskeligt at være høflig over for en udlænding i hans eget sprog. Ikke engang sådan noget som ‘hvad behager’! [...] lærer man her i nogen af de syv (!) – [opregnet i en note som: latin, græsk, tysk, fransk, engelsk, oldnordisk og svensk] – fremmedsprog man ‘lærer’ i vores latinskoler (gymnasier), skönt disse ord dog er en af de förste fornødenheder, når man træffer sammen med en fremmed, da der jo ikke göres noget for at lære disciplene at opfatte de andre sprog, således som de indfødte selv udtaler dem!”* Man kan mere sig lidt over, at ‘oldnordisk’ løber ham i pennen som et af de sprog, man kan få brug for, hvis man møder en udlænding, man vil være høflig overfor!

Derpå anfører han *”en lille prøve på naturligt dansk”* – en oversættelse af en af de småsætninger om vind og vejr (i fonetisk gengivelse), *”som De sendte mig sidst.”* Disse sætninger har alle vejret som emne, og gengives først efter han på mere end én brevside har diskuteret – så at sige med sig selv – hvordan han egentlig skal notere dansk, hvorpå han ender med at konkludere, at *”jeg ligesom De ikke [er] kommet til hvile i nogen fast notation...”*, men at han i reglen er endt i et kompromis mellem Sweets, Lyngbys⁴⁴ og Lundells betegnelser. Blot et enkelt eksempel skal gives her: *”Vi får torden i nat”* gengives således: *”vi får thåården i nat”*.⁴⁵

⁴³ Hvem hun er, er det desværre ikke lykkedes os at finde frem til. Man kunne måske gætte på Charlotte von Stein (1742-1823)?

⁴⁴ Kresten Jensen Lyngby (1829-71), dansk sprogforsker.

⁴⁵ Det fremgår heraf, at han noterer lang vokal ved at skrive dobbelt vokal, og at han markerer aspiration af ”t” i forlyd ved ”th”.

Ind i mellem den lange fonetiske udredning fremkommer han med følgende ønske: ”Jeg vilde nu blot ønske, at jeg snart kunde få mine samlinger bragt i en sådan stand, at jeg kunde udgive, om end ikke en fuldstændig grammatik for det danske talesprog, så dog måske 1) (på dansk) ‘Studier’ med sproghistoriske undersøgelser og 2) (på tysk) ‘Elementarbuch’ med sprogprøver og en kort grammatisk skitse. Men deri mangler desværre endnu meget, navnlig tid, og så – en ævne, som jeg mangler; til i nogen tid at lade alt ‘fremdsprachliches’ ligge for kun at tænke på dansk.”

Dvs. ud over sine fonetiske interesser nærer han også grammatiske interesser og planer, og og her ikke alene inden for sit eget sprog, idet han afslutter dette lange og meget springende brev således: ”Jeg havde haft i sinde at skrive til Dem om en projekteret engelsk grammatik à la Viëtor, men dog efter en noget anden plan på en del punkter; men derom næste gang.”

Som noget usædvanligt har dette brev yderligere en efterskrift, dateret d. **23. oktober**, hvor han beretter, at han lige har modtaget det første hæfte af det norske tidsskrift *Norvegia*, hvori han mener at finde begyndelsen til en af Storm forfattet ”grundig fonetisk afhandling” med titlen ”Norsk lydskrift”. Det glæder ham, at Storm med denne forsendelse har sagt tak for Jespersens oversættelse af Frankes lille bog, som han havde sendt til ham men ikke fået nogen reaktion på: ”Jeg havde sendt Storm min bearb. af Deres bog, og var ærlig talt forundret over, at han ikke en gang skrev en kort tak til mig; da han nu imidlertid viser mig den venlighed at sende mig dette værdifulde hæfte, forvandles min forundring til glæde, og jeg må så takke Dem, fordi De således er bleven anledning til, at en udmærket mands opmærksomhed er bleven henledt på mig.” Endelig slutter han med en oplysende kommentar om *Norvegia*: ”*Norvegia* skal være for norsk det samme som nyare bidrag for svensk – gid vi havde noget lignende for dansk! Det koster kun 3 kr. om året.”

Herefter følger to forsendelser fra Franke inden Jespersens næste brev. 1) et brevkort af **24. oktober** og 2) et brev af **26. oktober**. Brevkortet er i det væsentlige en tak for en ”*liebenswürde Sendung*”, om hvilken der imidlertid ikke tidligere er fremkommet opklarende bemærkninger. Vi må dog nok gætte på, at der er tale om Jespersens anmeldelse af Hofforys *Professor Sievers und die Principien der Sprachpsychologie: Eine Streitschrift* – en anmeldelse, som Vilhelm Thomsen havde opfordret ham til at skrive – og et af hans første publicerede arbejder (Berlin, 1884). Heri nævner Jespersen planer om at skabe en ”*Artikulationsskrift*”, og netop dette ord går igen i Frankes brevkort, som noget han glæder sig til at høre nærmere om. En ekstra bemærkning på kortet lyder således: “*Sie scheinen Techmers⁴⁶ Zeitsch. nicht zu kennen!*“

⁴⁶ Friedrich H.H. Techmer (1843-91). Underviste i almen sprogvidenskab på universitetet i Leipzig fra 1880.

Inden den fortsatte kronologiske gennemgang skal der indføres et kort afsnit om forholdet mellem Vilhelm Thomsen, Julius Hoffory og Otto Jespersen.

Vilhelm Thomsens indflydelse på Jespersen i hans tidlige studieår, endda mens han endnu læste jura, var stor. I foråret 1884, da Jespersen var kommet godt i gang med sine sprogstudier, tilskyndede Thomsen ham til at gøre sig færdig, før han for alvor kastede sig over sin store interesse – fonetikken. Ikke desto mindre 'afsporede' Thomsen selv Jespersen ved kort tid efter at opfordre ham til at anmelde ovennævnte skrift af Hoffory.

Hoffory og hans tanker havde til dels Jespersens sympati, og af ham (og Bell) har han antagelig ladet sig inspirere til sine ideer om en artikulationsskrift; Hoffory tilhører imidlertid på mange måder de 'gamle' fonetikere, der anskuer fonetikken fysiologisk og ikke sprogvidenskabeligt. Hans skæbne som fonetiker var den, at de tekniske hjælpemidler, som ville være nødvendige for at foretage korrekte fysiologiske observationer, ikke eksisterede endnu. Inden Jespersen lærte Franke at kende, arbejdede han tæt på Hofforys ideer om den fysiologiske basis for lydene og hans tanker om sprogelementernes systematisering, som tilsammen resulterede i Jespersens ideer om en artikulationsskrift byggende på, hvad han kommer til at kalde det analfabetiske system, men efter han har lært Franke og hans teorier at kende, kommer han til at se noget anderledes på fonetikken. Fra nu af arbejder han ud fra 'studier i marken'; han lytter, når folk taler – i alle mulige situationer – og noterer i hver enkelt situation de pågældendes (specielle) udtale. I modsætning til Franke, som arbejder rent synkront, inddrager Jespersen dog også sproghistoriske overvejelser i sit arbejde.

Efter denne digression vender vi os til en gennemgang af Frankes brev af **26. oktober**. Fordi Jespersens brev har glædet ham så meget, skynder han sig at besvare det; han takker for heri forekommende "Belehrung" og "Anregung". Jespersens bemærkninger om høflighedsfraser har han følgende at sige til: *"Ihre Bemerkung über die Höflichkeitsformeln unterschreibe ich mit Vergnügen. Ich habe ganz ähnliche Erfahrungen gemacht und bin mir manchmal sehr ungeschickt vorgekommen."*

Også Jespersens bemærkninger "über das Dänische" har glædet ham: *"Sehr willkommen sind mir Ihre Angaben über das Dänische. Ich hoffe und wünsche, dass es Ihnen bald möglich wird, Ihre Beobachtungen allgemein zugänglich zu machen. Sehr erfreulich ist insbesondere Ihr Plan uns das Dänische durch ein 'Elementarbuch' nahe zu bringen. Ich bemühe mich sehr den 'Stödtone' [dvs. det danske stød] 'los zu kriegen', ich bin freilich sehr wenig überzeugt, dass er mir wirklich gelingt."*

Efter at have nævnt, at man også i tysk har lignende "Kehlkopfverschluss" fremkommer han med en udtalelse, som er ganske relevant i forbindelse med dansk stød og indlæringen heraf: *"Ich habe noch nie einen Dänen sprechen gehört!!"* Når man tager tid og sted i

betragtning, er dette vel ikke så overraskende en 'tilståelse', som man umiddelbart kunne synes.

En halv side detailbemærkninger over mulige fonetiske gengivelser af enkelte lyd (især danske) vil vi lade ubehandlede og gå videre til hans faglige tanker om fremtiden – måske især på Jespersens vegne: *"Sehr wertvoll sind mir Ihre 'Proben' – ich komme mir unbescheiden vor; wenn ich um mehr bitte! – Sie haben mich neugierig gemacht betreffs der englischen Grammatik: ich bitte Sie, Ihr Versprechen mir mehr davon mitteilen zu wollen, nicht zu vergessen. Ebenso begierig bin ich auf Ihre Artikulationsschrift: hier wird die Zukunft noch viel Arbeit finden!"*

For at vende tilbage til undervisningen i sig selv, mener han, at indlæring af såvel tale- som skriftsprog er vigtig: *"... für den Sprachlerner ist nun aber nicht bloss die Umgangform wesentlich; er will auch wissen, wie die Eingebornen ihre Sprache lesen, nicht bloss wie sie es sprechen. Man wird also auch das zu berücksichtigen haben!"*

Herved føres hans tanke videre til Viëtors værk, som står lige foran udgivelse – og som han jo selv har bidraget til; her ser det ud til, at de mere gammeldags principper følges: *"Viëtors 'German Pronunciation', das nächstens erscheinen wird, giebt mehr die gelesene, als die gesprochene Sprache. Sie werden darin vor allem die 22 Seiten Proben (d.h. 11 Seiten phonetisch!) wertvoll finden. Meine eigenen Texte haben erfreulich zugenommen;"* – men, og her kommer et stort men – *"ich kann leider nur sehr wenig Zeit darauf verwenden: mein Gesundheitszustand erlaubt mir ein Minimum von Arbeit. Bei mir liegt 'das Fremdsprachliche' fast ganz darnieder. Nur Schwedisch lese ich – aber auch nicht viel. Ich glaube manchmal, ich habe alles Französisch und Englisch vergessen. Wenn's zur Sache kommt, ist's freilich nicht ganz so schlimm! Sweets Elementarbuch – hélas! Wir werden wohl noch lange zu warten haben."*

Også Franke har (november 1883) sendt Storm et eksemplar af sit lille værk men intet hørt fra ham i den anledning. Derfor har det – ligesom det glædede Jespersen – glædet ham nu at modtage et nummer af *Norvegia* med Storms artikel i. Jespersen nævnte i et tidligere brev danskeren Lyngby. Ham kender Franke ikke, og han spørger derfor, hvem han er. Herefter følger en mængde ganske uoverskuelige løsrevne betragtninger og spørgsmål af fonetisk art. Midt i kommer en foreløbig konklusion: *"Ich werde also Ihrer Bezeichnungsweise zustimmen müssen, da ich, wenigstens vorläufig, nichts besseres weiss."*

Efter et spørgsmål om prisen på Westerns⁴⁷ lydlære følger nogle betragtninger om udtalen af en del tyske ord og et løfte om snart at skrive igen. Efter underskriften stiller Franke dog en mængde supplerende spørgsmål i den for ham typiske, springende stil. Når

⁴⁷ August Western (1856-1940). Fremtrædende norsk sprogforsker, stærkt knyttet til reformbevægelsen og aktiv pædagog. Forfatter af lærebøger inden for moderne sprog.

en idé falder ham ind, nedfælder han den, selvom den for klarhedens skyld måske burde kædes sammen med andre af lignende art et helt andet sted i det, han skriver. Et eksempel: *”Wie schreiben Sie übrigens UE und Æ? Wird bei Ihnen in Dänemark die ‘Eckenschrift’, was wir ‘deutsche Schrift’ nennen, überhaupt noch geschrieben? – und wie sind die Aussichten für Ihre deutsche Reise?...”* – og han fortsætter ganske interessant: *”Im Deutschen ist das Schlimme dass wir keinen ‘Standard’ haben. Viëtor und wie es scheint auch Trautmann,⁴⁸ verfahren eklektisch u. stellen fest, wie man sprechen sollte – also der orthoepische Standpunkt. Ich habe in meinen Texten versucht, festzustellen wie wir hier sprechen [dvs. i Sorau], unbekümmert um die Wertstellung – also der phonetische Standpunkt! Beide scheinen mir Berechtigung zu haben! Wir haben eben kein Paris, kein London, kein Kopenhagen! Uns geht’s wie den Schweden!“* Efter yderligere nogle – nu mindre interessante bemærkninger – afslutter Franke dette brev for anden gang *”Ihr ganz ergebener F. Franke.”*

I sit brev af **4. november** samler Jespersen flere løse ender fra korrespondancen op. Han takker for brevkort og brev og glæder sig over, at hans anmeldelse af Hofforys artikel har vundet bifald hos Franke. Og så er der Breymann, forfatteren af forskellige sproglige værker om fransk, som Franke nok er mere begejstret for end Jespersen, jvfr. Frankes omtale af dem i brev af 4. oktober. Jespersens dom over Breymanns forhold til fonetikken lyder bl.a. således: *”Hans kærlighed til fonetikken synes mig at være lovlig platonisk og mere at indskrænke sig til et stort kendskab til bogtitler end egentlige kundskaber om lyd og desl.”*

Techmer, som Franke så gerne vil have, at Jespersen skal stifte bekendtskab med, er ikke til at finde på danske biblioteker.⁴⁹ Franke har spurgt ham, hvem Lyngby, som han har udtalt sig så positivt om, egentlig er, og Jespersen rister i den anledning en lille minderune over ham:

”Hvem Lyngby er? En af vore dygtigste sprogforskere, rangerende i den første klasse efter Rask; desværre død (1870 el. 71) i en al for tidlig alder, för han blev færdig med sit livs hovedværk: en jysk sproglære, som han kun fik udgivet mindre prøver på. Vor ypperste dialektkender og tillige udrustet med umådelige kundskaber på alle den daværende sprogvidenskabs områder – en mand, der var som skabt til at føre an i den nyere sprogvidenskab for de nordiske sprogs vedkommende.”

Efter at have givet et kort svar på Frankes forespørgsel om, hvilken skrift man bruger i Danmark nu – nemlig kun den latinske – vender han sig så til spørgsmålet, om han,

⁴⁸ Moritz Trautmann (1842-1920), tysk sprogforsker.

⁴⁹ Senere får Jespersen dog en artikel i Techmers tidsskrift, en artikel, som er en oversættelse af et foredrag, som han holdt i april 1886.

Jespersen, snart kommer til Tyskland – et spørgsmål, som han desværre af økonomiske årsager må svare negativt på. Han fortsætter dog: *”Men dermed opgiver jeg ikke håbet om at få Dem at se og ja og høre! Jeg havde nær sagt, at jeg glæder mig mest til det sidste og til at konferere med Dem om alle mulige lyd, i dansk og i tysk, i engelsk og fransk o.s.v. – jeg tænker, vi vilde begge have udbytte af en nøjagtig studeren af hinandens udtale; jeg i alt fald vilde glæde mig unheimlich! meget ved en sådan sammenkomst.”*

Jespersen går nu over til at tale om et brev, han har fået fra Storm, hvori denne ikke udtaler sig særlig gunstigt om visse fagfæller, så som Viëtor og Trautmann, som han bl.a. mener, har en dårlig engelsk udtale. Fra Franke og Jespersen derimod venter han, Storm, snart at få noget betydeligt at se!

Og så til hans artikulationskrift, som han har nævnt sine planer om i anmeldelsen af Hoffory! Dette fortryder han nu, at han har gjort, idet alle plager ham med at høre nærmere herom, mens han selv overhovedet ikke er kommet videre. Hvis han får givet disse tanker form, vil Franke blive den første til at se og udtale sig om et sådant udkast, inden Jespersen så vil tage endelig bestemmelse om dets skæbne – *”offentliggørelse eller papirkurv.”*

Hvad der følger herpå, er særdeles vigtigt, idet det er første gang, Jespersen fremlægger en rigtig plan for sin påtænkte lille engelske grammatik – en tanke / plan, som i modsætning til en del af deres andre gode tanker og ideer – hurtigt bliver en realitet, og som sådan uhyre vigtig for alle fremtidige engelske grammatikker udfærdiget i Danmark og praktisk talt al engelskundervisning i Danmark i meget lang tid derefter. Vi vil lade ham selv præsentere sine ideer, som han forelægger dem for Franke i dette brev:

”Så kan jeg da endelig komme til at omtale min plan [om] at skrive en lille engelsk grammatik, måske lidt større end Viëtors, som jeg naturligvis vil følge i meget. Hovedforskellen mellem V. og mig bliver vel den, at jeg gerne vil have syntaxen med og NB. flettet ind i formlæren. Jeg kan ikke indse nytten af den skarpe adskillelse mellem de to dele af grammatikken; den lader sig ikke gennemføre; når der f. ex. i læren om pronom. står at ‘my’ er adjektivisk ‘bundet’ og ‘mine’ substantivisk ‘bundet’, er dette jo en syntaktisk sætning! Ved pronom. vilde jeg tage adverbierne som ‘there, where, anywhere’ o.s.v. med og således få et system af de sammenhørende ord, som man jo kun har skilt ad, fordi pronominerne i rang var højt hævede over de ‘ubøjelige’ adverbier: jeg kan da i alt fald ingen anden grund se; og den finder jeg højst uvæsentlig både teoretisk og praktisk. Ved verberne vilde jeg helst slå infinitiv, præs., konjunkt., imperativ sammen til noget, jeg foreløbig har tænkt mig at kalde almenform. Men jeg kan selv så lidt engelsk, at jeg vilde sætte megen pris på en sagkyndig revision og er derfor så fri at bede Dem om tilladelse til [...] at sende Dem manuskriptet til gennemsyn. Foreløbig vil jeg gerne erfare Deres mening om lydbetegnelsen.”

I denne forbindelse vil det være rimeligt også at citere et afsnit fra selvbiografien⁵⁰ (side 39), hvor Jespersen har flg. kommentar til sin første engelske grammatik: ”*Allerede den 4. nov. 1884 meddeler jeg min plan om at skrive en engelsk grammatik for tale- og skriftsproget – den første i verden der skulle gi fonetisk omskrift også i de syntaktiske afsnit [...] Jeg gir også den lydskrift jeg hade tænkt at anvende. Deri (Λ) for vokalen i bud, hvad der dengang var noget helt nyt. (Sweet brugte i Handb. det samme tegn, men kun som = voice in abstracto.)*”

Han runder af med en kort diskussion af enkelte fonetiske tegn – især angående gengivelserne af vokalerne og afslutter derefter brevet med en undskyldning, fordi der ikke medfølger danske ”*textprøver*” denne gang; forsendelsen ville i så fald veje for meget.

Med brev af **8. november** hører Jespersen allerede igen fra Franke, og **d. 10. november** følger en fortsættelse af dette brev, således at Jespersen ikke når at reagere på begge forsendelser før d. **12. november**.

Typisk for Frankes breve er, at de i deres struktur er meget impulsive og derfor kan være vanskelige at overskue. Hvad er væsentligt, og hvad er mindre væsentligt? Som det vel allerede vil være fremgået, går vi sædvanligvis ikke ind i deres detaill Diskussioner af noteringen af enkelte lyd, bl.a. fordi de endnu ikke helt har lagt sig fast på et bestemt tegn for den enkelte lyd. Vi mener generelt, at deres overordnede tanker i forbindelse med de første skridt af reformbevægelsen er mere interessante såvel for vore læsere som for os selv.

Det brev, som Franke netop har modtaget, har været så ”*anregend, dass ich Ihnen wirklich allerlei zu sagen habe.*” Først beklager han, at Jespersen alligevel ikke ser sig i stand til at komme ned og besøge ham, så meget mere som han nu har erkendt, at han ikke selv (mere) kan begive sig på rejse: ”*Manchmal fürchte ich, ich werde überhaupt nicht mehr gesund, doch verliere ich den Mut nicht ganz. Ich bin hier bei meinen lieben Eltern in bester Pflege; es wird alles gethan, um die Maschine in Gang zu halten. Aber Anstrengungen irgend welcher Art, Reisen u. dgl. kann ich mir nicht zumuten. – Ich hoffe aber doch, Sie noch zu sehen und von Ihnen viel zu lernen.*“

Han udtrykker glæde over, at de begge har hørt fra Storm, og hvad angår Jespersens fremtidsudsigter, iflg. Storm, er han ganske enig med denne: ”*Was er von Ihnen sagt, ist ganz meine Meinung. Ich erwarte sehr viel von Ihrer Hand.*“ Studiet af Storms indlæg i

⁵⁰ Jo mere man arbejder med brevene og selvbiografien, jo mere bliver man klar over, at Jespersen – hvilket han også selv bemærker – trækker meget på selve brevsamlingen, som er helt og fuldt i hans besiddelse, da han skriver de første afsnit af sin selvbiografi.

Norvegia har bragt ham megen inspiration og klarsyn, hvad angår deres, dvs. hans og Jespersens, fælles sproglige interesser og planer:

”An allen Ecken und Enden mache ich die Bemerkung, dass wir erst in den allerersten Anfängen der Sprachwissenschaft stecken – wir können noch nicht einmal unsere Aufgaben formulieren! Der Fortschritt liegt aber darin, dass frühere Zeiten glaubten, das Objekt, die Sprache schon zu kennen, während wir zur Erkenntnis unserer Unwissenheit vorgeschritten sind. Es geht aber jetzt rüstig vorwärts!“

Storms noget negative bemærkninger om fagfæller som Viëtor og Trautmann – de skulle således tale dårligt engelsk – forstår han ikke; Viëtor kender han dog ikke særlig godt, men Trautmann som fonetiker betegner han som værende ”*originell*” – altså en positiv vurdering. Her, og mange gange senere, udtrykker han, ligesom også Jespersen, nysgerrighed og nu også begyndende utålmodighed m.h.t. Sweets ”*Elementarbuch*”⁵¹ – den allerede for lang tid siden annoncerede lærebog over det engelske sprog. En nyhed kan han meddele angående Sievers; han vil ”*sich, wie ich höre, ganz von der Phonetik zurückziehen,*” hvilket er i overensstemmelse med eftertidens indtryk af Sievers. Hvis man kender ham i dag, er det som sproghistoriker! Endnu en gang prøver Franke at overtale Jespersen til at interessere sig for Techmer – ”*unser bedeutendster Theoretiker*” – og anskaffe hans tidsskrift. På Jespersens oplysning om, at han påtænker at skrive en engelsk grammatik og inddrage Franke i arbejdet, reagerer han således: ” – *Sehr interessant war mir, was Sie über Ihre eng. Grammatik sagen. Ich stelle mich Ihnen mit Freuden zur Verfügung für Ihr MS und zwar ganz nach Ihrem Wunsche. Praktischer wäre es vielleicht wenn Sie es in Partien schicken, weil wir uns dann eingehender verständigen könnten. Nur fürchte ich, ich werde Ihnen nicht genug nützen können: ich kann wirklich nur ‘meget lidt engelsk.’*“

Franke peger på forskellige ting, som Jespersen bør tage hensyn til, når han skal i gang med at skrive en grammatik over et moderne sprog, f.eks. at de moderne sprog er i stand til at udtrykke ”*viel mehr Modalitäten als die alten: das ist – sollte – könnte – möchte – würde – dürfte – soll sein – das sei!! u.s.w.; was haben die alten Sprachen solchen Feinheiten entgegenzusetzen?*”

Dette brev slutter lidt brat uden underskrift og følges to dage senere, d. **10. november**, af endnu et, der indledes således: ”*Fortsetzung – Sehr verehrter Herr Jespersen!*“ Her kaster Franke sig først over det spørgsmål, som interesserer dem begge levende: hvordan skal en ny moderne grammatik, f.eks. over det engelske sprog, opbygges? Dette fører først

⁵¹ I den periode, hvor brevene skrives, befinder Sweet sig i en psykisk bølgedal, fordi han bliver vraget som kandidat til et professorat i Oxford. Et resultat heraf er, at han holder sin *Elementarbuch* tilbage en tid. Disse problemer er ikke ukendte i den internationale akademiske verden, men Jespersen og Franke har åbenbart ikke haft forbindelser, der var gode nok til at høre derom! Jvfr. Også note 56.

frem til en afvisning af den latinske grammatik som forbillede (hvad den jo ellers pr. tradition har været), fordi det latinske sprogs struktur angår et sprog, hvor *"die Flexion die Hauptrolle spielt,"* hvilket den ikke længere gør – især da ikke i moderne engelsk. Det, man derimod snarere skal koncentrere sig om, er syntaksen, selvom *"Flexion"* og *"Syntax"* dog alligevel hænger sammen. Resultatet for ham – og det føler han, at det måske også er for Jespersen – er momentan rådvildhed: *" – für jetzt stehen wir wohl der Lösung noch sehr fern."* Han er således meget spændt på, om og hvordan Jespersen vil gribe dette overordnede problem an, når han skal i gang med sin engelske grammatik. Franke mener at forstå, at Jespersen m.h.t. opbygningen af grammatikken vil lade den hvile på, hvad de i tidligere diskussioner har betegnet som Sweets *"general facts"*, hvorved de forstår et antal grupper, som så skal behandles én for én. Men hvad kunne disse grupper omfatte? Ja, de kan være så forskellige som *"Stellung"* – *"Formwörter"* – *"Flexion"* – *"Wortbildung"* – *"Tonformen"* – *"Stressformen"* etc. Ulempen ved disse grupper er, at de ikke er beslægtede – *"verwandt"* -, og at nogle af dem, således f.eks. *"Ton"* endnu knapt nok er analyseret. Et psykisk element skulle man måske også inddrage, sådan at forstå at de forskellige grupper vil komme til at virke sammen og derved få en speciel effekt. Franke kommer med antydninger og gode ideer og er spændt på at høre, om det, han så famlende prøver at fortælle Jespersen, fænger hos ham. Når de nu desværre ikke kan mødes personligt, håber han på mange breve: *"Ich hoffe, Sie entschädigen mich wenigstens brieflich etwas. Sie ansehen aus dieser Antwort, wie sehr Ihre Briefe mich erfreuen und anregen."*

Som tidligere kort nævnt takker Jespersen d. **12. november** under ét for begge Frankes breve; det sker på et brevkort, og han lover blot at skrive udførligt og meget snart.

D. **18. november** følger så et virkelig langt brev, hvor han fra begyndelsen anslår en langt mere hjertelig tone, end de begge tidligere har anvendt. Han siger: *"Kære ven! Tillad mig at kalde Dem således istedenfor med det stive, formelle 'herre'- jeg har gennem Deres breve fået så meget godt og nyttigt, og De har gennem Deres meddelelser vist mig så mange vennetjenester, at jeg regner Dem blandt mine allerbedste venner og håber De også vil være gode venner [tilføjet note: ejendommelig pluralis: han er gode venner med mig] med mig; jeg længes også meget efter at stifte personligt venskab med Dem – jeg ved jo ikke engang, hvordan De ser ud, hvor gammel De er o.s.v. – og en tur til Tyskland står derfor for mig som en af de mest lokkende fremtidsudsigter [...] jeg længes i højeste grad efter personligt samarbejde med en fremmed fonetiker, da jeg derved vil kunne få klarhed over mange ting, der nu volder mig en del bryderi."*

Jespersen vil også meget gerne diskutere principperne for opbygningen af sin nye grammatik med en fagfælle; han ved nemlig, at det vil blive meget vanskeligt at få anerkendt en ny struktur, især i Danmark, hvor, ”Madvig⁵² står som repræsentant for al sprogvidenskab og hvor hans lat. gr. gælder for et mønster som vi alle skal følge slavisk. Ved et møde af filologer vovede jeg for nogen tid siden at rette nogle beskedne anker og indvendinger mod Madvs. gramm. [...] men det blev næsten betragtet som blasfemi, og jeg blev ‘ugleset’, fordi jeg ikke vilde anerkende ‘nationens mest fremragende videnskabsmand’ Og på et andet møde forleden, hvor vi kæmpede for at få ophævet den bestemmelse, at man for at blive ansat som statslærer i dansk, tysk el. engelsk skal have underkastet sig examen i latin, rejste en universitetsprofessor sig og sagde, at enhver sproglærer måtte være hjemme i klassisk filologi, fordi denne havde en metode, og denne fortrinlige metode var: Madvigs syntax! Under sådanne forhold er jeg noget ængstelig for udfaldet af mit forsøg med min eng. gramm. Fuldstændig i overensstemmelse med de nye ideer om grammatik kan jeg ikke gøre den, dels fordi jeg ikke har tilstrækkelige kundskaber og fordi der mangler forarbejder af andre, dels fordi en sådan bog vist aldeles ikke vilde vinde indpas her i den første menneskealder, hvor fortræffelig den så end er.”

Han tænker med ”nye ideer” her især på folk som Sweet og Noreen, hvis forestillinger om ændringer ikke er anerkendt af de fleste af de etablerede lærere, idet disse ikke er indstillede på at omlægge fremmedsprogsundervisningen. Han erkender således, at tiden kun er inde til et forsøg på at komme igennem med blot nogle af sine nye tanker: ”Hvad jeg derfor vil stræbe at give, er et brugeligt kompromis mellem gammelt og nyt, i knap form og med en så overskuelig form som vel muligt.”

Han afslutter diskussionen af sin grammatik med en tak til Franke, fordi han har lovet at hjælpe ham. Ellers er han p.t. travlt optaget af at skrive et mindre foredrag om nogle danske lydforhold. Jespersen runder, hvad han selv betegner som et brev i ”hastværksform”, af med at nævne en bemærkning fremsat af ”vor dygtigste nulevende

⁵² Johan Nicolai Madvig (1804-86). Professor i klassisk filologi ved Københavns Universitet 1829-79. Kultur- og undervisningsminister 1848-51. Skrev *Latinsk Sproglære til Skolebrug*, 1841 – en bog, der blev udgivet igen og igen og oversat til mange sprog.

psykolog⁵³, Professor Høffding,”⁵⁴ om, at denne med stor interesse har læst Frankes bog og af den har fået ”et godt eksempel til brug ved den nye udgave af min ‘Psykologi’.”

Umiddelbart efter dette brev er der i samlingen 2-3 sider uden dato og overskrift men med underskrift – ”med hjærtelig hilsen er jeg Deres venskabeligst forbundne Otto Jespersen.” Da der i disse sider er en henvisning til et foredrag, han (for nylig) har holdt (og som han også fremsender), er det rimeligt at antage, at disse sider har udgjort en del af et brev sendt til Franke på et eller andet tidspunkt efter d. 18. november, på hvilken dato han jo fortæller om, hvordan han forbereder sit foredrag. Hvis man blader frem i samlingen og ser på et brev fra Jespersen, dateret d. 1. december – uden afslutning og underskrift – ser det også ud fra indholdet ud til, at disse to brevdele hører sammen. Vi vil derfor behandle dem (senere) under ét og under datoen 1. december.

*Vi skal således nu gennemgå det brev fra Franke, af **21. november**, som vi anser for at være næste trin, kronologisk set, i deres brevveksling. På mange måder er det et specielt brev; det er nemlig første og eneste gang, Franke afslører så meget personligt om sig selv, og det er endvidere et af de få breve, som virker gennemarbejdet i sin opbygning og udformning. Vi skal af den grund i det store og hele lade ham selv tale og kun udelade ganske få uvæsentlige passager. Det er helt klart, at Jespersens (måske uventede) hjertelige tone i hans forrige brev har glædet Franke umådeligt. Han skriver:*

⁵³ – at en psykolog er interesseret i moderne sprogvidenskab bør ikke undre, idet et eller flere af punkterne i reformprogrammet (og tankerne bag dette) har relation til de fag, psykologi omfatter på den tid. Programmet, højtideligt udformet i forbindelse med filologmødet i Stockholm i sommeren 1886, ser således ud:

1. Til grund for undervisningen, lægges ikke skriftsproget, men det virkelige, levende talesprog. I de sprog, hvis ortografi afviger tydeligt fra udtalen, begyndes derfor med tekster i en efter formålet indrettet lydskrift.
2. Undervisningen går allerede fra begyndelsen ud fra sammenhængende tekster, ikke fra løsrevne sætninger.
3. Grammatikundervisningen slutter sig til læsningen på den måde, at eleven ved lærerens hjælp ledes til af det læste efterhånden at udfinde sprogets love. Først senere kan en systematisk lærebog anvendes til repetition.
4. Oversættelse såvel fra modersmålet til det fremmede sprog som omvendt indskrænkes og erstattes dels af mundtlig og skriftlig reproduktion og fri produktion på det fremmede sprog i tilslutning til det læste, dels af mere kursorisk læsning. Jvfr. Sandved (se ovenfor).

Punkterne 2 og 4 skulle således til dels være begrundet med argumenter hentet fra samtidpsykologiens lære om associationer. Ovenstående program blev udformet i forbindelse med dannelsen af foreningen *Quousque Tandem*. Jvfr. igen note 21.

⁵⁴ Harald Høffding (1843-1931). Professor i filosofi ved Københavns Universitet 1883-1919.

”Mein lieber Freund.

Haben Sie herzlichen Dank für Ihren Brief – Sie haben mir damit eine grosse Freude gemacht. Und nicht zum wenigsten durch die Überschrift. Hier meine Hand! Und nun wünschte ich nur die Freundschaft durch eine persönliche Zusammenkunft, oder lieber noch Zusammensein von Wochen oder Monaten besiegeln zu können. Ich habe noch keinen Menschen gefunden, mit dessen Neigungen und wissenschaftlichen Bestrebungen meine so genau übereinstimmten, wie grade mit Ihnen. Ich glaube, wir würden uns merkwürdig gut ergänzen und anregen – und nun liegen leider so und so viele Meilen zwischen uns. – Ich sehe aber ein, dass, nun Sie mich haben zu Ihrem Freund avancieren lassen, ich Ihnen einige über den blossen Namen hinausgehende Mitteilungen über mich schuldig bin, um so mehr als ich Ihnen noch immer nicht mein Äusseres auf einer Photographie präsentieren kann. Ich fasse mich so kurz wie möglich: – Geb. am 8. Aug. 1860 in einem kleinen schlesischen Städtchen, kam ich 1865 nach Krossen a/Oder. 1869 wurde mein Vater hierher (Sorau) berufen. 1869-1879 besuchte ich das hiesige Gymnasium. In das Jahr 1878 fällt eine kurze Italienreise ohne linguistischen [ulæseligt ord], doch nicht ganz ohne Anregung für später. Seit 1879 trieb ich mich auf verschiedenen Universitäten herum, um Bibliotheken zu durchstöbern und Kollegien – ‘schwänzen’ (‘to cut a lecture’ sagen die Engländer). Ich verdanke den Professoren wenig Anregung, desto mehr den Büchern. Erst in Berlin – dann Halle – 1881 in Genf: hier kommt eine Pause. Es stellte sich heraus dass ich ein gefährliches Lungenleiden hatte: so verbrachte ich den Winter 1881/82 im Kurort Görbersdorf (Schlesien). Die Lehrerkarriere wurde nun definitiv aufgegeben – trotzdem ging ich wieder nach einer Universität um die Studien fortzusetzen, was sollte ich sonst thun? Die Wahl fiel auf Göttingen – zu meinem Heil! Denn hier fand ich Anregungen verschiedener Art – auf der einen Seite wurde ich auf ein etwas eingehenderes (objektiv gesehen freilich sehr oberflächliches) historisches Sprachstudium hingetrieben, auf der andren machte sich der Einfluss Storms und der Engländer geltend, auch das Studium der lebenden Sprachen wurde nun erst wirklich wissenschaftlich. In Göttingen blieb ich zwei Jahre. Leider verschlimmerte sich dann der Zustand meiner Lunge wieder, sodass ich Zuflucht im Elternhause suchen musste. Recht unangenehm ist es mir dass ich meiner Studienzeit nicht durch den ‘Dr.’ habe einen gewissen Abschluss geben können. Ich habe in den letzten Jahren mehrfach Ansätze dazu gemacht, aber wenn’s zur Sache – d.h. zum ‘Einochsen’ des Quantums an Wissen, das ausserhalb meiner Studien lag, – kam, versagten meine physische Kräfte. Nun habe ich dies Projekt vorläufig ad acta gelegt. Das Weitere wissen Sie. –

Noch ein paar Worte über das Milieu, in dem ich lebe: Sorau ist eine Stadt von 14.000 Einwohnern mit im ganzen ziemlich materiellen Interessen; als Vertreter der neueren Sprachen stehe ich allein da – wenigstens als Fachmann. Bibliotheken, wissenschaftliche Zeitschriften u. dgl. sind nahezu Mythen – was davon hier zu finden ist, betrifft alte Philologie. Ich selbst kann und mag mir nicht zu viel Bücher kaufen – da

ich den Geldbeutel meines Vaters schon seit Jahren ungebührlich belaste, wenn auch mein Vater sehr gut ist und mir alle Wünsche zu erfüllen sucht. Mein Vater ist Kgl. Musikdirektor, Organist und der gesuchteste Musiklehrer der Stadt; ausser ihm und der Mutter habe ich noch zwei jüngere Geschwister, Bruder (14 Jahre) u. Schwester (13 Jahre).

So, nun wissen Sie ungefähr Bescheid, wenn Sie, was uns alle sehr freuen würde, einmal her kommen könnten. Sie wissen nun auch, dass ich direkte Anregungen für meine Studien hier nirgends finde, und Sie begreifen, wie wertvoll mir Ihre Briefe sein müssen!

Was meine Sprachstudien im einzelnen betrifft, so treibe ich Französ. seit vielleicht neun Jahren – auf der Schule [auch] – Latein, Griechisch und Hebräisch – Englisch lernte ich erst in meinem ersten Universitätssemester – Afrz.⁵⁵ – Italienisch – Spanisch. Später kam Provenzalisch und Altengl.⁵⁶ In Göttingen kam auch das Englische wieder an die Reihe; Prof. Napier⁵⁷ war ein willkommenes Studienobjekt, ausserdem habe ich einen nicht unbedeutenden Teil der dortigen englischen Kolonie kennen gelernt: ich habe zeitweise viel mehr mit Engländern als mit Deutschen verkehrt und einen wirklichen Freund unter ihnen gefunden, dem ich noch mehr verdanke als eine englische Sprachfertigkeit. In diesem Sommer nun [...] habe ich mich etwas mit dem Dän. u. Schwed. bekannt gemacht. Zu einiger Fertigkeit habe ich's nur im Englischen und Französ. gebracht; Französisch schrieb und sprach ich mal ganz nett, wenn auch lange nicht 'like a native' – jetzt habe ich viel vergessen. Englisch weiss ich noch weniger. Ich bin mit meinen positiven Kenntnissen sehr wenig zufrieden, und leide ausserdem an einem sehr mangelhaften Gedächtnis! – So, da haben Sie mich, in Contouren wenigstens – - – Ich habe gestrebt und wenig erreicht – noch immer bin ich 'nichts'!

⁵⁵ Dvs. Altfranzösisch.

⁵⁶ En del af disse sprog lærte han antagelig ved selvstudium via Toussaint-Langenscheidts undervisningsmateriale, et populært system forsynet med en form for lydskrift.

⁵⁷ Arthur Sampson Napier (1853-1916). Læste først kemi, men skiftede så til engelsk, som han især studerede i Tyskland. Under indflydelse af Zupitza fattede han interesse for engelsk sproghistorie. Han skrev sin Ph.D. afhandling ved universitetet i Göttingen, hvor han senere – i første halvdel af 1880'erne – virkede som 'ausserordentlicher Professor' i engelsk. I foråret 1885 blev et nyoprettet professorat 'The Merton Professorship of English Language and Literature' i Oxford slået op; Zupitza rådede ham til at søge det, hvilket han også gjorde – om end ikke uden betænkelighed – og han fik det, til stor fortrydelse for Henry Sweet, der også var blandt ansøgerne. Den unge Franke havde bedømt Napier ret: han blev en af de 'store' i England inden for studiet af engelsk sproghistorie og, i modsætning til mange andre, var han – ud over at være en god forsker – også en højt estimeret pædagog.

Den sidste del af dette brev er mere i Frankes almindelige, lidt snakkende stil; han takker Jespersen, fordi han har fortalt ham om Professor Høffdings gunstige indtryk af ham; han fortæller, at han snart vil gå i gang med at læse skandinaviske afhandlinger o. lign. af Western og Noreen, og så slutter han med et par ord om Jespersens kommende grammatik: ”Und nun Ihre Grammatik – – Ich stimme Ihnen zu. Wir können uns, ganz besonders für praktische Zwecke, dem Ideal nur ganz vorsichtig nähern. Dass ich für die Praxis eine sehr gemässigte Stellung einnehme, wissen Sie schon [...] Die unsinnige Überschätzung der alten Sprachen und der lat. Grammatik ist von den Vätern ererbtes Gebrechen – die alte Philologie hat einen so ungemein beschränkten Gesichtskreis, dass sie notgedrungen nichts anderes neben sich gelten lassen kann. Diese Sorte Fanatismus ist mit Beschränktheit gleichbedeutend.“

D. 22. november skriver Jespersen et kort brev til Franke, et meget forhastet brev, hvor han tager nogle spørgsmål op, som Franke har stillet tidligere, men erklærer, at han ikke kan besvare dem, fordi ”det store kongelige biblioteks læsesal” på grund af ”Kristiansborg slots” brand (natten mellem d. 3. og 4. oktober 1884) er lukket – nu på 7. uge. Derpå følger nogle, egentlig lidt modløse betragtninger over den påtænkte indførelse af fonetisk transskription i hans planlagte grammatik; i sig selv vil denne jo ikke give en bedre udtale – kun hvis den administreres af en kyndig og positivt indstillet lærer, vil den have en virkning – måske bliver konsekvensen, at den kun vil blive indført af én eneste lærer – ham selv! Hermed slutter brevet uden underskrift for måske at blive afsendt sammen med det følgende.

Kronologisk er de(t) næste brev(e) også fra Jespersen (dateret d. 1. december og de 2-3 udaterede sider nævnt ovenfor), og vi er nu nået frem til et højdepunkt i korrespondancen, personligt set, idet Jespersen her afslører mere end han tidligere har gjort om sig selv og sin familie. Ligesom det var tilfældet med Frankes stærkt selvbiografiske brev, har vi også valgt at lade Jespersen tale selv uden særligt at gribe ind. Han begynder simpelthen således:⁵⁸

⁵⁸ På dette sted, hvor Jespersen skriver et rigtigt langt sammenhængende stykke dansk prosa, vil man bemærke, at hans ortografi / skriftsprog allerede på dette tidlige tidspunkt af hans liv adskiller sig noget fra normen. Når man ser bort fra enkelte ældre former og stavemåder, bemærker man især, at han undlader at tilføje –t på en række adverbier, hvor man dengang – og også nu – almindeligvis gør det. Yderligere skriver han alle ord, undt. navne, med lille begyndelsesbogstav – en sprogbrug, som først blev almindelig indført med retskrivningsreformen i 1948. Hans selvbiografi fra 1938 fremviser mange flere ortografiske ejendommeligheder, som både dengang og nu blev / bliver anset for forkerte. Forklaringen er, at han for sig selv forsøgte at tillempe sin egen stavemåde til den gældende udtale, d.v.s. at han dyrkede en slags privat fonetisk stavemåde.

”Först i dag kan jeg igen komme til at skrive til Dem og må da först takke Dem rigtig mange gange for Deres venlige brev med de mange kærkomne oplysninger, om Dem selv og andet. Det glædede mig meget at se, at vi, som i så meget andet, således også i alder stemmer overens – jeg er nemlig født den 16 juli 60 i Randers (Østjylland). Min far var embedsmand der, og efter hans død 1870 flyttede moder med os börn (- vi er ni søskende, af hvilke dengang kun de ældste kunde forsörge sig selv -) til Frederiksborg (Hilleröd) i Nordsjælland; her døde fire år efter også min moder, men jeg blev ved nogle slægtninges bistand sat i stand til at blive ved med at gå i latinskolen der, indtil jeg i 1877 blev student og kom her til byen, hvor jeg siden den tid har boet. Allerede i skolen begyndte jeg at drive sprogstudier i det små. En biografi af Rask⁵⁹ begejstrede mig tidlig, hans eventyrlige videnskabelige rejser til Island og siden gennem Rusland til Indien for at efterspore vores forfædres vandringer ved hjælp af sprogenes slægtskab – alt dette satte min ungdommelige fantasi i levende bevægelse, og jeg begyndte at læse oldnordisk, da jeg fik fat på hans ‘vejledning’ og en læsebog, så at jeg, da vi i skolen begyndte på dette fag (i 1875) allerede kunde det meste af, hvad læreren sagde os. Noget senere blev jeg ved hjælp af en gammel prægtig onkel med et rigt bibliotek bl. a. franske, ital. og spanske værker sat i stand til at læse Tasso, Ariosto og Manzoni i originalsproget og også lidt spansk. Og endelig blev det i den sidste skoletid igennem vor rektor (Berg) mig muligt at blive bekendt med resultaterne af den sammenlignende sprogvidenskab navnlig gennem [...] populære fremstillinger. Så kom jeg da til universitetet her og begyndte at studere – jura. Det havde mine forældre ønsket og det sagde alle var meget fornuftigere, meget mere indbringende end sprogstudier. Men da jeg havde spildt nogle år med dette studium uden at få min interesse for det forøget, medens lysten til at lære sprog og se deres slægtskab stadig var levende, tog jeg en skönne dag den beslutning at sælge mine juridiske böger og købe Diez⁶⁰ og Littré⁶¹ i stedet – hvilket jeg ikke har fortrudt.”

⁵⁹ Rasmus Christian Rask (1787-1832). Dansk sprogforsker. Studerede teologi og sprogvidenskab ved Københavns Universitet. Det epokegørende værk *Undersögelse over det gl. nordiske el. isl. Sprogs Oprindelse* skrev han på Island i årene 1813-15, men det blev först publiceret i 1818. Et af temaerne heri er *den germanske lydfor skydning*, jvfr. Jespersens brev af 17. December 1884. Han foretog mange og lange rejser, og nåede endda helt til Indien. I den følgende tid skrev han om mangfoldige emner og udgav bl.a. en del grammatikker, f.eks. om finsk, engelsk, italiensk og lappisk. Titulær professor i 1818, ulønnet professor i 1829 – i faget litteraturhistorie ved Københavns Universitet. Samme sted professor i orientalske sprog i 1831. Døde, nedbrudt af sygdom og modgang, allerede i 1832. Rask regnes for en af grundlæggerne af den sammenlignende sprogvidenskab. I modsætning til sine samtidige, brødrene Grimm (se note 67) var han ikke historisk orienteret, men en udpræget systematiker i sin behandling af de forskellige sprog, deres slægtskab og struktur.

⁶⁰ Friedrich Christian Diez (1794-1876). Professor i germansk og romansk filologi ved universitetet i Bonn.

Og vi fortsætter så med de udaterede sider, der fremtræder som en naturlig fortsættelse af ovenstående: ”Det var navnlig de romanske sprog, der i begyndelsen tiltrak mig, og da fra begyndelsen mest de ældste perioder, medens jeg betragtede det nu levende sprog som en biting,, indtil jeg ved et tilfælde blev bekendt med Storms Engl. Filol., der førte til studiet af Sweets Handbook og Sievers netop udkomne Grz. Phon.⁶² Dermed var så en ny retning betrådt, og nu er jeg derved bleven drevet mere og mere hen imod den studiegenstand, der nu næsten beskæftiger mig mest: nydansk, således som det kommer frisk fra den enes mund og går ind i den andens øre, med skriftfilologi kun som en hjælpevidenskab. Thomsens forelæsn. i efteråret 1881 om lydfysiologi havde navnlig betydning for mig ved at give det fra udlændingene kendte stof fra dansk synspunkt istedetfor gennem fremmede briller. Men følgen af min vanken fra det ene studiefag til det andet har været, at jeg nærmest kun er dilettant i en del fag; jeg kan hverken fransk eller engelsk ordentlig, har aldrig studeret tysk videnskabelig, og er ikke fagmand nok på de nordiske sprogs område. Jeg har så uendelig meget tilbage at lære på alle de felter, jeg har bevæget mig på, at jeg stadig har følelsen af, at der er langt tilbage, inden jeg kan optræde offentlig med noget færdigt. Selv den egentlige fonetik, som dog er det område, hvor der er færrest huller i mit kendskab til litteraturen, kan jeg stadig overraskes over nye ting, som jeg aldrig har vidst eller som jeg ikke har iagttaget, skönt det var meget nærliggende. Jeg er derfor meget ked af mit løfte til boghandleren om den engelske grammatik, da jeg ikke føler mig opgaven voksen og dog nødig vil levere et dårligt arbejde, om ikke for andet, så fordi det vil skade den ny retning, på hvis fremtid jeg tror herhjemme. Og når De så nu foreslår mig at være med til en engelsk lærebog, så glæder det mig på den ene side, at De vil have min ringhed med,⁶³ men på den anden side har jeg en bestemt følelse af, at jeg bör sige: nej, jeg har endnu ikke tid til at indlade mig på sligt; det vil tage for lang tid fra andre, mere uddannende arbejder. Jeg vil meget hellere have, at De skal lave bogen, så kan jeg på en mageligere måde drage fordel af den ved at bruge den her – måske bearbejde den for danske [...] For mig gælder det endnu længe: erst lernem, dann lehren; begynder jeg for tidlig på det sidste, når jeg måske aldrig det første til tilstrækkelig høj grad. – Ja, var jeg endda fri for brødslid, så kunde man endda tænke på det! Men medens jeg fra 1877-81 havde et godt stipendium, har jeg i de sidste tre år udelukkende været henvist til mig selv, og har selv (ved undervisning og andet arbejde, bl.a. som stenograf) måttet tjene hver øre, jeg gav ud – og det optager altid en lang tid hver dag. – Nu kender De mine forhold og forstår måske, at det ikke er af ulyst til at arbejde sammen med Dem, at jeg foreløbig ikke kan indlade mig på læseplansplanen. Men for øjeblikket er jeg næsten overvældet af arbejde; alene den tid, det tog mig at skrive det ubetydelige foredrag, der følger med her, har sat

⁶¹ Maximilien Paul Émile Littré (1801-81). Fransk leksikograf.

⁶² Den fulde titel er *Grundzüge der Lautphysiologie*, 1876.

⁶³ – en opfordring, vi ikke specielt har nævnt.

mig betydelig tilbage. Jeg tør ikke give mig tid til at renskrive det, og De må derfor undskylde den malpropre form, hvori jeg sender Dem det, og at jeg ikke kan afstå det til Dem til stadighed, men må bede Dem sende det tilbage, når De har læst det. Da jeg, som De vil have set, desværre ikke kan ofre mine yndlingsbeskæftigelser al den tid, jeg kunde ønske, går jeg stadig og ønsker på en sangvinsk måde, at noget skal 'turn up' til at sætte mig i stand dertil. Navnlige ønsker jeg lejlighed til stadig at omgås udlændinge på en sådan måde, at jeg havde fuldt udbytte af dem i sproglig henseende; hvad jeg hidtil har haft i den retning har været meget fragmentarisk. Lundell lærte jeg dansk udtale, som jeg har skrevet til Dem før, men selv havde jeg ikke meget udbytte deraf, for det første fordi han var her så kort, og for det andet fordi jeg i forhold til ham var som en lejet 'slave'; da han betalte mig, kunde jeg ikke godt spørge ham ud om svenske lyd o.s.v. – eller i alt fald jeg troede ikke jeg kunde, for efter hvad jeg siden brevlig har hørt fra ham, har jeg fået det indtryk, at han ikke vilde have taget det fortrydelig op, men tværtimod være bleven glad derved. Men nu må jeg altså håbe på, at jeg i fremtiden må blive istand til med større udbytte at omgås med fremmede, navnlig fonetikere og navnlig da Dem, for hvis indbydelse jeg er meget taknemlig. Jeg har nu fået Techmers Zeitsch. og er begyndt at læse det med stor interesse – nærmere næste gang ...”

D. 9. december reagerer Franke så på Jespersens lange og åbenhjertige skrivelse, som han naturligvis glæder sig meget over at have modtaget: ”Haben Sie herzlichen Dank für Ihren freundschaftlichen Brief und die wertvolle Beilage. Es war mir eine Freude zu sehen, dass neben der Altersgleichheit auch eine grosse Ähnlichkeit des Studienganges – abgesehen von Ihrem Abstechen zu den Pandekten⁶⁴ – uns vereint; schmerzlich ist es mir, dass Sie der Kampf ums blosse Dasein sehr ins Anspruch nimmt und Sie hindert, Ihrem wahren Berufe nachzugehen. Ich wünsche Ihnen von ganzem Herzen, dass bald etwas kommt und Ihnen diese Fessel abnimmt – ich hoffe mit Ihnen! Haben Sie keine Lust, es einmal in Deutschland zu versuchen? Ich wünsche sehr, Sie etwas näher zu wissen. Ich habe übrigens vor Ihrem Fleisse sehr grosse Hochachtung: es ist mir ein Rätsel, wie Sie bei allen den äussern Hindernissen so viel haben lernen können. Ich fühle mich sehr beschämt durch das Faktum!“

Han nævner derefter med stor interesse det foredrag, Jespersen har holdt (bl.a. om tryk), og som han har lånt Franke i den originale manuskriptform. Ideer, som Jespersen har antydnet, vil han, Franke, efterprøve i sit eget modersmål. Men hele tiden kæmper (også) han med det problem, at han ikke føler sig dygtig nok:

⁶⁴ ”Corpus Juris Civilis” består af fire dele, hvoraf ”Pandekterne” er den ene – dvs. der hentydes til Jespersens jurastudier.

”Ja, lieber Freund, ich fühle mich in allen Dingen so sehr als Anfänger, dass ich bisweilen einen wahren Ekel vorm Schreiben habe und dass ich nie mit dem Geschriebenen zufrieden bin, obgleich ich mit aller Arbeit immer nur entsetzlich langsam vorwärts komme. Lücken, ich sehe manchmal bloss Lücken. Ich könnte selbst in einer langen Lebenszeit mein Ideal nie erreichen, und voraussichtlich sind mir nur noch wenige Jahre zum Leben – und Streben – vergönnt! So bin ich denn bisweilen mutlos, aber es kommen immer auch wieder frohere Augenblicke. Sollte es nicht den meisten, die es ernst meinen, so gehen?“

Og så et par opmuntrende ord angående Jespersens planlagte engelske grammatik. Den vil nemlig stik imod, hvad Jespersen forestiller sig, ikke bringe deres ”neue Richtung in Miskredit”. Nej, tværtimod, den vil blive en succes, og han skal jo også huske på, at andre allerede har banet vejen for nytænkning, mænd som Storm og Sweet, for blot at nævne nogle få. Endelig spørger han i den forbindelse, om Jespersen kender Schmitz⁶⁵ ”Eng. Gramm. -die einzige die ich genauer kenne.“ Han fortsætter med at fortælle om to bøger (”zwei hübsche Stücke”), som han har forøget sit bibliotek med, 1) Western, ”Eng. Lydlære“, hvortil han har flg. kommentar:

”Ich bin Ihnen für den Hinweis sehr dankbar, das Buch hat mir Freude gemacht. Im einzelnen fand ich manche eigenen Beobachtungen bestätigt; anderes scheint mir auch etwas fraglich.“ – og 2) Viëtor, “German Pronunciation – ein Seitenstück zu Western“, som han modtog “in voriger Woche von Viëtor. Er hat sich in den Beschreibungen ganz Sweet angeschlossen. Viel neues wird Ihnen das Heft nicht bringen, aber es ist eine recht nette Zusammenstellung des Bekannten.“ (Man kan spekulere over, om dette skal tages som en ros eller det modsatte).

Desuden fortæller han, at Viëtor annoncerer, at han vil skrive en lille ”Aussprachewörterbuch” (ca 2400 ord) til rejsebrug o. lign. Lige bagefter kommer en del småsnak om de få udlændinge, han har truffet, og hvad han har kunnet lære eller ikke lære af dem. Han ville ønske, der var en eller anden, med hvem han kunde diskutere de væsentligste punkter i de mange bøger, han læser:

”Das Autodidaktentum hat ja unzweifelhafte gute Eigenschaften, die aber die Schattenseiten nicht ganz verdecken können. In der Phonetik macht sich ausserdem der einseitig nationale Standpunkt geltend, der ganz wohl nur durch das Zusammenarbeiten von Phonetikern verschiedener Nationen überwunden werden kann.“ – en sikkert helt rigtig betragtning! Han ser også ønskværdigheden i – en gang i fremtiden – at inddrage tekniske hjælpemidler som fotografi og stomatoskopi⁶⁶ i fonetikstudierne. Tegninger af taleorganerne under artikulationen, mener han også, er særdeles vigtige. Han så gerne,

⁶⁵ (Antagelig) Bernhard Schmitz, der bl.a. skrev *Methode des Unterrichts in den neueren Sprachen*. Greifswald, 1876.

⁶⁶ I moderne fonetisk terminologi = palatografi.

at alle fonetikere mødtes og udvekslede erfaringer; herved kunne ”der Streit um das Bellsche System [...] bald ein Ende finden!” Ud fra hver sit nationale synspunkt (ang. vokaler) har alle og enhver måske ret:

”Ich habe von allen lernen können, ohne dass ich mich an ein System fest angeschlossen hätte. Ich denke im allgemeinen im Bellschen System, ohne dass es mich ganz befriedigte. Das Schlimmste ist vielleicht, dass a, die ‘Säule’ so vieler Systeme etwas so Vieldeutiges, in jedem Lande Verschiedenes darstellt, dass eine Einigung ungemein erschwert ist. Ich habe die Engländer immer etwas beneidet, weil sie eine geschlossene Schule bilden; da weiss doch wenigstens jeder von ihnen was der andere meint. Wird Thomsen sein System nicht doch einmal zum besten geben? Ist Ihre Vokalenordnung nach Thomsons Tafel? – Ich glaube nicht, dass Sweet je das Bellsche System aufgibt, aber hoffentlich liefert er uns noch einmal genauere, unzweideutige Erklärungen darüber, und darum handelt es sich vor allem. Könnt’ ich doch einmal mit Ihnen alle diese Fragen diskutieren: mir würde wohler! Wissen Sie übrigens mehr über Sweet, als in seinen Arbeiten steht? Ich möchte gern wissen, wie alt er ist, was er ist u.s.w. Ebenso Storm. Und sagen Sie, zwischen Hoffory und Sievers ist wohl irgend etwas vorgefallen? Früher sind sie ja mal zusammengewesen (Storm, Nachträge) – und es scheint mir als ob der Ton in Hofforys Schrift sich schwerlich bloss aus dem heiligen Eifer für die Wissenschaft grade einem Manne wie Sievers gegenüber erklären lässt. Wie alt ist übrigens H?

Sie vermissen die kgl. Bibliothek schon jetzt – und nun bedenken Sie, dass ich schon seit Februar keine Bibl. mehr zu Verfügung habe; man verbauert ganz!...“ *Brevet slutter dog ret optimistisk*: “Also für nächsten Sommer ist doch Aussicht Sie zu sehen: es ist freilich noch lange bis dahin...”

D. 17. december skriver Jespersen så sit svar på Frankes lange brev. Det er et brev med en mængde emner, hvoraf en del kun bliver summarisk behandlet. Det foredrag, han for nylig har holdt, og som han sendte til Franke i manuskriptform, takker han for at have fået tilbage – Jespersen er meget omhyggelig med sine ting – og han takker for de randbemærkninger, Franke har tilføjet. Han så gerne foredraget publiceret, men vil på den anden side nok hellere gemme det for at lade det indgå i det planlagte værk ”Spoken Danish”, som han jo håber en gang at blive i stand til at sætte sig ned og skrive. Han glæder sig i den forbindelse over, at Vilhelm Thomsen følger hans akademiske udvikling med interesse. Trautmann, som Franke kort har nævnt over for ham, tilstår han, at han ikke bryder sig meget om; især kan han ikke lide den måde, han omtaler englænderne på. Derpå følger nogle linier om Techmer:

”- Techmer er et underligt menneske, hvorfor giver han os de samme (eller næsten de samme) ting, oversigter over artikulationer og lyd på tre, fire forskellige steder i steden

for på én? Hvor meget han end siger, at han lægger vægt på at anskueliggøre fonetikken, er det dog ikke lykkedes for ham rigtig; han er for abstrakt og giver for mange anatomiske osv. detaljer, der kun kan forvirre; jeg vilde aldrig give en begyndende fonetiker hans bog i hænde; dertil er Sweet endnu den bedste ...” *Om Viëtor på den anden side udtaler han sig positivt: ”Meget mere tiltalende fandt jeg Viëtors G.Pron., som jeg har læst færdig i dag.”*

Brevet fortsætter med en uinteressant diskussion af forfattere, bogtitler og bogpriser – bortset fra en bemærkning om ”Sayce’ Introd.”, som han fandt ”meget underholdende og lærerig, men lidt for skødesløs skreven; én ting stødte mig særlig, hans idelige brug af benævnelsen Grimm’s Law⁶⁷ på en meningsløs måde om ting, som Grimm⁶⁸ slet ikke kendte; De ved måske, at vi danske ikke er tilbøjelige til at tilskrive G. æren for at have fundet lydfrømskydningsloven. Vor landsmand Rask havde fremsat den et par år før Grimm i sit prisskrift (Det isl. sprogs oprindelse), som Gr. har kendt; og han fremstillede den klarere og mere overensstemm. med nutidens opfattelse end Grimm...”; endelig tager Jespersen så Frankes spørgsmål om forholdet mellem Hoffory og Sievers op: ”Grunden til Hofforys behandling af Sievers er rent personlig; det nærmere ved jeg ikke; før har de været meget gode venner. H. har besøgt S. flere gange i Jena, og S. gav ham, da han i fjor søgte en plads her ved universitetet, en varm anbefaling.”

De sidste linier af brevet er de mest interessante. Af dem fremgår det, at Jespersen vedlagt i brevet sender et afsnit af sin påbegyndte grammatik, introduceret med ordene: ”Hermed begyndelsen til mit kompromisarbejde” – og han fortsætter og afslutter således: ”Kom nu med alle de indvendinger, De kan; jo fler, des bedre.” Om Storm kan han intet fortælle.

I samlingen følger herefter et par helt uinteressante og udaterede brevkort, hvorfor vi straks vil gå videre til Frankes brev af 22. december. Han takker først for brev og

⁶⁷ Denne lov behandler visse lydændringer inden for konsonantsystemet med henblik på særlige udviklinger i de germanske sprog. Jvfr. note 58.

⁶⁸ Normalt forbinder man kun navnet Grimm med eventyrene, men faktisk er der tale om de samme mennesker, de tyske brødre Jacob Grimm (1785-1863) og Wilhelm Grimm (1786-1859). Deres karriereforløb var meget parallelt. De var begge filologer og optagede af den romantiske bevægelse, ud fra deres stærke interesse for den nationale fortid. I Marburg læste de jura. Fra 1816 var de ansat ved biblioteket i Kassel. 1829 drog de – igen sammen – til Göttingen, hvor de begge endte som professorer. På grund af deres politiske engagement blev de imidlertid forvist i 1837. I 1840 blev de dog kaldt til Berlin som medlemmer af Videnskabernes Akademi og med jus docendi ved universitetet der. Af deres mange fælles udgivelser kan bl.a. nævnes *Deutsche Kinder- und Hausmärchen*, 1812-14, og *Deutsches Wörterbuch* 1854 ff. – fortsat af andre efter deres død. Jacob Grimm alene skrev bl.a. *Geschichte der deutschen Sprache*, 1848, og Wilhelm Grimms hovedværk er *Deutsche Heldensage*, 1829.

manuskript: ”Ich habe Brief und MS mit viel Vergnügen und grossem Interesse gelesen. Sie erhalten beieinander meine Bemerkungen für Ihre Lautlehre⁶⁹ – es ist für Sie gewiss ein Stück Selbstverleugnung gewesen den Abschnitt dem Zwecke entsprechend so kurz zu machen; ich glaube aber fast, er ist etwas zu kurz geworden. Ich bin freilich nicht ganz sicher, denn man ist natürlich immer geneigt, den Lieblingsgegenstand zu bevorzugen. Ich bin sehr begierig auf die Fortsetzung, wenn ich auch deutlich fühle wie wenig ich Ihnen nützlich sein kann.“

Herpå følger så en fortsat, usammenhængende, diskussion af diverse fagfæller og deres værker. Franke er enig med Jespersen i, at Trautmann behandler englænderne unfair, mens han på den anden side ikke kan følge ham i hans syn på Techmer:

”Ich weiss nicht, ob Sie Techmer wirklich gerecht werden. Für Anfänger ist sein Aufsatz nicht; das will aber T. wohl auch nicht. Dass er zu theoretisch ist, gebe ich Ihnen ebenfalls gern zu. Ich habe dasselbe gesagt. – Dass er nicht genug Beispiele bringt ist ein Fehler; aber seine ganze Anschauungsweise ist mir wenigstens sehr nützlich gewesen. So eingehend hat vor ihm noch keiner die Bewegungen der einzelnen artikulierenden Organe untersucht und so konsequent wie er hat noch keiner darauf hingewiesen (auch Sievers nicht), das jeder Laut durch ein Zusammenwirken aller Organe erzeugt wird – erst Sie haben unaufhängig von Techmer dieselbe Idee ausgesprochen. Ich halte diesen Fund für sehr wichtig und sehr bedeutend – u. habe gemeint, dass grade Sie sich schon deshalb mit Techmers Buch befreunden müssten.

Was die physikal. u. anatom. Dinge betrifft, so will ich Ihnen zugeben, dass das nicht genug erklärt ist; aber für den Fachmann haben doch alle diese Sachen wirkliches Interesse, und wo soll man sie sonst herholen?“

Lidt modstand mod Jespersen ligger der også i Frankes bemærkninger om Sayce og Grimm: ”Ich glaube, Sie haben Sayces Grimm’s Law zu tragisch aufgefasst, Rasks Priorität bestreitet man bei uns ja nicht; wir nennen die Sache eben Lautverschiebung – die Engländer aber haben ja dafür keinen Ausdruck; wenn sie nicht das deutsche Fremdwort benutzen wollen, so ist doch nur der populäre Ausdruck Grimm’s Law übrig, der in Engld ja terme consacré geworden ist: dort bekümmert sich niemand mehr darum ob Grimm’s Law auch wirklich Grimm’s Law ist. Der Tadel trifft nicht Sayce, sondern die Sprache!“

I modsætning til Jespersen, mærker man, at Franke har en varm familiekreds bag sig, hvilket giver sig udslag i hans venlige – og naturligvis traditionelle – afsluttende julehilsen: ”Mit Wünschen für ein frohes Fest (wie Schade dass Sie nicht hier sind!) u. herzl. Gruss...”

⁶⁹ Det var altså det afsnit, som Jespersen sendte, hvilket ikke fremgik af hans følgebrev.

Men hermed slutter brevet faktisk ikke alligevel, idet der følger et par siders detailkommentarer til Jespersens manuskript. Disse er vanskelige for os at diskutere, da de henviser til et ms. – som ikke findes i samlingen – og ikke til et trykt arbejde. Visse hovedpunkter kan dog fremdrages: Generelt mener Franke, at der er for få eksempler. Mere specifikt kan blandt hans kritikpunkter følgende nævnes: Han er forbavset over, at Jespersen ikke giver nogen ”genetische” lydoversigter – desuden ville det være ønskværdigt, at få ”einige Anmerkungen über (r) und (hw).” Han tænker her på skotsk-engelsk med afvigende udtale. Konsekvens i brugen af klammer ved lydskrift savner han, ligesom der også er visse problemer med ortografi og kursiv. Sådanne eksempler på inkonsekvens har han også bemærket hos Sweet – og det er beklageligt: ”- es erleichtert das Verständnis positiv, wenn stets die gleiche Praxis befolgt wird.“

Resten af kommentarerne er for ’halve’ og underforståede til at vi kan gå ind i en diskussion af dem, men at anlægge en så negativ synsvinkel på deres værdi, som Franke selv gør, er næppe korrekt. Han slutter meget selvudslettende således: ”Es ist mir zweifelhaft, ob Sie mit diesen Bemerkungen etwas anfangen können – mindestens sehen Sie meinen guten Willen! Ich fühle lebhaft, dass ich Ihnen nicht so von Nutzen sein kann, wie ich es gern wünschte.“

I begyndelsen af Jespersens brev af **29. december**, hvor han takker Franke ”for det righoldige brev, som lå og ventede på mig, da jeg i går aftes vendte hjem fra en lille julerejse til Helsingør”, kigger man forgæves efter en eller anden form for forsinket jule-og/eller nytårshilsen, men sådan er Jespersen ikke; arbejdet først! Brevet er ret langt og begynder med, at han tilbagekalder en del af sin tidligere fremsatte kritik af et par sprogforskere, som Franke faktisk sætter pris på og har anbefalet ham at læse: ”- jeg tror, at jeg har været noget for stræng i mine udtryk, og at jeg derved har skaffet Dem det indtryk, at jeg ikke fandt noget godt ved Techmer; jeg har virkelig lært en del af hans artikel, men i min korte omtale har jeg måske ikke fremhævet det men kun fået hovedmanglerne frem. Hvad jeg især vil bebrejde ham [er], at han med sine anatomiske og fysiologiske kundskaber, der visselig er langt større end nogen anden fonetikers, måtte have kunnet på samme plads give os meget mere virkelig oplysning, end vi har fået, ved på sine steder at forudsætte mindre (f. ex. i retning af ævne til at opfatte en anatom. detailtegning) og på andre steder forudsætte noget mere, så at han undlod at gentage sig så stærkt som han gör.” Og han fortsætter: ”- Med hensyn til Sayce og Grimm’s Law har De vel ret; udtrykket er uheldigt, men vel ikke så fastslået, at det havde været umuligt for S. at indføre et andet.”

Herefter følger et virvar af lyddiskussioner, hvori mange sprog bliver inddraget – herunder hyppigt russisk – og blot en tilnærmelsesvis analyse af alt dette er umulig. Jespersen ’skriver’ ikke – han ’tænker højt’!

Så kommer endelig for ham tidspunktet til ”at omtale grammatikken. Jeg kan ikke sige Dem, hvor jeg er Dem taknemlig for den varme interesse, De viser for mit foretagende, og for den gode hjælp, De yder det. De har ret, det har kostet mig en del selvovertalelse at gøre afsnittet Lyd så kort og mangelfuldt, men det er vistnok en nødvendighed, foreløbig i alt fald, ikke at afskrække (!) alt for meget. Det regnes jo stadig for finesser, man ikke behøver at bekymre sig om, at gøre forskel på hog og hock o.s.v. I den eneste gramm. med gennemgående udtalebetegnelse: Ad. Hansen⁷⁰ (den største autoritet med hens. t. engelsk herhjemme, måske efter A. Larsen⁷¹), ‘Engelsk formlære’ 1884 betegnes f. ex. man (mænn), pen (pænn), gentleman (djentl’mænn), gentlemen (djentlminn), woman (wum’men), women (wim’men), church (tjortsch), five (fajf), twelve (twælf)⁷² o.s.v., o. s. v. i en guddommelighed. Så De vil forstå, at det allerede er himmelråbende at gøre så meget væsen af udtalen, som jeg gör, at ofre en 4 sider på lyd alene! – i øvrigt har jeg tænkt på efter bogen at give et lille tillæg med nærmere oplysninger om enkelte punkter; der vil sådanne ting få plads som angivelse af skotsk (irsk) udt. af r efter vok., det bör ikke stå foran i bogen, da det vil forvirre eleven [...] Også kvantitet [...], som De savner, havde jeg tænkt at omtale der, allerede för jeg fik Deres brev, der yderligere har bestyrket mig i mine tanker om hensigtsmæssigheden af et sådant tillæg. Dette skal ikke som hos Breymann kun findes i lærerens exemplar, men også i elevens; så kan læreren tage så meget med af det der givne stof, som han personlig lyster.”

Han slutter brevet således: ”En genetisk lydoversigt (kons. & vok.) havde jeg naturligvis også selv tænkt på at give, men jeg opgav det, fordi den vilde kræve længere forklaring, og der ved beskrivelsen af de enkelte lyd var givet noget af det nødvendigeste. De ser, at jeg på mange punkter endnu er vaklende og ikke har bestemt, hvad jeg vil medtage og hvad ikke! På grund af ferierejsen har jeg intet at sende Dem i dag, men skal nu til at tage fat igen. Endnu en gang tak for Deres værdifulde bistand! Deres hjærtelig hengivne O. Jespersen.”

Som en eftertanke må det være faldet ham ind, at nytåret er nær, og i venstre margin har han så tilføjet: ”Glædeligt nytår! Sundhed og lykke i det nye og tak for det gamle år!”

⁷⁰ Adolf Hansen (1850-1908). Underviste i engelsk bl.a. ved Københavns Universitet, 1894-1908. Dr. phil. på en afhandling om Addison. Også forfatter af lærebøger, se senere i forbindelse med Jespersens brev af 17. januar 1886.

⁷¹ Anton L. Larsen (1827-88), født i Norge. Leksikograf og litterat. Boede de meste af sit liv i København.

⁷² I den forbindelse er det interessant at sammenligne med den allerførste engelske grammatik skrevet i Danmark i 1600-tallets sidste del. Her angiver forfatteren Fr. Bolling således udtalen af ’church’ på denne måde: ”*tschurts*”. Det kan unægtelig siges, at der ikke på dette område er sket nogen særlig udvikling i de mellemliggende 200 år! En artikel om Bolling og hans værker, som vi har skrevet, er angivet i bibliografien.

På næsten samme tidspunkt, 30. december affatter Felix Franke en formel og samtidig hjertelig nytårshilsen til sin danske ven:

”Zum bevorstehenden Jahreswechsel sende ich Ihnen meine herzlichen Wünsche für Ihr Wohlergehen – nach allen Richtungen, körperlich vor allem! Und ein Glückauf für den Erfolg Ihrer wissenschaftlich-litterar. Arbeiten. Und dann bitte ich Sie mir auch im neuen Jahre die alte Freundschaft zu bewahren. Ich hätte Ihnen lieber einen Brief geschrieben, muss Sie aber bitten, auch mit diesen wenigen Zeilen vorleib zu nehmen; meine Körperkräfte entsprechen im Augenblick meinem Willen zu wenig. In Freundschaft Ihr Felix Franke.“

Hermed slutter korrespondancen for året 1884.

Blok III

Blok III dækker perioden fra årsskiftet 1884/85 til ca. 1. september 1885, og indeholder ca 57 (del)brev og brevkort, individuelt daterede, fra Franke og ca 37 fra Jespersen. Franke begynder det nye år med at skrive et brevkort, dateret 3. januar 1885, hvoraf det fremgår, at han netop har modtaget et brev fra Jespersen, som han vil besvare så hurtigt som muligt.

På trods af sit dårlige helbred går han allerede i gang med at skrive et brev den følgende dag, d. 4. januar. Der er ingen tvivl om, at brevvekslingen for ham er en væsentlig livline, en mulighed for ham til at følge med i, hvad der rører sig i den samtidige lingvistiske verden, selvom hans sygdom binder ham til Sorau. Det er mærkbart, at hans sygdom forværres i denne periode. Han overkommer mindre, og han klynger sig forståeligt nok endnu mere til brevvekslingen med Jespersen. Hans breve bliver i denne periode længere og længere og meget hyppige, de er ofte skrevet over flere dage, fordi hans sygdom forhindrer ham i at skrive ret længe ad gangen. Han lægger bevidst eller ubevidst et vist pres på Jespersen, når han fortæller, hvor betydningsfuldt det er for ham at modtage Jespersens breve.

Brevet begynder således: *"Haben Sie nochmals herzlichen Dank für Ihren lieben Brief – Sie haben keine Idee wieviel Anregung ich Ihnen verdanke und wie sehr ich mich jedesmal freue, wenn mir der Briefträger einen Brief mit Ihrer Handschrift bringt."*

Han fortsætter med en detaljeret gennemgang af de spørgsmål, Jespersen har stillet. Såvel fonetiske som grammatiske emner diskuteres. Specielt diskuteres han vokalklassifikationer. Artikulatorisk vokalbeskrivelse er jo vanskeligere end konsonantbeskrivelse. Især på grund af vokalernes artikulationsmåde – med åben talekanal – er det vanskeligere at opstille klare og oplagte klassifikationskriterier, især hvis disse skal være universelle og ikke sprogspecifikke. Det er derfor ikke overraskende, at det netop først og fremmest er vokalbeskrivelser og -klassifikationer, de diskuteres, ligesom det også er inden for dette område, at de finder meget at kritisere og diskutere i den samtidige fonetiske litteratur.

Ud over kommentarer til lingvistiske spørgsmål diskuteres og kommenteres de løbende og grundigt andre sprogforskere og deres værker, teorier, foredrag osv. Franke giver således i dette brev udtryk for, at han ikke er særligt imponeret over Viëtors fonetik: *"Was ich bei Viëtor Phon. daraus gesehen habe, hat mich nicht sonderlich imponiert u. Sweet war auch wenig befriedigt [...] Viëtors 'Aussprache' ist stark in Arbeit: zwei Bogen druckfertig. Mir ist aber nicht ganz klar, für wen das Buch eigentlich bestimmt ist: wohl für die Schule."*

Både Jespersen og Franke giver udtryk for, at de gerne ville kunne føre deres lingvistiske diskussioner mundtligt. Franke udtrykker det bl.a. her: *"Könnte ich nur erst mündlich mit Ihnen darüber konferieren!"* For begge er det et ofte udtalt ønske, at de kan få mulighed for at mødes. Dels vil de gerne på det personlige plan uddybe et venskab, som ellers kun kommer til udtryk skriftligt, dels savner de naturligvis de umiddelbare reaktioner, som vil være resultatet af mundtlige diskussioner. Selvom de besvarer hinandens breve hurtigt, er der jo hele tiden en utilfredsstillende tidsforskydning, som er meget mærkbar, fordi brevene indeholder så mange lingvistiske detaljer, at det kan være svært at holde rede på, især måske for Jespersen, der jo har mange andre aktiviteter i gang samtidig.

Et hovedemne i dette og de følgende breve er Jespersens notationssystem (det analfabetiske system), som han er ved at færdiggøre et førsteudkast til. Franke skriver således herom: *"Ich bin übrigens sehr gespannt auf Ihre Artikulationsschrift – ich weiss welche Anregung mir Vis. Sp. gewährt hat. Ich finde, eine Artikulationsschrift ist eine kolossale Stütze, weil sie dazu zwingt, sich die verschiedenen Artikulationsfaktoren stets gegenwärtig zu halten. Ich glaube, es war von Sweet nicht ganz praktisch gehandelt, dass er im Hb nicht zugleich Vis.Sp. gab. Das Bellsche Vokalsystem und Vis. Sp. gehören durchaus zusammen – das eine nicht ohne das andre. Und wo ich das Bellsche System gelehrt habe, habe ich auch die Symbole gelehrt. Für den praktischen Gebrauch sind die Zeichen nicht zu entbehren, weil die Bezeichnungen (high – front – narrow – round) zu wenig handlich sind."*

Franke slutter brevet med en hentydning til sit helbred: *"Dass ich wenig wohl bin (unglaublich verschlupft und mit einem haarsträubenden Katarrh beglückt) das werden Sie diesem konfusen Briefe ansehen."*

Inden vi går over til næste brev, skal vi kort redegøre for Jespersens nye ideer vedrørende lydskrift⁷³, som Franke netop her har kommenteret. Det er interessant at

⁷³ Det har altid været klart for fonetikere, at det er nødvendigt at have en form for notation, der kan gengive udtale – i modsætning til stavemåde. IPA, det internationale lydskriftsalfabet, er det notationssystem, der i dag ligger bag de lydskriftssystemer, man finder i ordbøger, fonetiskbøger osv. Dette system er baseret på det almindelige latinske alfabet, men udvidet med en lang række symboler og diakritiske tegn. Et sådant system er relativt let at læse, trykke og skrive. Denne standardisering har jo først fundet sted senere, og derfor er de to brevskriveres diskussioner om, hvilke notationer man skal benytte, meget relevant og i det hele taget noget, der optog samtidige fonetikere meget. En transskription kan være mere eller mindre detaljeret; der skelnes mellem grov (i dag: fonematisk) lydskrift, der skal vise sprogets system, og fintmærkende lydskrift, der kan angive detaljer og variationer (dialekter, sociolekter osv.). Valget mellem finere og grovere lydskrift diskuteres også i brevene, bl.a. når de diskuterer Sweets notationssystemer, som han kalder *"Broad Romic"* og *"Narrow Romic"*. På dette tidspunkt, da brevvekslingen finder sted, diskuteres imidlertid en helt anden form for

følge, hvorledes Jespersen i denne periode udvikler sit ”analfabetiske system”, en form for ”Visible Speech”, hvor forskellige symboler markerer forskellige artikulationssteder og artikulationsmåder, således at der indgår en række tegn i notationen af en enkelt lyd – et notationssystem baseret på markering af de enkelte fonetiske træk. I brevskrivningen kan man følge diskussionen af hvilke symboler, der bør anvendes, hvilke distinktioner, der skal foretages, hvilke detaljer, der skal medtages. Begge udtrykker forståeligt nok ønsket om at diskutere disse detaljer mundtligt. Jespersens arbejde med det analfabetiske system – som han senere omdøbte til det antalfabetiske system – var allerede begyndt, før han lærte Franke at kende. I sin selvbiografi nævner han således (p.37), at han allerede den 1. maj 1884 i et foredrag om Bells ”Visible Speech” skitserede sit eget system. I 1889 publiceredes hans endelige version i *The Articulations of Speech Sounds Represented by Means of Alphabetic Symbols* (Marburg). I sin store *Fonetik* (1897-1899. København) redegør han detaljeret for systemet og dets forhold til andre systemer.

Herpå vender vi tilbage til brevvekslingen og Jespersens første brev i det nye år, dateret **8. januar**, hvor han takker for nytårskort og brev. For Jespersen er brevvekslingen med Franke kun et enkelt – om end væsentligt – element i hans lingvistiske forskningsarbejde. I modsætning til Franke har Jespersen naturligvis mange andre muligheder og kontaktflader. I dette brev skriver han således: ”*Desværre har jeg ikke tid til rigtig indgående, således som jeg havde lyst til, at omtale de forskellige spørgsmål, De berører, så at De i dag må nøjes med et meget tarveligt brev. Sagen er nemlig, at jeg i går samtidig med Deres brev fik et fra Krakau, skrevet af Lundell, der nu er på hjemrejsen. Han kommer hertil i næste uge, men bliver her kun én dag; han skriver, at han vil opsøge mig i min ‘hule’ (= ‘hummer’, ‘hyben’ [sic!] – studenterjargon for ‘bolig’), og hvis vi ikke bliver færdige med vore underhandlinger den dag, foreslår han mig at tage med til Lund, hvor han bliver en uges tid. Det sidste vil jeg naturligvis gerne, da jeg så vel sagtens kan få stiftet bekendtskab med fonetikerne der, hvad jeg glæder mig meget til. Men nu forstår De, at jeg har travlt med at forberede mig til hans komme, for at jeg kan få så meget udbytte af ham som muligt. Blandt andet er jeg da (endelig!) begyndt at få mit artikulationsskrift-projekt i en præsentabel stand, da jeg gerne vil diskutere det med ham. Tiltaler det ham, vil jeg se at få det offentliggjort med det første, men hvor? Helst naturligvis på tysk, da det så har det største publikum for sig.*”

For Franke kan det måske synes, at Jespersen her – bevidst eller ubevidst – signalerer til ham, at han, Jespersen, har andre kollegiale kontakter end Franke: Franke er ikke den

notationssystem, nemlig et system, hvor der skulle bruges andre tegn end alfabetets, og hvor tegnene skulle angive taleorganpositioner. Bells ”Visible Speech” er et eksempel på denne type transskription.

eneste, der bliver bedt om at kommentere Jespersens artikulationsskrift. Men Jespersen må naturligvis udnytte de kontakter, han har, og for ham må Franke nødvendigvis være en blandt flere fagfæller. Intensiteten i Frankes breve, den hurtighed og grundighed, hvormed han besvarer brevene, vidner om den særlige situation, han er i.

Jespersen beklager i sit brev, at det er sjældent at møde sprogligt interesserede udlændinge i København (i modsætning til de større tyske byer): *"Ulykken ved at være her er (bl.a.) at man så sjældent træffer sammen med udlændinge. Der er nok en del i byen, men det er handelsmænd, teknikere odsl. for störstedelen, og de holder sig helt udenfor den verden, jeg færdes i. Der er ikke her som i Tyskland franskmænd, englændere, amerikanere, der studerer og som man kan have fornøjelse af at omgås. Jeg har kun truffet sammen med én udlænding, der var her for at lære vort sprog; det var en amerikaner, som så – havde opholdt sig længe i Norge, var forlovet med en norsk dame, og kun var her i kort tid på gennemrejse til Berlin. Jeg var kun sammen med ham én aften, og der var det sådan, at han vilde helst tale dansk (norsk) og jeg helst engelsk!"*

I brevet diskuteres fortsat notationsprincipper, bl.a. foreslår Jespersen [...] som længdemarkering, og spørger Franke om hans mening.

Frankes næste brev, dateret **10. januar**, er ligeledes relativt kort, og indeholder en række kortfattede kommentarer til og svar på spørgsmål stillet af Jespersen. Kommentarerne har her – som i mange af brevene – en noteagtig karakter, som han undskylder: *"Entschuldigen Sie die eilige Abfassung des Briefes: ich wollte aber umgehend antworten."* Hans iver efter at besvare brevene hurtigt virker til tider manisk. Det er, som om han vil forcere kommunikationen mellem dem. Kommentarerne vedrører Jespersens artikulationsskrift samt litteratur, han har læst (bl. a. Lundell og Hoffory). Han håber, de kan mødes i Berlin: *"Aber wie schön wäre es, wenn Sie nach Berlin kämen [...] Ich würde mich sehr, sehr freuen, wären Sie hier in der Nähe."*

Mulighederne for at tale engelsk med en englænder har også for Franke været begrænsede. Problemet er det samme, som Jespersen nævner, at englænderne hellere vil øve sig på at tale tysk: *"Das Unglück ist freilich immer, dass jeder wie Sie sagen des andern Sprache redet. Besser wenn man einen Neuling zu fassen kriegt!"*

Den 11. januar sender Franke et brevkort med nogle korte oplysninger om nogle publikationer, og Jespersen sender et brev, dateret **12. januar**, der er en kort følgeskrivelse til et udkast til hans *"Artikulationsskrift"*, som han sender Franke til udtalelse: *"Og så hermed skelettet til min artikulationsskrift; jeg håber, at det trods den yderst korte affattelse og mangel på eksempler må være forståeligt – skal den eventuelt offentliggøres, må der naturligvis fulde eksempler til – Jeg er overordentlig spændt på*

Deres dom og vil være meget taknemlig for selv en skrap kritik samt, navnlig forbedringsforslag. Systemet er jo meget elastisk [...] Særlig vilde jeg være glad, hvis De vilde prøve at notere noget tysk eller engelsk ved hjælp af det.”

Franke svarer øjeblikkeligt i et brev, dateret **15. januar**. Han er klar over, at Jespersen spændt afventer hans reaktion, og sender derfor straks sin foreløbige vurdering. Franke er efter denne første hurtige gennemlæsning generelt meget positiv: *”Ihr lieber Brief hat mich freudig überrascht, und da Sie jedenfalls auf Antwort warten, will ich ihn umgehend beantworten, obgleich ich Ihnen nach den wenigen Stunden nur einen ersten Eindruck, kein endgültiges Urteil zu bieten vermag [...] Im allgemeinen gefällt mir das System sehr gut: es ist ausgezeichnet durchdacht, leicht zu schreiben und zu drucken (!) und es ist sehr elastisch, so dass es jeder Beobachter eventuell seinen Bedürfnissen entsprechend erweitern kann.”*

Men derefter følger flere sider kritisk gennemgang af detaljer. Da han kun kan have haft højst to dage til at læse det, er det overraskende så mange kommentarer han har. Det fremgår imidlertid af hans næste brev (se nedenfor), at han fortryder sin meget hurtige gennemlæsning og efterfølgende hurtige reaktion, idet en grundigere nærlæsning får ham til at moderere kritikken. I brevet af 15. januar skriver han blandt andet: *”Wünschenswert, sehr wünschenswert wären Zeichnungen! Nun, Sie geben uns wenigstens dann reichliche Beispiele. Im Vergleich mit Bell ist es natürlich weniger handlich; es ist nicht mehr eigentlich ‘lesbar’, sondern man muss die Formeln ‘ausrechnen’. Bell sieht ‘populär’ dagegen aus [...] Mein Hauptvorwurf ist der: es bietet dem Gedächtnis zu wenig Stütze! Es ist nicht möglich, alles (namentl. die Exponenten) zu behalten: man kann ohne die Tabelle weder lesen, noch schreiben [...] Ferner: das System berücksichtigt noch nicht genug die ‘Form’ der Artikulationen, der Zunge, der Lippen [...] Flüstern drücken Sie gar nicht aus! [...] Sie sehen – eine Reihe Frageszeichen!”*

Franke undskylder til sidst det muligvis for hurtige svar og slutter positivt: *”Es war sehr gut! Haben Sie herzlichen Dank u. entschuldigen Sie die wenig abgerundete Form meiner Bemerkungen. Wie wünschte ich mit Ihnen darüber plaudern zu können!”*

Inden Jespersen når at svare, skriver Franke igen d. **19. januar**. Han har nu nærlæst artikulationsskriftet og beklager det overilede svar med de mange kritiske kommentarer: *”Erstens, seien Sie nicht böse, und zweitens, werfen Sie meinen letzten Brief schleunigst ins Feuer, wenn Sie es nicht schon gethan haben! Blinder Eifer schadet nur! heisst es – ich muss wirklich blind gewesen sein: Dinge die da waren habe ich übersehen u. andere habe ich gesehen die nicht da waren. Als ich Ihren Entwurf am folgenden Tage noch einmal mit etwas kälteren Blute ansah, da wünschte ich mir meinen Brief zurück, aber*

zu spät! Der war auf dem Wege nach Kopenhagen, unwiderruflich! [...] Unbegreiflich ist mir, wie ich dazu gekommen bin, Ihre klaren Bemerkungen über Kehlkopfartikulation falsch zu verstehen [...] Ebenso muss ich nun die Bemerkung über die Schwererlernbarkeit der Exponenten zurücknehmen – der erste Eindruck war hier irreleitend. Ich habe am nächsten Tag mir die Buchstaben in einem Kopfdurchschnitt eingezeichnet u. merkte sie so sehr schnell Es bleibt also im ganzen von meiner Kritik nicht mehr viel übrig als das Lob! Ich freue mich sehr mit den hübschen Formeln arbeiten zu können.”

Efter denne undskyldende indledning, hvor han erkender, at han efter den første hurtige gennemlæsning fremsatte nogle uholdbare kritikpunkter, forbeholder han sig dog stadigvæk retten til at komme med kritiske kommentarer, når han har fået afprøvet systemet. Man fornemmer, at Franke er lidt i tvivl om, hvordan han skal gribe sagen an. De har længe diskuteret Jespersens arbejde med en ny artikulationskrift. Jespersen har spurgt ham til råds og fremsender så nu sit forslag til Franke med henblik på at få hans kommentarer. På den ene side synes Franke at være bange for at støde Jespersen med for mange kritiske kommentarer – Franke er jo den af de to, der er mest afhængig af korrespondancen – på den anden side er Franke en meget vidende og skarpsindig sprogforsker, og han ved, at hans kommentarer er nyttige for Jespersen, selvom kritikken måske ikke falder helt i god jord. Efter at have undskyldt de overlede kommentarer i det første brev fremsætter han derfor i dette brev nye kommentarer:

”Nur möchte ich die Unterzähne u. die Unterfläche der Zunge noch bezeichnet sehen u. ebenso halte ich meinen Wunsch noch immer für berechtigt, dass der Kehlkopfartikulation eine besondere Reihe eingeräumt wird. Und wollen Sie nicht für die Exponenten vielleicht die Bestimmung aufnehmen, dass wenn bei einer Lautfolge in derselben Reihe immer nur derselbe Exponent auftritt, derselbe dem griechischen Buchstaben angehängt werden kann? [...] Im Detail traue ich mir noch kein abschliessendes Urteil zu: ich kann nicht überall sehen, wie Sie im einzelnen Falle bezeichnen (z.B. die Lippenöffnungsgrade); es wäre allerdings möglich auf Grund des Gegebenen eine Detailanwendung auszuarbeiten – aber ob es Ihr System ist, dass ist mir dann fraglich. Ich muss Sie wirklich erst um Beispiele bitten.”

Brevet fortsættes d. **22. januar**. Franke har ikke hørt fra Jespersen, og det bekymrer ham, da han frygter, at det er hans kritik i brevet af 15. januar, der har irriteret Jespersen: *”Ich erwartete eigentlich ein Lebenszeichen von Ihnen: ich bin sehr gespannt auf die Resultate Ihrer Konferenz – nun mag ich aber doch nicht länger warten, weil ich wünsche so bald als möglich den schlechten Eindruck, den mein voriger im Feuer der Begeisterung geschriebener Brief voraussichtlich gemacht hat, verwischen möchte. Mein Urteil über Ihre Artik. Schr. glaube ich jetzt so zusammenfassen zu können, dass das System als Ganzes genommen sehr gut ist – dass ich aber im Detail mich erst dann*

ganz äussern kann, wenn ich eine Zeit lang damit werde gearbeitet haben; dass ich aber schon heute einige Modifikationen für wünschenswert halte."

Jespersens brev af **21. januar** har krydset Frankes seneste brev og er svar på dennes brev fra 15. januar. Han kommenterer kun Frankes brev kort, idet han blot noget afmålt takker for hans "*venlige brev om artikulationsskriften*". Brevet indeholder derudover en række spørgsmål om bøger, anmeldelser o.l.

D. **24. januar** fortsætter Jespersen brevet. Han har nu modtaget Frankes brev, og undskylder sin lange pause med "*en stærk utilpashed, der i nogle dage næsten har forhindret mig fra al alvorlig tænkning – altså også fra at svare på Deres mange spørgsmål om art.skriften.*" Han fortsætter med i generelle vendinger at takke for Frankes kommentarer: "*Heller ikke nu er jeg i stand til at skrive alt det meget som Deres højst kærkomne bemærkninger giver mig anledning til. Blot altså i dag en kort tak for Deres interesse [...] Men en del af Deres spørgsmål kan jeg allerede nu klare, og lover Dem, at De, såsnart jeg bliver rigtig arbejdsduelig, skal få brev derom. Derfor undskyld disse liniers knaphed!*"

Han fortæller om mødet med Lundell – af Franke benævnt "*Konferenz*" – og med hvem han har haft meget interessante samtaler, blandt andet om sin "*art. skr., som han lod til at have samme mening om som Deres (sidste!), og som han navnlig tænkte sig anvendt ved forelæsninger.*" Jespersen fulgte i øvrigt ikke – som oprindeligt planlagt – Lundell tilbage til Lund, da det ikke passede ind i Lundells planer.

Det synes at fremgå af Jespersens brev, både indirekte og direkte, at han er noget skuffet over Frankes umiddelbare reaktion på hans artikulationsskrift – som den kommer til udtryk især i Frankes første brev om emnet.

I Jespersens næste brev, dateret **27. januar** – med fortsættelse **29. januar** – kommenterer han omsider grundigt Frankes bemærkninger til artikulationsskriften. Han gennemgår nøgternt Frankes punkter, erklærer sig enig i nogle og uenig i andre: "*Endelig kan jeg da besvare Deres bemærkninger om mit notationsforslag, og må da begynde med at gentage min tak for Deres på flere punkter for mig meget lærerige ytringer om det. – De har naturligvis ret i, at det ikke er meget let håndterligt; Deres sammenligning med et orkesterpartitur gjorde allerede V. Thomsen den aften i filol. samfund, da mit barn første gang så dagens lys, og den er jo også træffende nok.*"

Jespersen understreger, at artikulationsskriften ikke er velegnet i længere tekster. Systemet vil derimod være velegnet og vil forhåbentligt blive anvendt: "*1) hvor der er tale om en betegnelse af mange forskellige lyd i forskellige sprog, hvor en betegnelse*

med almindelige bogstaver ikke slår til og 2) hvor man kun beskriver ét sprogs, én dialekts lyd til nærmere at bestemme værdierne af tegnene i den 'Broad Romic'⁷⁴, der uundgåelig må anvendes, hvor der er tale om at skrive længere prøver op, give en grammatisk fremstilling af et talesprog eller deslige."

Han kommenterer derefter de enkelte detaljer i notationen, som Franke har peget på. Han uddyber sine synspunkter, og erklærer sig i nogle tilfælde enig med Franke om, at der bør ændres i notationen, men generelt holder han fast ved – og argumenterer for – sit forslag, som han jo også har diskuteret med Lundell.

Han erkender, at der er en række uafklarede punkter: "Jeg gentager, at jeg ofte er vildsom selv, og ikke rigtig kan give noget, jeg vilde udgive for en endelig notering [...] Men jeg kommer stadig tilbage til ønsket om mundtligt at behandle alt dette og meget mere med Dem." Arbejdet med artikulationsskriften har bevirket, at Jespersen har måttet lade arbejdet med den engelske grammatik ligge.

Franke takker d. **1. februar** for modtagelsen af to breve. På de svar, han giver på forespørgsler fra Jespersen, ses det, at han refererer til brevene fra 21. januar og 24. januar, ligesom han refererer til Jespersens helbred (som Jespersen selv har omtalt i sidstnævnte af de to breve). Brevet er langt og springende: "Was ist Nyrops⁷⁵ 'Sprogets vilde skud', das Sie ja zitieren? Kennen Sie Volapyk⁷⁶? Sehr amüsant!" – og indeholder en række henvisninger, spørgsmål og især en fortsat detaljeret gennemgang af fonetiske notationer og artikulatoriske distinktioner. Han vedlægger åbenbart nogle eksempler på Volapyk: "Ich besitze einige Proben und stelle sie Ihnen zur Verfügung." Jespersens henvisninger til Lundell og hans synspunkter får Franke til kritisk at observere: "Was Lundell für das Bellsche System ausgiebt, ist gar nicht mehr Bells System. Es ist ein Lundellsches System auf Bellscher Grundlage."

Franke slutter brevet med at opfordre Jespersen til kritisk at kommentere hans bemærkninger – igen vel et forsøg på at formilde ham, hvis han skulle have taget Frankes kommentarer til artikulationsskriftet ilde op: "Ich bitte Sie übrigens ein für allemal mir freundlichst immer mitteilen zu wollen, was Sie an meinen Ideen falsch finden – ich bin sehr lernbegierig und weiss gut wie weit ich von aller Infallibilität entfernt bin. Ich bin für jede Belehrung dankbar!"

⁷⁴ Se note 72.

⁷⁵ Kristoffer Nyrop (1858-1931). Professor i romanske sprog ved Københavns Universitet 1894-1931.

⁷⁶ Se note 76.

Det fremgår af Jespersens næste brev, dateret **10. februar**, at han har meget travlt, dels med ”trællearbejde”, som han giver grunden til, at han først svarer nu, dels med sin engelske grammatik. Selvom han refererer til artikulationskriften, og giver Franke ret i nogle af hans kommentarer, er han nu mere optaget af næste projekt: grammatikken:

”Foreløbig må jeg anvende al min fritid til den engl. grammatik, som jeg undertiden er ved at fortvivle over, da jeg ikke kan gøre den nær så god som jeg gerne vilde, og da jeg ikke vil skrive en bog efter den gamle skabelon, hvad der jo ganske vist vilde være det letteste. Jeg sender Dem hermed noget af mit MS, nemlig det, hvor jeg har været mest i tvivl, fordi jeg har vovet mig mest ud på egen hånd. Min fremstilling er ikke ganske korrekt, det ved jeg meget vel, bl.a. får jeg ikke forskellen mellem ‘do you walk?’ og ‘d’you walk?’ o.dsl. Men hvad jeg sender Dem, vil jeg også kun have betragtet som et udkast, der må gennemarbejdes omhyggelig, før det går i trykken: De vil bl.a. se, at der ikke er nogen fasthed og konsekvens i hvad jeg omskriver fonetisk og hvad ikke; jeg er meget begærlig efter at høre Deres bemærkninger både om anlægget i det hele af dette afsnit og også om enkeltheder, valg af eksempler, lydbetegnelse o. dsl.[...] På grund af, at det er dyrt (både for Dem og for mig!) at sende hele manuskriptet frem og tilbage, foretrækker jeg kun at besvære Dem med de afsnit, hvor jeg har flest tvivlsmaal.” Jespersen er i øvrigt enig, hvad angår Frankes bemærkninger (fremsat i brevet dateret 1. februar) om Lundell og Bell.

Jespersen's forskningsaktivitet, der kun forstyrres af pengemangel og deraf nødvendiggjort lønnet arbejde, står i kontrast til Frankes sygdomsbetingede tvungne passivitet. Jespersen fremsender materiale til udtalelse, først fonetik, så grammatik; Frankes rolle bliver primært at være en skarpsindig kritiker og kommentator. Da hans sygdom forhindrer ham i at arbejde koncentreret og intensivt, bruger han sine sparsomme kræfter på at støtte Jespersen og hans arbejde. Denne rollefordeling er givetvis til glæde for dem begge. Franke får et livsindhold, Jespersen får uvurderlig støtte og kritik.

I Frankes brev, dateret **15. februar**, går han efter nogle indledende bemærkninger over til det væsentlige: at kommentere de tilsendte sider af Jespersens grammatik. Han tager dog straks et vist forbehold, idet han ikke finder sig kvalificeret til for autoritative udtalelser: *”Und nun die Eng. Gramm. Zu allererst meinen herzl. Dank: ich habe ziemlich viel daraus zu lernen. Ich habe die Regeln zwar unbewusst befolgt, aber nie bewusst beobachtet [...] Ich muss nun zunächst eingestehen, dass ich mich hier etwas inkompetent fühle: auf mein Sprachgefühl mag ich keine Häuser bauen und einen Engländer habe ich nicht hier, wie Sie wissen. Ich habe den einzigen Weg eingeschlagen, der mir übrig blieb: ich habe die Regeln einzeln mit dem mir zur Verfügung stehenden Materiale durchgeprüft [...] Ich fürchte, ich werde Ihnen wenig*

Bedeutendes sagen können. Ihre Regeln decken vor allem nicht alle Fälle, aber ich bin der Letzte der Vollständigkeit von einem Buche, das in die Elemente einführt, verlangen wollte."

Franke fortsætter imidlertid med flere sider kommentarer, herunder bl.a. vedrørende brugen af sammentrukne former, som Jespersen også omtalte i sit brev. I slutningen af brevet vender Franke tilbage til artikulationsskriften, som han fortsat har kritiske kommentarer til.

Jespersen takker i sit brev, dateret **24. februar**, for de nyttige kommentarer til grammatikken, som Franke har fremsendt: *"Tak for Deres brev, der som sædvanlig indeholdt meget godt og nyttigt for mig, og tak for noterne til min grammatik: De har vel nok ret i det meste og forskellige ting skal nok blive ændret efter Deres antydninger..."*

Han kommenterer især lydskriftsymbolerne anvendt i grammatikken og erkender selv, at hans forslag – selvom han ikke introducerer det optimale lydskriftsystem – vil virke avanceret på de fleste lærere: *"Jeg har jo i det hele taget gjort nok til at få hårene til at rejse sig på hovedet af alle gamle nathuer af lærere, og man skal jo dog ikke afskrække dem mer end höjst nödvendigt."*

Der følger en lang diskussion om *"Kehlkopfverschluss"* (strubehovedlukke eller – med moderne terminologi – glottal lukkelyd). Det er et emne, Franke og Jespersen flere gange har diskuteret. Jespersen er endvidere gået i gang med et nyt projekt: *"Jeg er i disse dage begyndt at tage et fyldigt excerpt af Spok. Swed"*, selvom hans helbred ikke er så godt: *"Jeg har på grund af svækkelighed (undskyld! ordet er ikke skriftsprogligt: der hedder det kun 'svagelighed') været nødt til at indskrænke min arbejdstid bl.a. for at forøge min sovetid."*

Franke udtrykker i sit næste brev, dateret **5. marts**, bekymring, fordi Jespersen har beklaget sig over, at han ikke var i form til at arbejde så meget, som han gerne ville. Frankes egen sygdom, som også har forhindret ham i at svare før, gør ham meget optaget af sygdom i det hele taget – og sætter vel også Jespersens beklagelser lidt i perspektiv: *"Ich hätte Ihnen gern schon eher für Ihren lieben Brief gedankt, aber ich war die letzten Tage so wenig wohl dass es mich dem Schreiben nicht gern wollte u. ich muss Sie auch heute bitten mit einem dürftigen Briefe vorlieb zu nehmen. Es ist nicht hübsch von Ihnen, dass Sie sich noch immer nicht erholt haben – haben Sie denn einen Arzt gefragt? Können Sie nicht einmal acht oder vierzehn Tage 'ausspannen', sich pflegen, alle nicht ganz notwendige Arbeit lassen? Verzeihen Sie diese Fragen, aber ich bin durch mein ewiges Kranksein ein entschiedener Feind aller Krankheiten geworden u. wünschte, dass alles Unwohlsein im Keime erstickt würde!"*

Franke diskuterer Jespersens grammatik, især fokuserer han på sammentrukne former. Det er i det hele taget klart i deres grammatiske diskussioner, at de begge også på dette område prioriterer talesproget højest. Franke vil gerne høre Jespersens mening om Rasmus Rask: *"A propos, ist Rasks Eng Formlære interessant?"* – og udtrykker igen sin klare mening om Volapyk. Med sin kommentar rykker han måske også Jespersen for en kommentar. Det fremgik af Frankes brev (af 1. februar), at han sendte Jespersen noget materiale om Volapyk, men Jespersen har ikke kommenteret det: *"'Volapük' bitte ich Sie nicht zurückschicken: der Unsinn ist das Rückporto nicht wert. Mit solchen Dingen nun verschwendet das sprachl. Dilettantentum seine Zeit, und die Dummen, die dran glauben werden nicht alle. Ich sah erst neulich in einer Zeitung ein begeistertes Lob!"*

Jespersen takker i sit brev, dateret **15. marts**, for det tilsendte materiale. Om Volapyk skriver han: *"Tak også for Volapük, der ikke alene morede mig, men også en del andre, idet jeg nemlig næstsidste torsdag holdt et lille foredrag om det i filol.-hist. samf., hvor hr. Schleyers⁷⁷ sprog synlig oplivede folk efter et højst kedsommeligt foredrag om vor afdøde zend- og sanskritforsker Westergårds⁷⁸ (af studentervittigheden døbt Zendavestergård) efterladte manuskripter."*

Ud over Volapyk-materialet har han også fået tilsendt en anmeldelse af Viëtors bog. Hans væsentligste kommentar er, at han (Jespersen) er blevet citeret for en ny observation vedrørende det engelske r's labialisering, en observation som andre imidlertid har gjort før ham, og som han derfor ikke vil tage æren for.

Jespersen omtaler herpå en udtalepraksis vedrørende *"(z) istdf. et ventet (s)"* på engelsk, som han har iagttaget, og som han sammenligner med Verners lov: *"Er der nogensinde nogen, der har gjort opmærksom på, at i de tilfælde hvor vi på engelsk har (z) istdf. et ventet (s), er det altid umiddelbart foran den betonedede vokal (dissolve, possess, observe), altså en slags pendant i det små til 'Verners⁷⁹ lov'?"*

⁷⁷ Volapyk er et hjælpesprog konstrueret af den tyskfødte schweiziske prælat Johann Martin Schleyer. Det havde i 1880'erne mange tilhængere. Sproget var imidlertid alt for vanskeligt til for alvor at kunne slå igennem. Grammatikken var unødigt kompliceret. Allerede inden århundredskiftet var det gået til grunde.

⁷⁸ Niels Ludvig Westergaard (1815-75). Dansk orientalist.

⁷⁹ Karl Verner (1846-96). Dansk sprogforsker, professor i slaviske sprog ved Københavns Universitet. Han er især kendt for sin epokegørende opdagelse af den lydlov, der blev opkaldt efter ham – Verners Lov – som viste, at tilsyneladende undtagelser fra den germanske lydfor skyldes accentforhold i indoeuropæisk, og som han formulerede i 1876 og benævnte *"Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung"*.

Denne iagttagelse formuleres senere som en lydlov, der betegnes Jespersens lydlov, og som netop kan sammenlignes med Verners Lov med hensyn til forudsætningerne for lydændringerne, nemlig accentforhold. Det er interessant at læse om Jespersens iagttagelse her; det er formodentlig første gang, han nævner den.

Jespersen fortsætter derefter diskussionen af de kapitler af hans grammatik, han har sendt til Franke. Han koncentrerer sig om det fonetiske aspekt af grammatikken, dvs. hvorledes eksempler skal noteres i lydskrift, f. eks. hvorledes man skal notere "r" i ord som "hard" eller "source". Jespersen er opmærksom på, at "r" ikke udtales som en konsonant finalt og foran konsonant på britisk engelsk, men manifesteres som længde af vokalen eller ændring af vokalens kvalitet; men han er i tvivl om, hvordan han skal markere det og foreslår at markere det med en prik. Selvom emnet er Jespersens grammatik, er det altså også her især fonetikken, der har begges interesse. Det er helt klart det felt, Franke føler sig mest kvalificeret til at diskutere, og det er inden for fonetiske emner, at han går ind i en mere kritisk vurdering af Jespersens manuskripter.

Jespersen slutter med et grammatisk spørgsmål: "*Siger man nogensinde på tysk das ist mich som på dansk?*" – samt med en oplysning om, at han nu igen er rask og har meget travlt.

Det fremgår af Frankes næste brev, dateret **22. marts**, at hans helbred igen forhindrer ham i at skrive så udførligt, som han gerne ville: "*Auch heute fehlen mir noch die Kräfte um ausführlicher zu schreiben, aber einige Zeilen hoffe ich doch zu Stande zu bringen.*"

Franke bemærker, at den regelmæssighed, som Jespersen beskrev i sit brev som en pendant til Verners lov, allerede er omtalt af andre: "*Übrigens machte uns schon Prof. Napier in Götti. auf die Übereinstimmung mit d. Vernerschen Ges. aufmerksam und Schmitz kennt die Sache auch, wie ich glaube.*"

Med hensyn til notationen af det stumme "r" er Franke enig i, at en prik er en god notation. Endvidere diskuterer Franke mere generelt og meget skarpsindigt vokalnotationer og -klassifikationer hos forskellige fonetikere.

Desuden besvarer han Jespersens spørgsmål om "*das ist mich*": "*Das ist mich ist unverständlich u. unmöglich im Dtsch, weil wir ich – bin – es sagen, wie a/e. ic hit eom. Kommt sicher auch nicht dialektisch vor.*"

Brevet slutter trist. For det første har Franke læst en negativ anmeldelse af sin bog, og for det andet har han det meget dårligt, men han venter alligevel spændt på mere materiale fra Jespersen: "*In der Anglia ist eine sehr feindl. Besprechung der Spracherlernung; die phonet. Texte verdammt – dass hätte ich von Trautm. nicht gedacht. Der Brief ist sehr schlecht – hoffentl. bald Besseres! – innerl. u. äusserl., aber*

ich kann jetzt nichts Besseres leisten; ich bin sehr schwach. Wann bekomm ich die Fortsetzung d. Eng. Gr.?"

D. **30. marts** fremsender Jespersen et kapitel af grammatikken, hvilket fremgår af en kort følgeskrivelse, der indgår i brevsamlingen, og hvoraf det også fremgår, at han har for travlt til at skrive et egentligt brev: *"De skal en af de første dage få et ordentligt brev, men i dag har jeg kun tid til dette og til at sende kapitlet om pronominerne."*

D. **3. april** sender Jespersen noget mere af sit grammatikmanuskript, ledsaget af en kort følgeskrivelse: *"Hermed endnu lidt af grammatikken (kapitel III og lige efter I Lyd og II Skrift: 'Sprogbygningen i Almindelighed'), som jeg er så fri at sende, skönt jeg er meget misfornöjet med det, og skönt jeg endnu ikke har fået skrevet til Dem. Grunden er den, at min forlægger ønsker at begynde trykningen snarest muligt, hvad jeg ikke er videre glad ved, da jeg stadig opdager flere fejl og mangler ved bogen og ikke anser den for moden til at trykkes eller mig for moden til at skrive en eng. gramm. I den sidste tid har jeg været uforskammet meget optaget; flere dage 9 timers arbejde udenfor mine studier, og i tirsdags uafbrudt fra 8 morgen til næsten 10 aften."*

Det ses meget klart her, hvor uundværlig, Jespersen finder Frankes grundige gennemlæsning og skarpsindige kommentarer. På trods af Frankes beklagelser over sit svage helbred, der gør det umuligt for ham at arbejde så meget, som han gerne vil, sender Jespersen fortsat manuskriptsider til Franke. Franke beder jo imidlertid også selv om at få materiale tilsendt, så det kan vel opfattes som gavnligt for begge.

I et brevkort, dateret **1. april**, takker Franke for de tilsendte kapitler af grammatikken. Han er begejstret for kapitlet om pronominer: *"Das Kapitel ist ein prächtiges Stück! Das Buch wird, denke ich, Effekt machen."*

I et brev, dateret **4. april**, takker Franke igen for det tilsendte materiale. Han beklager, at hans helbred, der tvinger ham til at være sengeliggende, har forhindret ham i at sende det lovede fotografi til Jespersen: *"Ich habe in der letzten Zeit wenig, fast gar nichts thun können und bin aus der Stube (z. T. aus dem Bett) nicht heraus gekommen. Ich muss bei der Gelegenheit bedauern, dass ich mich meiner Photographieschuld noch immer nicht habe entledigen können. Sie können versichert sein, dass mich das seit lange peinigt."* Brevet indeholder – som så ofte – en række løsrevne spørgsmål og fragmentariske bemærkninger, hvilket han også undskylder. Stilen virker hektisk.

Franke fortsætter brevet d. **5. april**, hvor han om morgenen har modtaget en ny sending materiale fra Jespersen. Han har allerede læst det, men er for syg til at

kommentere det nu. Vedlagt dette brev sender han imidlertid meget detaljerede kommentarer til kapitlet om pronominerne. Hans kommentarer koncentrerer sig indledningsvis om selve opstillingen og typografien, og han beklager, hvis Jespersen vil opfatte det som petitesser: *"Nehmen Sie mir, bitte, solche Bemerkungen nicht übel: wenn man viel korrigiert etc hat, wird man ein arger Mikrolog."*

Derefter går han imidlertid over til egentlige ændringsforslag og kritik. Han savner således f. eks. en bemærkning om, at *"who"* er almindelig i talesprog i stedet for *"whom"* i f. eks. *"Whom did you present the book to?"* (Jespersens eksempel), og generelt mener han, at fremstillingen kunne være klarere, eventuelt kunne den belyses med flere eksempler: *"Ich finde das alles bei Ihnen auch, glaube aber dass die einzelnen Punkte nicht recht herauskommen. Ein paar Beispiele für which [...] wären sicher erwünscht."* Alt i alt må man sige, at Frankes generelle vurdering er meget positiv, selvom han har mange kritiske bemærkninger og ændringsforslag.

Af Jespersens brev, dateret **6. april**, fremgår det, at han foreløbig kun har modtaget brevkortet, hvor Franke udtaler sig meget rosende om grammatikkapitlerne. Det får Jespersen til at formulere sin egen usikkerhed: *"Tak for brevkortet med den smigrende – alt for smigrende! – omtale af min grammatik. Jeg ved ikke selv rigtig, hvad jeg skal tænke om den; til sine tider er jeg højst misfornøjet med den [...] Jeg [har] en følelse af at jeg for hver tidsdel, der går, bliver mere egnet til at producere noget eller rettere bliver mindre uskikket dertil, så at jeg nu er misfornøjet med, hvad jeg præsterede for ½ år siden, og rimeligvis altså også om et halvt år er ked af, hvad jeg skriver nu. Men til andre tider synes jeg, at der dog må være noget godt i min bog, selv om det egentlig ikke er andet end en sammenstilling til undervisningsbrug af, hvad jeg har lært af engelske og tyske (og norske ikke at glemme) sprogforskere, og i sådanne øjeblikke tænker jeg på at sende bogen, når den udkommer, til stormænd som Sweet o.dsl. samt til de tyske fagtidsskrifter, der vel ellers ikke vil værdige en dansk lærebog nogen opmærksomhed; ja når jeg skal være ærlig, der er tider, hvor jeg har pønset på, at jeg vilde bede Storm om en anbefaling til at sætte foran i bogen [...] Det vilde rimeligvis hjælpe betydeligt på afsætningen, og vilde vel også sætte mig i stand til at opnå et større honorar end jeg ellers får – det bliver vist lille nok, antager jeg! Der er ikke truffet aftale om det endnu, men da hverken boghandleren eller jeg har tjent en øre på 'Prakt. Tilegn.' og han endda har sat noget til på den, er han vel næppe tilbøjelig til at byde meget for min 'eng. Gr.' og jeg venter i alt fald ikke at få min tid og mit arbejde betalt så godt som jeg ellers får – men det er jo heller ikke for pengenes skyld, jeg skriver!"*

Hans kommentarer viser en ung mands usikkerhed, kombineret med en væsentlig grad af selvbevidsthed. Begge dele er forståeligt og meget menneskeligt. Jespersen svarer på nogle af Frankes tidligere forespørgsler, f. eks. vedrørende Rasmus Rask – som Jespersen omtaler på følgende måde: *"De spørger om Rasks Engelsk Formlære.*

Den er for sin tid som alle Rasks grammatikker, fortrinlig, men vil ikke kunne interessere Dem nu særligt undtagen som et historisk aktstykke, der viser, at en gammel mand i 1832 kunde være mere fremskreden end mange grammatikforff. i 1885."

Brevet ser ud til at være skrevet i hast, med ekstra kommentarer i margin og ekstra noter foroven, som f. eks.: *"P.S. Den eng. gr. skulle helst udkomme en gang i maj – efter boghandlernes ønske."*

Af Jespersens brev, dateret **7. april**, fremgår det, at han nu har modtaget Frankes seneste brev, men selv har han endnu ikke fået afsendt brevet dateret 6. april, hvilket han beklager her: *"Jeg skammede mig som en hund, da jeg imorges modtog Deres brev uden endnu at have afsendt det, jeg skrev i aftes, og jeg må virkelig bede mange gange om tilgivelse for min skrækkelige langsomhed og min ulyksalige opsætten fra dag til dag, og så vil jeg nu se at gøre det godt igen ved straks at skrive for at takke Dem for brevet og besvare Deres spørgsmål."*

Han besvarer derefter en række af Frankes spørgsmål. Således har Franke spurgt om A. Boysen⁸⁰, Listov⁸¹ og Thor Sundby⁸² – som Jespersen alle har omtalt i tidligere breve – og Jespersen svarer med en noget blandet karakteristik: *"Boysen er et höjt ('lange B' kaldes han) könt menneske, vist lidt ældre end mig, som jeg ikke kender personligt; han har for et par år siden udgivet 'Engelske Digte til Skolebrug', der ikke altid er heldig valgte og hvor glossaret ikke altid viser den bedste forståelse af digtene [...] Ellers har han mest gjort sig bemærket ved sit livlige forsvar for det nu herhjemme næsten eneherkende 'Listov'ske system'⁸³; hans artikel derom er efter min mening adskillig*

⁸⁰ Malthe Adolph Boysen (1857-1935), født i København. 1874 student fra Latin- og Realskolen i Store Kongensgade. Læste engelsk, latin og fransk ved Københavns Universitet. Kandidat 1887 (1) med laud. Lærer ved forskellige privatskoler. Lektor ved Østre Borgerdydsskole. Sml. Jespersens data: læste fransk, latin og engelsk ved Københavns Universitet. Kandidat 1887 (2) med laud. Timelærer bl.a. ved Østre Borgerdydsskole.

⁸¹ Jens Wilhelm Victor Listov (1826-88). Kontorist og engelsklærer – af den "gamle" skole – ved forskellige skoler i København, bl.a. 2 år ved N. Zahles Skole. Forfatter til forskellige lærebøger, af hvilke *Ledetraad til Brug ved første Undervisning i Engelsk* udkom i 25 oplag, sidste gang i 1931. Titulær professor 1881.

⁸² Thor Sundby (1830-94). Docent og senere professor i romanske sprog ved Københavns Universitet.

⁸³ Det listovske system: Listovs system, som brugtes i vid udstrækning indtil reformbevægelsens ideer slog igennem, kan forklares således: *"Listov took the normal English spelling conventions as his point of departure, using italics or inserting explanatory parantheses to indicate specific pronunciations. As a result the same sound could be denoted in several ways; similarly there were seven different methods of indicating vowel length..."* citeret fra A. Juul og H.F. Nielsen: *"Otto Jespersen and the Introduction of New Language-Teaching Methods in Denmark"*. PEO No. 61. Marts 1992.

bedre end L.s bøger, der ikke er efter mit (og vel heller ikke efter Deres) hoved.” Jespersen sender sammen med brevet Boysens artikel om det ”Listov’ske system”.

”Hvem Thor Sundby er? Han er eneste repræsentant for fransk ved vort universitet – desværre! Kedelig, gyselig kedelig karl, der holder uklare forelæsninger over gammel- og nyfransk, som næsten kun er skikkede til at give folk ulyst til studiet; i det private liv overordentlig flink og elskværdig, og så (og det er derved, han er kommen frem) en voldsom ‘slider’[...] Han har ikke begreb om fonetik og har flere gange søgt at få mig bort fra at studere det: ‘det kan jo være meget rart at vide, hvad en explosiv er, men hvad skal man vide mere for om den slags ting?’ ”

I sine erindringer (s.47) giver Jespersen udtryk for en lidt mere nuanceret opfattelse: ”Sundby var jeg for længst holdt op at høre, men en gang var jeg henne for at høre én af mine kammerater blive examineret af ham. Pludselig, midt i en vel turneret fransk sætning, får han øje på mig, der sidder på forreste bænk, rejser sig, går med sin tunge drønende gang hen til mig og udbryder: ‘Hvad er det med Dem, Jespersen? Man ser jo aldrig noget til Dem hverken ved forelæsninger eller ellers.’ Jeg rejser mig, for befippet til at svare, hvorefter Sundby går tilbage og fortsætter den afbrudte franske sætning [...] Jeg gik kort efter op i Sundbys bolig for at forsone ham, som for resten var mig meget velvilligt stemt.”

Jespersen føler sig også foranlediget til at forklare, hvorfor han tidligere spurgte om Das ist mich var muligt. I brevet fra 22. marts afviser Franke konstruktionen som ”*unverständlich und unmöglich*”, og Jespersen skynder sig her at forklare, at det ikke er hans eget forslag: ”Das ist mich spurgte jeg om, fordi en ven af mig påstod, det var godt tysk, ja at feltmarsk. Moltke engang svarede det, da kejseren spurgte ham, hvem der var sejrherre. Men det er så vel bare en slet oversættelse fra Dansk af én, der ville vise sine sprogkundskaber.”

Jespersen takker endvidere for Frankes kommentarer til grammatikken: ”*De er vist næsten alle eller alle rigtige*”. Han slutter brevet meget personligt: ”*Nok en gang tak for Deres hjælp (jeg ved ikke hvad jeg skulde gøre, hvis jeg ikke havde Dem) og se så snart at blive helt rask.*”

Den artikel af Boysen, som Jespersen har fremsendt, har optaget og ophidset Franke meget, idet han er helt uenig med ham på en række punkter vedrørende undervisning i fremmedsprog, og Boysens artikel indeholder åbenbart også kritiske bemærkninger om Frankes *Spracherlernung*. Frankes næste brev, der er dateret **8. april**, er således næsten udelukkende en kritik af Boysen, og en ophidset og følelsesladet tilbagevisning af dennes kritik af *Spracherlernung* – en ophidselse, der givetvis forstærkes af hans sygdom og følelse af magtesløshed: ”*Vielleicht meint B., ich identifizierte meine Frage mit der Schulfrage. Aber ich möchte wissen, was ihn dazu berechtigt. Ich habe das doch*

ganz gewiss nirgends behauptet. Ganz im Gegenteil!.. Hr. B. kennt meine Stellung zu seiner Frage überhaupt nicht u. damit wird die ganze Kritik hinfällig. Er weiss weder wie ich überhaupt über die pädagog. Bedeutung des Sprachunterrichts denke, noch wie ich meine Methode unter den von ihm angegebenen Verhältnissen modifizieren würde! [...] Sonst ist einiges Interessante in B's Besprechung. Sehr amüsiert hat mich die Schilderung der Schrecken, die unsere Methode für die armen Jungen im Gefolge hat ('Hexensabbath Wilde Jagd'!!!). Ein kleiner Versuch würde freilich Hrn. B. überzeugen, dass das ein Phantasiebild ist. Ich bitte für die Form des Vorstehenden (wie in der jetzigen Zeit für alle meine Briefe) um Entschuldigung. Ich bin jetzt infolge körperl. Schwäche selten im Stande, strenge Gedankenfolgen zu produzieren. Es ist alles ungeordnet aber ich hoffe, Sie werden doch draus klug. Ein Eingehen auf B's Bemerkungen im einzelnen habe ich Ihnen gegenüber nicht nötig."

Brevet indeholder endvidere nogle få – positive – kommentarer til det senest tilsendte grammatikmateriale: "Der Abschnitt hat mir sehr gut gefallen! [...] Es freut mich, dass Ihre Gramm. nun in den Druck geht [...] Verzeihen Sie noch eine Frage – ich bekomme doch auch noch die Korrekturen zu sehen? Nicht weil ich glaube, Ihnen dabei von Nutzen sein zu können – sondern weil ich so sehr gespannt auf das Buch bin."

Foranlediget af en rettelse af "V" til "v" i "Kære ven" forklarer Jespersen i sit næste brev, dateret **10. april**, de forskellige stavemåder, han opererer med: "Undertiden løber jeg lidt sur i vor retskrivning, navnlig fordi jeg til daglig har ikke mindre end tre 'ret'skrivninger at manøvrere med: min private (købe ål), den i min Gramm. (købe Aal) og endelig i rigsdagen (kjøbe Aal), for ikke at tale om de mangfoldige afvigelser, man daglig ser i avisen odsl.: hvert menneske har næsten sin retskrivning!" Jespersen skelner her mellem den avancerede retskrivning, han selv bruger, den officielle, som han anvender i sin grammatik, og endelig den mere gammeldags, som han skal anvende i sit job som rigsdagsstenograf.

Han takker igen for Frankes uvurderlige kommentarer til grammatikken. Franke har blandt andet efterlyst flere eksempler. Jespersen erkender sig enig heri, men han har ikke haft tid til at finde egnede eksempler: "Skal jeg en anden gang skrive en gramm. vil jeg rimeligvis tage fat på arbejdet anderledes end nu, nemlig med af forfattere at udsøge mig et stort antal passende sætninger, så ordne dem og først derefter formulere reglerne og fastslå rammerne for det hele. – Det største udbytte, jeg har haft af mit arbejde med den Eng. Gr., er den i høj grad forøgede klarhed, jeg har vundet over min kolossale uvidenhed og ikke alene mangel på viden, men navnlig mangel på kunnen. Jeg har i de sidste par år næsten ikke læst andet på fremmede sprog end sprogvidenskabelige værker, så godt som ingen romaner odsl. – og da min adgang til at omgås fremmede er yderst indskrænket, er det let forståeligt, at jeg står langt tilbage med hensyn til praktisk herredømme over sprogene, mit gloseforråd er højst tarveligt.

Jeg går derfor også stadig og sukker efter at komme til for en tid at komme ind i en anden atmosfære (sprogligt talt) end Københavns [...] Jeg er vis på i Dem at finde en deltagende sjæl, da De selv er omtrent i den samme stilling, hvad jeg også beklager ikke blot af altruistiske hensyn, men også af egoistiske: man ser desværre ikke noget fra Deres hånd undtagen boganmeldelser, der vel er dygtige og lærerige, men netop derfor får os til at beklage, at vi ikke ser større, sammenhængende værker af Dem.”

I denne passus udtrykker Jespersen en klædelig beskedenhed. Han erkender svaghederne i sin sprogtilegnelse, der er næsten rent teoretisk og uden den praktiske træning i sproget, som ville give ham en større sprogfærdighed, ikke mindst hvad angår gloser. Med denne erkendte svaghed kan man undre sig over, at han har turdet kaste sig ud i en grammatik, hvis særkende skal være, at den tager udgangspunkt i såvel tale- som skriftsprog. Men hans bemærkning om Frankes manglende produktion vidner ikke om megen forståelse for dennes fortvivlede situation. Ingen er mere frustreret end Franke selv over, at han ikke magter at producere mere – det giver han faktisk ofte udtryk for. Jespersens bemærkning virker ubetænksom. Den kan opfattes negativ, selvom den muligvis ikke er tænkt sådan.

Han er enig med Franke i hans vurdering af Boysen, men slutter dog brevet af med – i en gennemgang af hvem, der skal have tilsendt et eksemplar af grammatikken – til sidst at tilføje: ”... og Boysen for at formilde de vrede guder.”

Franke sender d. **11. april** kun et brevkort, idet et brev vil følge, når han får det bedre. Han sender samtidig et lille manuskript til udtalelse: ”*Seien Sie nicht böse, wenn ich mir erlaube Sie mit einem Schriftchen bekannt zu machen, das vielleicht weniger gelesen wird als es verdient. Ich bin nämrl. begierig auf Ihr Urteil.*” Det fremgår ikke af brevkortet, hvad det drejer sig om.

D. **12. april** svarer Franke på Jespersens brev fra 6. april, hvor Jespersen bl.a. beklager, at han ikke har tjent noget på sin danske oversættelse af Franke bog: ”*Ich habe übrigens für die ‘Spracherl.’ auch nichts bekommen.*” Samtidig oplyser han, at anden udgave er under udgivelse.

Brevet fortsætter d. **13. april**, hvor han må have modtaget Jespersens brev fra d. 10. april. Dette kan blandt andet ses, da han kommenterer de retskrivningsproblemer, Jespersen nævner i ovennævnte brev: ”*Die Rechtschreibungsmisère kenne ich aus eigener Erfahrung – der Wirrwarr ist ja bei uns grade so schlimm. Seit einigen Jahren habe ich mich der ‘neuen’ Orthographie angeschlossen, die trotz allen Schwächen eine entschiedene Verbesserung ist und die, da sie nun in allen Schulen gelehrt wird, in einigen Jahren durchgedrungen sein wird. Immer mehr Bücher und Zeitschriften nehmen sie an und so werden wir einen Schritt weiter kommen. Dann wird allerdings*

der Kampf gegen die Grossbuchstaben heisser u. heisser werden: schliesslich wird man auch hier vernünftig werden. Vorläufig ist dazu wenig Aussicht."

Det er vel ikke overraskende, at netop to fonetikere diskuterer ortografiens utilstrækkelighed. Bogstavskriften er jo i sin oprindelse en form for lydskrift (fonemskrift), og den stivnede ortografi, der ikke afspejler nutidens udtale, provokerer de to fonetikere til at overveje – og for Jespersens vedkommende at praktisere – en ortografi, der lægger sig tættere op af den gældende udtale. Hovedemnet i brevet er i øvrigt igen Boysen, som Franke atter udtaler sig kritisk om – et udtryk for, hvor irriteret han er over Boysens negative kommentarer, hvorefter han citerer nogle og konkluderer: *"Die Dummheit hätte ich ihm nicht zugetraut."*

Franke og Jespersen er jo i deres fremmedsprogpædagogiske teorier – hvor det væsentligste punkt er, at talesproget skal inddrages som et meget vigtigt element – oppe imod de fleste af samtidens pædagoger, herunder altså også Boysen. De fraviger dog ikke dette synspunkt, og støtter ofte hinanden i deres breve. Franke skriver således her: *"Dass wir uns auf dem rechten Wege befinden, das würde durch Folgendes bewiesen (wenn wir noch einen Beweis brauchten): – Boysens Bemerkung über den Fabel der Kinder wenn sie an die 'Historier' – d.h. zusammenhängenden Stücke – kommen, zeigt deutlich, dass selbst Listov u. Boysen, die die Methode gewiss virtuos behandeln, die Schüler über die Öde der Einzelsätze nicht hinwegbringen können. – Wie selbst die phonetisch Geschulten noch über mancherlei nicht ganz klar sind, das beweisen die Fragen u. Zweifel, die uns Ihre engl. Gr. gebracht hat (im Franz. bin ich lautlich noch sehr viel unsicherer!) – und nun denke man an die unphonetischen Lehrer – und ihre Schüler, die von vorn herein zur Stümperei verurteilt sind! Ich kenne genug Lehrer und solche die es in kurzer Zeit sein werden, die kein Wort Engl. od. Franz. ich sage nicht idiomatisch, sondern bloss korrekt aussprechen können. Ich habe in neuphilolog. Studentenvereinen traurige Erfahrungen gemacht! [...] Aber ich erzähle Ihnen wieder Dinge, die Sie längst besser wissen als ich."*

Med udgangspunkt i noget materiale, som Franke har sendt til Jespersen, fortsætter Jespersen, i et brev dateret **16. april**, diskussionen om fremmedsprogsundervisning og forfægter sine synspunkter herom, der svarer til Frankes: Man skal ikke kun læse tekster, men snarere høre og læse. Jespersen beskæftiger sig derefter med russisk udtale – på baggrund af nogle transskriberede tekster, han har studeret – og kommenterer især stemhedsassimilationerne ("*sandhitilfælde*") på russisk. Jespersen slutter med at love at sende korrekturark af grammatikken, som Franke har bedt om: *"Jeg glemte sidst at svare på Deres forespørgsel, om De fik korrekturark at se: jo, naturligvis, hvis De ønsker det, kan det naturligvis kun oprigtig glæde Deres hengivne ven."*

Der er nu gået et år, siden de to brevskrivere lærte hinanden at kende. Dette giver Franke anledning til i sit brev, dateret **20. april**, at udtrykke sin store taknemmelighed over det værdifulde venskab, der er opstået mellem dem – en taknemmelighed, som Jespersen også giver udtryk for i sit svar.

”Nachdem ich Ihnen für den heute erhaltenen Brief gedankt habe, will ich Sie fragen, ob Sie wissen, dass wir in diesen Tagen das erste Jahr unserer Korrespondenz vollendet haben. Am 12. April 84 ging der erste Brief von Kopenhagen ab und erreichte mich am 16. – wenn dieser geistige Verkehr der einzige Erfolg der ‘Spracherlernung’, die ja das Band knüpfen half, wäre – ich wäre von diesem Erfolge befriedigt. Lassen Sie mich Ihnen noch einmal im ganzen für alles danken, was Sie mir während dieses Jahres an freundschaftlicher Gesinnung, an Anregung und Belehrung gewährt haben!”

Franke fortsætter den fremmedsprogpædagogiske diskussion, og udtrykker håb om, at han vil blive rask nok til at skrive videnskabelige artikler igen: *”Bei Gelegenheit komme ich vielleicht noch einmal auf eine Idee zurück, die mich jetzt öfter beschäftigt: Analyse des Sprachmaterials in kleinste Inhaltseinheiten, in kleinste Bedeutungs- u. Beziehungseinheiten zum Zwecke der prakt. Spracherlernung [...] Ich habe seit einiger Zeit daran gedacht, die Sache in einem Aufsatz etwas eingehender zu behandeln, aber mir fehlt jetzt Körperkraft und Energie!”* Franke planlægger altså at skrive en artikel om ordenes morfologiske opbygning, og mener – måske lidt overraskende – at dette især kan være nyttig viden i forbindelse med fremmedsprogsindlæring.

Brevet fortsættes **21. april**. Denne del af Frankes brev er præget af mismod – vel nok det mest pessimistiske, han har skrevet indtil nu: *”Wissen Sie, lieber Freund, ich beneide Sie um Ihre Arbeitskraft; und wenn Sie aus der Atmosphäre der Muttersprache nicht heraus können, so sind Sie noch viel besser daran als ich – Sie leben in der grossen Stadt, in einer Universitätsstadt, in der Nähe von Fachgenossen und Bibliotheken! Ich sitze hier unfähig zu arbeiten, ohne Gelegenheit zu lesen, zu studieren. Natürlich gehen meine Kenntnisse immer mehr zurück und ich werde immer unfähiger und immer unlustiger, etwas zu produzieren.*

Wie steht es denn mit Ihren Reisaussichten? Ich gebe die Hoffnung nicht auf, Sie bald einmal ‘von Angesicht zu Angesicht’ kennen zu lernen, mit Ihnen über die vielen Dinge die ich nicht weiss, über die verschiedenen wo ich zweifle, über die wenigen die ich einigermassen zu wissen glauben, zu plaudern, Sie mit Fragen zu quälen. Ich weiss freilich noch nicht, wie sich der Sommer für mich gestalten wird, wohin ich gehen werde – es ist eben jammervoll, wenn man die Fessel am Bein bei jedem Schritte, den man thut, klirren hört, wenn man in jeder Rechnung diesen störenden Faktor ‘Körperschwäche’, als unberechenbares XY wiederfindet. Ich rechne aber nun doch auf

die Wirkung des Frühlings, der diesmal länger warten lässt als zu Zeiten, wo ich ihm weniger sehnsuchtsvoll entgegenschaut habe.

Ein Trost ist es mir immer gewesen, dass unsere Sache jetzt eine gewaltige Ausbreitung finden wird und dass die Hilfsmittel bald da sein werden. Die Dessauer-Philologenversammlung 84 hat Einführung der Phonetik (akust. u. genet.) in die Schule beschlossen [...] Es wird nächstens Modesache sein (aber nicht Herzensache!) für die Phonetik einzutreten, aber es wird noch ziemlich lange dauern, ehe die Lehrer wirklich sich die Resultate der Wissenschaft praktisch zu Nutze machen werden." Brevet slutter med en række løsrevne observationer, og et par sproglige anekdoter.

Jespersen er ligesom Franke klar over, at deres korrespondance har 1 års jubilæum, og han benytter lejligheden til – i sit brev dateret **23. april** – både morsomt og informativt at forklare, hvorfor han startede korrespondancen på den lidt afvisende og selvhøjtidelige måde, som han gjorde: "Jo – jeg havde virkelig i disse dage tænkt på at vi to netop for et år siden skrev de første breve til hinanden, og jeg havde i den anledning atter gennemlæst Deres første småbreve: der er forskel på dem og så det omfang, vor korrespondance nu har fået! Jeg husker endnu tydelig den eftermiddag, da jeg fra min boghandler modtog Die prakt. Spracherl. [...] Jeg stod netop og holdt et ivrigt foredrag om sprogtilegnelse for en studiefælle, som jeg dengang manuducerede i begyndelsesgrundene i oldfransk, jeg søgte at gøre ham det indlysende, at man skulde holde modersmålets ord og vendinger ude, da Deres bog arriverede. Han opfordrede mig netop til at skrive noget om dette æmne, da han gerne vilde have det 'på prænt', mens jeg skar Spr.erl. op [...] Da han så var gået, gav jeg mig med iver til at læse heftet og resultatet kender De! Så husker jeg også en morgen tidlig, da jeg kom ind i spisestuen og en af mine medpensionærer kom mig imøde med et brev og patetisk læste udskriften op: Herrn O. Jespersen, cand.phil. Lehrer der franz. und eng. Sprache! Ganske vist var jeg både cand.phil. og fransk- og eng.-lærer, men plejede dog ikke af mig selv eller andre at tituleres med disse benævnelser, og grunden til, at jeg havde underskrevet mig sådan i mit brev til Dem, var 1) at vise Dem, at jeg ikke stod helt udenfor det lav, De skrev for, og 2) og navnlig med hensyn til 'Lehrer d.f.u.e.S' den, at jeg, hvis der skulde være nogle bommerter (Schnitzer) i mit tysk, hvad jeg ikke var helt sikker på der ikke var, vilde have det til undskyldning, at jeg ikke var lærer i tysk, og at De så snarere vilde tilgive mig. Her har De historien om indledningen til vort bekendtskab! Ja, endnu ét må jeg dog tilføje for kuriositets skyld. Jeg havde, gud ved hvoraf, dannet mig den forestilling om Dem, at De var en meget lærd herre, der var ikke så lidt ældre end mig, og var meget stræng mod Deres medmennesker, så at jeg var bange for, at De ikke vilde give Deres samtykke til mit forehavende uden i alt fald at få det godt betalt! Hvis De vil gennemlæse mine første breve, vil De vist også finde tegn i dem på, at jeg vilde tage reservationer i så henseende og mulig oversætte og udgive

bogen selv uden Deres samtykke, da jeg var jurist nok til at vide, at jeg kunde gøre det efter loven. De vil sikkert finde disse bekymringer lige så latterlige som jeg selv gjorde, da jeg havde fået et par breve fra Dem. Da anede jeg, hvad jeg siden har fået fuld bekræftelse på, at jeg vilde få megen fornøjelse og stort udbytte af bekendtskabet med Dem, og at De trods Deres megen viden på forskellige områder, som jeg kun kender lidt til, er alt andet end umedgørlig; kort sagt at jeg i Dem skulde finde en ven med så stort fællesskab i sympatier og bestræbelser som i ingen herhjemme. Og derfor: tak, rigtig mange tak for det forløbne år, og gid det andet år af vort venskab må bringe os i endnu nærmere berøring med hinanden! Jeg spekulerer stadig på, om jeg ikke kan komme til Tyskland til sommer for med Dem blandt meget andet at gennemgå mit danske lydssystem, inden jeg begynder endelig at skrive mine bemærkninger sammen om det [...] Men rejsen koster penge og rent praktisk set vil det være bedre for mig at anvende de samme penge til en sviptur til England, da jeg nu én gang er lærer i engelsk, og det vil 'støtte', at man har været i England. Jeg beklager i øvrigt nu i høj grad, at jeg ikke, da jeg forlod jus, blev germanist, dels fordi jeg så kunde have større udbytte af Dem, og dels fordi der nu (ganske vist ikke den gang) er langt bedre betingelser for at studere germanistik end for romanistik [...] Men nu vilde skæbnen at jeg blev romanist, den vilde endvidere at jeg siden navnlig ved Storm og Sweet kom til at studere lidt engelsk, den vilde at fonetik førte mig til forøget opmærksomhed på og interesse for mit modersmål, og den vilde endelig, at jeg [...] i forbindelse med vor prægtige Verners forkynden i universitetskataloget af begynderkursus i russisk blev ført til at lægge mig lidt efter det også – kort sagt, at jeg blev lidt af alt og ingenting til gavn."

Resten af brevet er fagligt. Blandt andet kommenterer han Frankes interesse for opdeling af ord i mindste bestanddele: "Deres bemærkninger om adskillelsen af ord i deres mindste følte bestanddele interesserede mig levende; jeg har selv flere gange tænkt på nærmere at undersøge forholdet mellem virkelige sammensætninger (sådanne, der for den talende er sammensatte) og forhenværende sammensætninger." Brevet fortsætter **24. april** med fagligt stof, der især er koncentreret om en diskussion af de danske vokalkvaliteter.

I sit brev, dateret **26. april**, skriver Franke videre om begyndelsen af deres venskab. Man får i brevene et klart indtryk af, hvor værdifuldt dette venskab er for dem begge, både på det personlige plan og – især – på det faglige. De er unge, og bag den selvsikre facade er de usikre, og derfor er det værdifuldt for dem at diskutere faglige emner med en jævnaldrende og ligestillet forsker. Især for Franke, der har så få muligheder for at udveksle synspunkter med andre sprogforskere, er det en meget vigtig begivenhed, da han modtager det første brev. Hans beskrivelse heraf er meget følelsesladet.

Franke fortæller endvidere om sine ustrukturerede studier i germanistik og romanistik. Han føler sig vel snarere som almen sprogforsker. En væsentlig årsag, til at

studierne virker planløse – som jo også Jespersen nævner – er de ustrukturerede undervisningsforløb, der tilbydes sprogstuderende. Endvidere kritiserer han – ligesom Jespersen – selve studierne, som ud fra moderne sprogvidenskabelige synspunkter er mangelfulde:

”Also auch Sie haben an die erste Zeit unserer Bekanntschaft zurück gedacht. Ich bin Ihnen aufrichtig dankbar dafür dass Sie mir die Geschichte der Entstehung derselben ab ovo mitgeteilt haben und habe dieselbe mit grossem Vergnügen gelesen. Übrigens ist es mir mit Ihnen gegangen, wie Ihnen mit mir – ich dachte mir Sie als einen middle-aged gentleman, der hinter einem grossen Haufen dicker Folianten kritisch auf mich herabschaute und fand eine grosse Beruhigung darin (das thue ich auch heute noch), dass grade Sie die ‘Spr.’ übersetzt hatten, denn ich selbst traute mir durchaus nicht an allen Stellen, da ich eben nichts recht gründlich weiss, wenn ich auch ‘a smattering’ von allerlei Teilen der Wissenschaft habe. Dazu trug das ‘Lehrer d. Franz. u. Eng.’ nicht wenig bei, – ich sah, dass Sie Deutsch, das doch nicht Ihr Fach war, so gewandt schrieb und berechnete nun daraus Ihre eng. u. franz. Kenntnisse. Geirrt habe ich mich auch da nur in Bezug auf Ihr Alter. Sie sehen, der Titel hatte eine andre Wirkung als Sie erwarteten.

Ich kann mich auch noch sehr deutlich auf den ersten Brief besinnen – ich sass beim Nachmittagskaffe, da kam Papa u. brachte ihn: ‘Von Gebr. Henn.’. Ich wusste wirklich nicht was mir die Gebr. grade damals schreiben sollten u. öffnete das Couvert mit grosser Neugierde – da kam der zweite Brief aus der Hülle, der Marke beraubt, die sich die Gebrüder jedenfalls ‘dediziert’ hatten (unsere Schuljungen würden ‘geborgt’ resp. ‘gepumpt’ sagen). Und nun stieg in jungfräulicher Schönheit der Brief aus der zweiten Schale – ich kann Ihnen gestehen, dass ich mich in meinem Leben nicht oft so gefreut habe. Also hatte doch das Büchlein einem Menschen sicher gefallen! Ich war froh gedruckt zu sein, und nun hatte ich die Freude auch einer andern Nation meine Idee zugänglich gemacht zu sehen! Dass ich an den ‘schönen Mammon’ überhaupt nicht dachte, ist selbstverständlich, da mir ja nicht einmal das Original etwas gebracht hat [...] Ich komme in die grösste Verlegenheit, wenn mich jemand fragt, was ich bin, Germanist od. Romanist. Die einzige ehrliche Antwort ist – Keins! ”

Brevet fortsættes **27. april**, hvor Franke – foranlediget af en ny lærebog, han har modtaget (*”Den praktiske Sproglærer. Ny amerikansk, praktisk Læremetode, med hvilken man i tre Maaneder lærer at tale, skrive og læse fremmede Sprog. Engelsk af M. Meyer”*) – ironiserer over, hvorledes sprogundervisning lanceres med udgangspunkt i, hvor lang tid det vil tage at lære et sprog – et markedsføringsargument for sprogkurser, der jo også benyttes i vore dage: *”Es gilt nun eine Methode zu ersinnen, bei der man die Arbeitszeit bequem in Minuten ausdrücken kann – dann erst wäre man modern!”*

Endvidere kommenterer han Jespersens diskussion af danske vokalkvaliteter, og er enig med ham i, at det meget omfattende danske vokalsystem er vanskeligt at redegøre for – et synspunkt, der stadig anerkendes.

Jespersen's brev, dateret d. **2. maj**, er et direkte svar på Frankes seneste brev. Jespersen kommenterer lærebogen, omtalt af Franke, og er meget skarp i sin kritik: *"Den 'amerikanske' 'praktiske sproglærer', De noterer titlen på, så jeg i sin tid meget flygtig hos min boghandler; jeg fandt den så rædsom, at jeg ikke engang gad tage den med hjem for at undersøge den nøjere. Fortalen er ret fornuftig: ny metode, hvorefter man tænker på det fremmede sprog. Men så selve bogen: den gamle metode i den gamle form, ord og sætninger (uidiomatiske) stillede i to kolonner: engelske og danske, og så i noterne advarsler mod fejl ved oversættelsen fra dansk til engelsk. Jeg så kun én af disse noter; det hed deri (omtrent; jeg husker naturligvis ikke ordlyden): 'Hvorledes befinder De Dem? (idiom. dansk: hvordan har De det?) hedder How do you do? Man vogte sig for at anvende how, hvor der er Tale om en Sammenligning: en Mand som Shakespeare ikke a man how Sh. men a man as Shakespeare' eller noget lignende var det men kærnen var da den, at danske advaredes mod en bommert, som danske aldrig kunde falde på at begå, simpelthen fordi hvorledes og som er himmelvidt forskellige. Og metoden er altså ikke 'amerikansk', men tysk, da der dog kun kan være nogen mening i at advare tyskere med deres wie = 1) how 2) as mod forveksling af disse to engelske ord! Nonsens!!"*

Franke spurgte i sit brev om Georg Brandes' status: *"Ist Georg Brandes Dozent an der Universität?"* I sit svar udtrykker Jespersen sit syn på samtidens bornerte indstilling i den forbindelse: *"Ja! på en måde er han det nok, men ikke egentlig sådan som de andre docenter ansat af staten. Sagen er denne: da ved Hauchs død i 1876 pladsen som prof. i æstetik og lit. hist. blev ledig, var GBr den eneste, der kunde være tale om at ansætte, da han ragede højt op over alle vore andre småæstetikere. Men stupiditeten og bornertheden sejrede: han fik ikke pladsen, og havde kun den trøst, at heller ingen anden blev udnævnt. Han tog så til Berlin 1877 og bosatte sig der. For et par år siden skød så imidlertid nogle velhavere sammen og tilbød ham 4000 kr. i ti år, hvis han vilde komme her og holde offentlige forelæsninger. Og det gjorde han da, og nu kan man have den fornøjelse at høre ham, og han har så mange tilhørere, at han stadig holder den samme forelæsning to gange, da det største auditorium (det teologiske!) ikke kan rumme dem alle."*

Som en kuriositet nævner Jespersen, at han har læst en artikel om et lille instrument, som ifølge artiklen skulle have uanede muligheder i sig. Han udtrykker skepsis over for realiteterne bag denne maskine – som vel ud fra beskrivelsen er en slags forløber for en båndoptager: *"Whispering Machines [...] eller Reading Machine. Den er så lille, at den kan bæres i en hat! og er indrettet som en almindelig spilledåse (music box), blot at det*

er menneskelige sproglyd, den frembringer. Fordelene ved den er efter forf.s mening først, at den sætter en stopper for den overhåndtagende nærsynethed, dernæst, at den sætter folk i stand til at lære fremmede sprog med større nøjagtighed end nu muligt, og endelig at den på en praktisk måde vil løse det ortografiske spørgsmål ved at skaffe alle bøger ud af verden. I stedet for enhed i skrivemåde vil så naturlig træde enhed i udtale. Skade, at forf. ikke angiver principperne for maskinen, og endnu større skade, at han selv må indrømme, at opfindelsen ikke er færdig.”

Jespersen slutter brevet med at indrømme, at han har fortrudt, at han har udtalt sig kritisk om en bog af A. Larsen. Han synes ikke at have skiftet mening om bogen, men han erkender, at det muligvis vil vise sig at have været udiplomatsk, fordi han gerne vil have en positiv reaktion fra samme Larsen i forbindelse med udgivelsen af den engelske grammatik: *”Jeg er for resten ked af at have skrevet det, da jeg nu gerne til min gramm. vilde have en velvillig dommer i Larsen, der virkelig kan engelsk som få, hvad hans dansk-eng. ordbog vidner om.”* Jespersen afslutter med at love snarest at sende Franke korrekturark af grammatikken, men han har endnu ikke fået dem fra trykkeren.

Franke sender på et brevkort, dateret **7. maj**, en kort besked om, at han lige har modtaget fra Henry Sweet: *” 1) ‘The Practical Study of Lang.’ (22 Seiten) 2) Spoken (76 S) North Welsh! Wie sehr ich mich gefreut habe (u. noch freue) brauche ich Ihnen nicht zu sagen. Zwei sehr wertvolle Bücher, das versteht sich von selbst.”* Samtidig takker han for brevet fra Jespersen, og beklager, at han selv er for syg til at skrive et egentligt brev.

I et brevkort, dateret **9. maj**, svarer Jespersen på Frankes kort og beklager især dennes dårlige helbred. Han sender Franke en lille artikel: *”Det vil måske på Deres leje kunne more Dem at se medfølgende lille pièce, der i dag er udkommen og som jeg lige nu købte på hjemvejen fra en time og nu har løbet igennem med fornøjelse.”* Det fremgår ikke, hvilken artikel det drejer sig om. Jespersen efterlyser endvidere Sweet's fulde adresse, og spørger Franke, om han skriver til Sweet på engelsk eller tysk.

Jespersen fortæller ligeledes kort om et interessant møde i filologisk samfund, hvor blandt andet Verner deltog: *”V Thomsen holdt foredrag om grunden til vor skrivemåde nd og ld = (n l) og beviste, at udtalen med mouill. n og l der nu findes dialektvis, tidligere må have været almindelig. I diskussionen deltog bl.a. Verner og undertegnede. Boysen blev den aften indmeldt og var tilstede, men gik tidlig, så jeg fik ikke gjort hans bekendtskab.”* – Jespersen har nok heller ikke været specielt interesseret i at hilse på Boysen!

Jespersen sender endnu et brevkort, som er **udateret**. Dette kort er vedlagt et aftryk af 1. korrektur af første ark af Jespersens grammatik, som han har lovet at sende til Franke hurtigst muligt. Jespersen har selv nogle kommentarer; han er blandt andet ikke helt tilfreds med lydskriftsnotationen. Han håber, at Franke er rask nok til at læse korrektur på materialet.

Franke sender den **14. maj** et brevkort som følgeskrivelse til de korrekturlæste sider af grammatikken, som han hermed sender tilbage til Jespersen. Han skriver, at han har noteret alt, hvad han fandt relevant. Det må have været et stort arbejde for ham at læse korrektur så hurtigt, men han siger selv, at han kun er glad for at have noget at lave, der kan bortlede opmærksomheden fra sygdommen: *"Ich sehe den Bogen sehr gern durch: das bringt mich auf andere Gedanken."* I brevkortet har han nogle få kommentarer til trykningen, herunder påpeger han især en inkonsekvent trykmarkering, hvor trykstregen snart står over bogstavet, snart efter.

Jespersen takker d. **25. maj** for modtagelsen af de korrekturark, som Franke har sendt tilbage. Jespersen er selv syg, og kan derfor bedre sætte sig ind i Frankes situation (selvom deres forhold synes helt usammenlignelige): *"Tak for korrekturen af 2det ark, som kom imorges, og for den deri indeholdte lille meddelelse, som De havde indflettet i strid med postloven, men så rigtignok også på et sprog (!), som postmændene ikke er forpligtede til at kende. Det har gjort mig så meget mere ondt, at jeg ikke har fået et længere brev fra Dem i denne tid, som jeg selv har været syg. Jeg lå i sengen fra i fredags; var da meget elendig: kunde hverken spise, tænke, læse eller noget; lørdag var det nok noget bedre, men först i går kunde jeg (til dels) være oppe – og selv det var ikke så meget lysteligt; de fleste af mine bekendte var rejst bort i anledning af pinsen, og jeg kedede mig og plagedes af temmelig mørke tanker om fremtiden eller rettere om udsigten til fremtid o.dsl., som der imidlertid ikke er spor af grund til at opfriske nu, da jeg i dag har det en hel del bedre og da jeg i morgen vil ud, hvis da vejret ikke er altfor rædsomt. Men meget stærk er jeg ikke, og jeg er bange for, at jeg nu i sommer bliver nødt til at knappe en del af på arbejdet og til gengæld se at vinde nogle kræfter til at stå imod vinteren med."*

Han har nogle kommentarer til Frankes korrekturrettelser og ændringsforslag. Stilistisk er Jespersen i dette brev meget mere uformel end normalt. Han kommenterer således blandt andet Frankes bemærkninger om grammatisk køn, samt en pinlig fejl, som Franke har fundet: *"De spørger ved Kap IV om subst.: 'Geschlecht? Allerdings § 62'. Er det nu ikke, må jeg spørge, en lille rest grammatisk overtro, der spøger hos Dem? (Og for resten også kan spores hos Storm, Viëtor og andre pæne mennesker). Grammatisk køn (gender) som vedkommende substantiver findes jo dog aldeles ikke på*

engelsk, og at man siger *he*, når der er tale om præsten, men *she* om hans kone, vedkommer dog ikke læren om subst. mere end det, at hun går med skörter og han ikke! Ligeså, når der i de fleste grammatikker står opstillet lister over ordpar som *prince – princess, king – queen, cock – hen* osv. Det opføres så under 'bøjningslære' eller 'formlære', hvor det lige så lidt hører hjemme som f.eks. ordrækker som: *man – child el. boy, woman – girl, hen – chicken* osv. Alt sammen fordi grammatikkerne skrives efter mønstre, der er tilpasset på sprog (eller ét sprog) af en ganske anden struktur [...]

Da jeg så Deres bemærkning om pl. af *brother*, følte jeg omtrent det samme som en skoledreng, der bliver grebet i en slem bommert – en 'tredækker', som vi sagde i skolen om fejl, der fik tre streger under – og jeg greb mig i håret og udbrød: *føj for satan, hvor har du dog kunnet skrive sådan noget, og ikke nok med det, men endog kunnet se det igennem endog flere gange uden at opdage det? Men så så jeg efter i det første udkast, som jeg til dels har bevaret endnu, og fandt der det rigtige, som jeg altså ved en utilgivelig tankeløshed har ladet være med at indføre i det ms. der gik i trykkeriet. Havde De nu ikke været der, havde det været en net historie!*"

Frankes næste brev, der er påbegyndt d. **23. maj** og fortsættes over flere dage – **24.** og **26. maj** – har krydset Jespersens brev af 25. maj. Efter en periode med brevkort sender Franke et meget langt brev, som da også – på grund af sygdommen – er skrevet over flere dage. Han er sengeliggende og læser korrektur i sengen, men er glad for alt det materiale, Jespersen har sendt til ham. Korrekturrettelserne findes jo naturligvis ikke i selve brevvekslingen, men en række kommentarer med tilknytning til korrekturlæsningen giver en fornemmelse af, hvor seriøst Franke har arbejdet hermed. Ud over disse kommentarer nævner Franke et foredrag af Brandes, som Jespersen har sendt til ham (jvfr. Jespersens kort af 9. maj). Endvidere er han nysgerrig efter at få noget at vide om Boysen: *"Brandes' Vortrag hat mich sehr viel Vergnügen gemacht – ein populäres Brandes, von dem Brandes, den ich aus den 'Mod. Geisten' u. Essays in 'Nord u. Süd' etc kannte, einigermassen verschieden: sehr interessant! – Boysen – ich bin neugierig, wie Sie ihn finden werden. Auf Ihre Antwort bin ich nicht wenig gespannt!"*

I fortsættelsen af brevet, under **24. maj**, kritiserer han Jespersens valg af tekstmateriale, som han åbenbart synes er for uhyggeligt for børn, idet der både beskrives mord og lynchning: *"Und so etwas schreiben Sie in Buch für Schulen!!"* – også selvom det skulle være baseret på en novelle af *"Puschkin"*⁸⁴.

⁸⁴ Alexander Pusjkin (1799-1837), central skikkelse i russisk litteratur. Han har bl. a. skrevet en novelle (1836), som oversat til dansk har titlen *"Kaptajnens datter"*.

Derudover indeholder brevet, under datoen **26. maj**, en række spredte kommentarer til forskellige publikationer. Det virker usammenhængende, og Franke undskylder også selv til sidst: *”So, nun bitte ich Sie das Geschreibsel für einen Brief zu nehmen. Elend genug ist es ausgefallen, trotzdem mir’s recht viel Mühe gemacht hat.”*

D. **27. maj** påbegynder Franke igen et brev til Jespersen, der fortsættes **28. maj, 30. maj, 31. maj** og **1. juni**. Brevet er tak for og svar på Jespersens brev dateret 25. maj. Franke er meget berørt af Jespersens sygdom, som han også relaterer til sin egen triste situation. Brevet er meget personligt, og giver en klar fornemmelse af, hvor syg og hjælpeløs Franke er: *”Der Inhalt war freilich nicht sehr erfreulich. Es ist thatsächlich wahr, wenn ich Ihnen sage, dass es mich viel peinlicher berührt, wenn Sie krank sind, als wenn ich es bin. Ich habe mich nun nach u. nach an das Kranksein gewöhnt u. mich mit allen schlimmen Ideen vertraut gemacht, zu denen meine Krankheit mir Anlass giebt – aber Sie dürfen nicht krank werden! Was fehlt Ihnen denn eigentlich, liebster Freund? Sie begnügen sich mit dem allgemeinen krank – ich möchte gern mehr wissen. Wie Sie halber Jurist, bin ich halber Mediziner u. habe mich viel mit hygieinischen Fragen u. dgl. abgegeben. Ich kann Ihnen nur wiederholen, was ich Ihnen schon einmal geschrieben: man spart Zeit u. Geld, wenn man bald etwas thut, u. gleich möglichst gründlich! Hätte ich vor einigen Jahren meine heutigen Erfahrungen (Kentnisse) in dieser Hinsicht gehabt, dann hätte ich manches gethan u. manches gelassen, womit ich mir so geschadet habe. Fragen Sie doch ja einen tüchtigen Arzt, auch wenn, wie ich hoffe, Ihr jetziges Unwohlsein beim Empfang dieses Schreibens wieder vorbei ist. Und dann, bekümmern Sie sich nicht um die Zukunft – es wird gewöhnlich besser, als man denkt. Unter uns gesagt denke ich, dass Ihnen die engl. Grammatik weiterhelfen wird – ich weiss nicht recht wie, aber ich habe doch so eine Art Zutrauen zu der Sache. Es ist nicht sehr amüsan, allein zu liegen, das weiss ich aus mehrfacher Erfahrung – ich habe u.a. einmal in Halle in der Klinik vier Wochen an Brustfellentzündung krank darniedergelegen u. grade im August, d.h. in den Ferien: alle Bekannten waren weg. Ich habe übrigens in voriger Woche wieder einmal Bluthusten gehabt, was auch nicht zu den ‘Ergötzlichkeiten’ gehört – wenigstens wenn ich wählen darf, wähle ich lieber etwas anderes. Nun sind es schon 3½ Wochen, die ich abgesehen von einigen Nachmittagsstunden im Bett zubringe u. das Wetter will noch immer nicht so warm werden, wie ich entsetzlich ‘pimplich’ gewordener Mensch es leider brauche? Ich erzähle Ihnen das bloss, damit Sie nicht den Mut verlieren.”*

Franke udtrykker oprigtig bekymring for Jespersen, men samtidig afslører han vel også en erkendelse af, hvor fortvivlet hans egen situation er, sammenlignet med Jespersens; et forhold som han her også gør Jespersen opmærksom på. Han sætter så at sige Jespersens sygdom i det rette perspektiv: Jespersen bør ikke beklage sig. Frankes

svagelighed ses også i den måde, brevet er skrevet på: Han skriver brevet over en uge, og kun korte sekvenser hver dag.

D. **28. maj** begynder han således: *"Nulla dies sine linea – da ich auf Vorrat schreibe. Spare in der Zeit, so hast du in der Not! d.h. schreibe, wenn es Deine Knochen erlauben, dann hast Du dann einen Brief vorrätig, wenn sie versagen. Ich behaupte nicht, dass das die besten Briefe sein werden, aber vielleicht besser als gar keine: so bitte ich Sie wenigstens zu denken."*

I den del af brevet, der er dateret d. **31. maj**, beklager han, at han ikke har hørt fra Jespersen: *"Ich dachte eigentlich, Sie würden mir eine Karte schreiben – wie es Ihnen geht. Mir ist wieder mal wenig fidel zu Mute, da alle Bemühungen mich gesünder zu machen, zu scheitern scheinen; ich will die Hoffnung aber immer noch nicht aufgeben."*

Den samme uro ses i den sidste del af brevet, dateret **1. juni**: *"Aber liebster Freund, warum schreiben Sie nicht? Sie sind doch hoffentlich wieder auf den Beinen – ich wünsche es von ganzem Herzen! Ich bitte Sie sehr um Nachricht!"*

Brevets faglige indhold er begrænset. Han kommenterer blandt andet Jespersens "tredækker"; han synes ikke, fejlen var så slem. Endvidere omtaler han Victor Hugos død.

Brevene krydser igen hinanden, da Jespersen svarer **30. maj** på Frankes brev dateret 23. – 26. maj. Jespersen fortsætter i den mere uformelle stil i dette brev, hvor han indledningsvis (ikke særligt venligt) svarer på Frankes kritik af hans tekstvalg: *"Ja, jeg kan virkelig ikke sige noget bestemt om den kaptajn og hans datter [...] Det er ting som jeg ikke kan skaffe Dem pålidelige oplysninger om 'ikke engang om jeg så stod på hovedet'. Men jeg håber også, at De kan leve livet igennem uden at få det at vide, og jeg håber, at de skoledrenge (deres antal blive stort!), som i fremtiden skal slide med min grammatik, også kan undvære at få besked derom."*

Jespersen fortæller om en elev, han har: en tysker, der er i Danmark for at studere nogle manuskripter, og som Jespersen underviser i dansk. Denne elevs opfattelse af dansk skriftsprog over for talesprog bestyrker endnu en gang Jespersen i troen på, at fonetik og talesprog er meget vigtige elementer i sprogundervisning: *"Han læser det med stor lethed, og blev derfor ved ankomsten hertil ikke lidt overrasket over ikke at forstå et eneste ord og ikke blive forstået! Han mener, at udtalen i dansk ('wo die aussprache vielfach nur andeutend ist' var hans ord) er lige så svær mindst som i engelsk [...] Mine forsøg med ham – der for øvrigt ikke er fonetiker (praktisk!), selv om han kender terminologien, og som ikke bryder sig om at lære det så nøje i alle finesser – har givet mig stor lyst til alligevel i sommer at tage ned til Dem og se, om De har ligeså vanskeligt ved at lære dansk som han – hvad jeg næppe tror."*

Som svar på et spørgsmål fra Franke om Sweets personlighed anfører Jespersen: *”Om Sweet’s personlighed har jeg kun hørt et par småtræk fra hans ophold her i landet – rimeligvis usande: han beskrevs som gærrig, ja endog med en tilbøjelighed til at rejse bort uden at betale!! Vist er det, at han synes at være blevet uvenner med i alt fald en af dem, der er ansat ved universitetsbiblioteket, men noget sikkert har jeg ikke kunnet få at vide.”*

Jespersen har overstået sin sygdom, og fortæller om et par teateroplevelser. Alt i alt står brevene fra de to brevskrivere i denne periode i påfaldende kontrast til hinanden, hvad angår sindsstemning: *”De to sidste aftener har jeg tilbragt i Folketeatret, hvor italieneren Rossi gav gæsteforestillinger; den ene aften som Othello, den anden i brudstykker af Dumas’s Kean og af King Lear. Det var en ejendommelig sprogblanding: de andre skuespillere talte dansk, og han ital., hvad der mange gange virkede noget forstyrrende på illusionen [...] De ser, jeg ikke er så syg endda, når jeg kan gå i teatret osv., men jeg er også nu helt rask og føler mig som en ‘kærnekarl’. Hvem der blot i morgen (søndag) kunde tage i skoven. Men jeg har lovet foredrag til på torsdag i filol. samf., og jeg har næsten ikke gjort noget ved det endnu, så jeg må sidde hjemme hele dagen og slide i det [...] A propos, næste år skal der være fil. møde i Uppsala; vil De ikke med der; meget billigt! højst fornøjeligt! rig lejlighed til fonetisk iagttagelse: da. no. sv. sammen!”*

Herefter følger et **udateret** brevkort fra Jespersen, sandsynligvis afsendt omkring den **3. juni**. Kortet er svar på Frankes brev dateret 27. maj –1. juni, idet Jespersen reagerer på Frankes *”Ich erzähle Ihnen das bloss, damit Sie nicht den Mut verlieren.”* Han tager afstand fra denne bemærkning: *”Nej, er der da noget, der kan gøre mig modløs, så er det tanken om, hvorledes De lider, ikke kan komme ud og nyde godt af foråret – der for resten er forbandet køligt endnu. Om nogle dage skal De få et ordentligt brev; i dag kun dette, da tiden er knap: Jeg har ikke fået lavet mere end halvdelen af mit foredrag, som skal holdes i fil. samf.”*

Breve og brevkort krydser igen hinanden, da Franke påbegynder et brev den **3. juni**, der fortsættes **4. – 5. – 6. og 12. juni.**, og hvori han svarer på Jespersens brev fra 30. maj. En grund til, at de – især Franke – ikke afventer svar på deres breve, før de skriver igen, er måske bl.a., at brevene ikke i øjeblikket fungerer som en løbende lingvistisk diskussion, og de kan derfor skrive uden at afvente svar på det foregående brev. Franke kommenterer Jespersens bemærkninger om sin tyske elev og Franke som potentiel elev. Han er overbevist om, at han ville have problemer med dansk udtale, men mener dog, at han ville være bedre stillet end Jespersens tyske elev: *”Ich würde auch gewiss viele Schwierigkeiten in der Erlernung der Laute finden, doch denke ich, müsste mir meine*

theoret. wie prakt. phonetische Kenntnis einen gewissen Vorsprung geben.” Franke er lidt deprimeret over Jespersens negative karakteristik af Sweet (og i øvrigt også af Storm): *”Was Sie von J. Storm u. Sweet sagen, hat mich verstimmt – es ist aber nicht gesagt, dass sie ganz so sind.”*

Senere samme dag kan Franke endelig skrive: *”Endlich, endlich kann ich Schulden bezahlen: eben kommen meine Photographien. Da ich keine Aussicht hatte mich bald photographieren zu lassen, so habe ich gethan, was ich längst hätte thun sollen, das letzte Bild (Weihnachten 83) noch einmal bestellt.”*

Af afsnittet fra **5. juni** fremgår det, at Franke har modtaget et brevkort fra Jespersen. Franke skriver samtidig, at han selv har det lidt bedre, så han snart kan skrive rigtige breve igen. Som diskussionsemne opkaster han her: brugen af ”do” i almindelige fremsættende ytringer. Franke mener ikke, at det er dækkende, når de fleste grammatikere blot siger, at det her drejer sig om emfatisk anvendelse af ”do”.

D. **6. juni** fortsætter han brevskrivningen. Selvom han har det meget dårligt: *”Mir ist heute so erbärmlich, dass Sie sich wohl mit diesen wenigen Zeilen begnügen”*, har han alligevel overskud til følgende passus: *”Falls Sie einmal eine deutsche Gramm. schreiben, können Sie vielleicht gebrauchen: Vierwaldstädterseesalonschraubendampferaktienkonkurrenzgesellschaftsbureaudiener; damit ist der Railway Carriage Wheel Inspector in den Schatten gestellt.”*

Først d. **12. juni** er Franke i stand til at afslutte brevet. Han var blevet forkølet, og har derfor ikke kunnet skrive, men han vil dog lige takke for brevet fra Jespersen.

Jespersen beklager i sit næste brev, dateret d. **8. juni**, at travlhed har forhindret ham i at skrive før. Han har modtaget fotografiet, som han er meget glad for: *”Nu ved jeg da i al fald tilnærmelsesvis, hvordan Deres ydre er; jeg ser bl.a. deraf, at heller ikke De er gået fri for ‘short sight, that scourge of over-educated communities’ som Sweet siger i Pract. Study. Jeg for min del finder nu, at det ikke er så videre stor en ubehagelighed: Jeg har gået med briller så længe, at de forekommer mig lige så nødvendige til min påklædning som bukser: at man bærer briller, skyldes ‘civilisationen’ næsten lige så meget som de ‘unævnelige’.”*

Om Frankes og hans egne sproglærlæringsprincipper siger Jespersen: *”Der er meget, der endnu står hen i det uvisse, tågede, og det må vel blive så, indtil vore principper er mere prøvede i praxis end de nu er: så længe man endnu ikke for et eneste sprog har tekster at begynde med – og der vil naturligvis også der i valget og anordningen blive megen vaklen og famlen sig frem – så længe kan vi jo egentlig kun tale om vore planer som fremtidsplaner, luftkasteller. Men det kommer da nu for resten mer og mer. Skade, at det er så ulige lettere at skrive en grammatik efter vor retning end en læsebog (witness Viëtor, Kühn og – Jespersen), for det er dog navnlig det sidste, der trænges til.”*

Jespersen slutter – lidt usædvanligt – med at undskylde det korte brev, der skyldes træthed.

D. **12. juni** skriver Jespersen et kort og temmelig deprimeret brev til Franke. Typisk for ham lægger han et slør over den ene af flere årsager til sin triste stemning – nemlig den private. Han er slet ikke oplagt til at skrive eller bestille noget, siger han, navnlig på grund af en ulykke, der har ramt en af hans nærmeste familie – ingen nærmere forklaring gives; men også andre ting spiller ind, og nu bliver han mere åben. Han har lige modtaget et stipendium på 400 kr. – godt nok i sig selv – men det dækker kun ét år, og han havde søgt det for tre år! Dette kan tolkes, mener han, som en kraftig opfordring fra hans professorer til at gøre sig færdig og få sin eksamen, og selvfølgelig er det godt at have en sådan – ”*så får man sine timer bedre betalt og får måske rejsestipendier til udlandet*”- men at skulle forberede sig hertil og i den forbindelse læse stof, der interesserer ham mindre end ingenting – det er stadig latinen, der plager ham – er bestemt ikke en opmuntrende tanke; det betyder jo også, at han må ”*deponere Sweet og Sievers og Storm og andre brave mennesker** [her er indføjlet en note i teksten] *på et sikkert sted, hvor man ikke har adgang til dem, for ikke at tale om ens egne optegnelser og (det vanskeligste) ens tanker; ti jo mindre fonetik ved examensbordet – des bedre, i alt fald i latin [...] Kort sagt tanken om examenslæsning morer mig ikke.*” Ovennævnte note – en kommentar til et tidligere Franke spørgsmål – lyder således: ”*Jeg kan heller ikke rigtig tro på myten om Sws og Sts uelskværdighed.*”

Frankes brev af **13. juni** er ikke svar på ovenstående, som han på det tidspunkt ikke har modtaget; i det hele taget er dateringen af Frankes sommerbreve og indplaceringen af dem i rækken af Jespersens breve noget vanskelig, fordi han skriver lidt nu og da, og lader dem så ligge en dag eller to. Det vil sige, at et brev skrevet på den måde ofte besvarer spørgsmål og behandler emner, som Jespersen har fremført lang tid tidligere. Faktisk slutter Franke ikke dette brev før d. 25. juni, idet der først da forekommer en afsluttende hilsen. Fra dette opdeltede brev er der kun et par ting, der kan have interesse; Franke er således meget interesseret i at få at vide, hvordan Lundell ser ud: Er han ”*gross od. klein, blond od. schwarz, Bart od. nicht Bart? Wie alt u. dgl. Ich mache mir von Leuten mit denen ich geistig verkehre gern ein Bild, es ist mir lieb, wenn es nicht ganz phantastisch ist u. eine einigermassen reelle Unterlage hat.*“ Endvidere kan han meddele, at hans højt værdsatte engelskprofessor Napier forlader Göttingen til fordel for Oxford, hvilket for Göttingen er ”*ein immenser Verlust*“.

D. **14. juni** skriver han videre på sit brev og nu på basis af Jespersens af 12. juni. Efter at have gratuleret med stipendiet, vender han sig med nogle (halv)spøgefulde

bemærkninger mod Jespersens ulyst til at beskæftige sig med eksamensrelateret stof, og han siger bl.a.:

”Vorbei ist’s mit eigener Arbeit, eigener Forschung: der Staat macht seine Recht geltend. Er will wissen, ob man es fertig kriegt, sich so u. so viel Dinge ‘einzupauken’ – darauf läuft’s doch hauptsächlich hinaus – und ‘sein Wille geschehe’! Wie konnten Sie aber denken, dem allgemeinen Gesetze zu entrinnen. Einmal musste er doch kommen u. da ist es vielleicht besser für Sie, er kommt bald. Sie sagen ja selbst, dass Sie hinter dem Examen grosse Vorteile für sich sehen – also! Dass es Ihnen trotzdem schwer fällt, sich an den Gedanken zu gewöhnen, glaube ich Ihnen gerne. Mir würde es auch recht sauer werden, aber ich möchte doch noch lieber das Statsexamen machen, als hier kraftlos u. unthätig sitzen zu müssen!” Sidstnævnte bemærkning må formodentlig have fået Jespersen til at føle sig lidt ilde til mode!

Inden vi gennemgår næste brevdelt fra Frankes side, af **18. juni**, skal vi vende os til Jespersens – nu mere positive – søndagsbrev, skrevet d. **14. juni**, hvor han begynder med at sige, at han har haft en *”prægtig søndag”*; denne gode dag blev indledt med færdiggørelsen af korrekturlæsningen på hans lille grammatik, hvor han glædede sig over, hvor meget stof han havde fået trængt sammen på kun 59 sider! Samtidig meddeler han, at han for en uge siden har spurgt Storm, om denne vil skrive en indledning til ovennævnte bog – men endnu har Storm ikke svaret. Dagen fortsatte godt, idet han, da han gik på besøg hos en af sine brødre, *”fik langt bedre erfaringer, end jeg havde ventet – (skrev jeg ikke forleden til Dem om, at der i hans hus er foregået noget højst sørgeligt?)”* Man kan ikke lade være med at spekulere på, hvorfor Jespersen er så tilbageholdende med at fortælle, hvad der rent faktisk er sket. Franke må undre sig højlig over denne fremfærd fra Jespersens side.

Endnu en god oplevelse gav denne sommerdag ham, idet han lokkede en anden bror væk fra hans eksamenslæsning og tog ham med i skoven. – *”jeg tænkte han havde lige så godt som jeg af at rives bort fra bogen,”* og ved hjemkomsten lå Frankes *”venlige”* brev så og ventede.

De næste sider af brevet er løse bemærkninger knyttet til hans grammatik, hvor han bl.a. får lejlighed til at harcellere over dansk retskrivning. Det er sjældent, men netop tilfældet med dette brev, at Jespersen skriver videre den næste dag.

Her, d. **15 juni**, besvarer han så et spørgsmål fra Franke om hvilken dansk avis, denne skulle prøve at abonnere på. Her anbefaler Jespersen *Politiken* – *”ubetinget det blad, hvori der skrives bedst og vittigst (begge brødre Brandes skriver deri), om end tonen overfor modstanderne tit er mindre tiltalende. Politisk standpunkt: radikalt; hvad vi hertilands undertiden kalder ‘europæisk venstre’.”*

Franke har tidligere formanet ham til, med Spencers⁸⁵ ord at blive ”a good animal” – dvs. stærk og sund, og han lover at prøve at indrette sit liv i fremtiden med dette for øje – at blive ”kraftig som en tyr”. Men sådan føler han sig ikke lige nu, og en påtænkt Londontur har han slået ud af hovedet, ”da jeg ikke tör gøre sådan noget, når jeg ikke er mere sikker på at være rask end jeg er i år og så kan jeg heller ikke engelsk nok; alle folk prædiker jo mod et ophold i udlandet, för man har lagt et solidt grundlag hjemme.” Den afsluttende bemærkning lyder således: ”Se nu også De at opfylde Spencers forskrift, og gid vi så en gang må mødes som ‘good animals’ struttende af sundhed.”

I Frankes delbrev, dateret **18. juni** gratulerer han med færdiggørelsen af Jespersens engelske grammatik, og han bemærker lidt kejtet, at hvis han ikke allerede havde vidst det, der står i den, ville han have lært meget af den! – og han fortsætter: ”Die Gramm. wird übrigens den älteren u. jüngereren Herren von der ‘alten Schule’ einen gehörigen Schrecken einjagen – sie ist halt wirklich ‘modern’. – Hoffentlich lässt Sie Storm nicht zu lange warten.” Resten af afsnittet under denne dato er ret usammenhængende bemærkninger om udtalen af enkelte tyske ord i forskellige tyske dialekter, og afsnittet dateret **20. juni** er af samme art. De første linier forklarer tydeligt, hvorfor hans brevstil har ændret sig: ”ich muss jeden Moment der mir das Schreiben erlaubt benutzen, um einige Zeilen an Sie zu verfassen’. Diese Momente sind nicht so häufig u. so ist dies das einzige Mittel mit Ihnen in geordneter Korrespondenz zu bleiben – **ich entbehre Ihre Briefe nur schwer.**“ (vores fremhævelse). Han er faktisk så præget af sygdommen nu, at ”Hand u. Feder parieren nicht immer.” Han tager atter småting op fra deres løbende diskussioner og foreslår bl.a., at Jespersen til den næste udgave af sin grammatik skal skrive en øvebog til brug ved højtlesning og udenadslære!

D. **23. og 25. juni** tilføjer han yderligere korte bemærkninger til dette omfangsrige brev. Han peger f. eks. på, at Jespersen har misforstået de bemærkninger, han er kommet med med hensyn til hans eksamenslede. Hvad der var ment som et ”scherzhaft-pessimistisch-rhetorisch” spørgsmål, som ikke krævede svar, har Jespersen taget bogstaveligt og forsøgt at besvare. Spørgsmålet drejede sig om, ”warum er nicht ans Examen denken mag.” Naturligvis forstår Franke udmærket, hvorfor Jespersen føler, som han føler.

⁸⁵ Herbert Spencer (1820-1903), engelsk filosof. I hans erkendelseslære er ’evolution’ grundbegrebet. Han brød sig ikke meget om humanister i gammeldags forstand, og det gjorde Jespersen (og Franke?) vel heller ikke! Han siges at have sagt om undervisning i grammatik: ”That intensely stupid custom, the teaching of grammar to children.”

Det sidste afsnit af dette brev drejer sig om begrebet tid, og Franke har et for mange andre ejendommeligt tvedelt syn herpå: Han vil så gerne nå at se i hvert fald ét værk endnu fra Jespersens hånd, en afhandling om ”Svenska landsmålen”. ”*Wer weiss, wie lange mir meine Krankheit noch zu leben vergönnt...*” På den anden side har han for meget tid – tid til at tænke: ”*Ich habe, wie Sie wissen, Zeit, viel Zeit. Da baue ich dann mitunter Luftschlösser u. denke mir aus wie herrlich das wäre, könnte ich einmal mit Ihnen zusammen eine fremde Sprache, Russisch, oder Patagonisch – oder Kamtschadalisch oder irgend etwas studieren: wieviel Anregung, wieviel Aufklärung über Spracherlernungsfragen u. Erscheinungen des Sprachlebens würde mir das bieten. Luftschlösser, Luftschlösser!*“ Endelig afsluttes brevet – „*Ihr treuer Freund F. Fr.*”

I mellemtiden har Jespersen skrevet et brev af **19. juni** og et af **21. juni**; ingen af disse kan være svar på ovenstående, men må række længere tilbage. Han begynder med at diskutere en lille bog af Schröer,⁸⁶ ”*Supplement*”, som han fik købt, inden Franke nåede at advare ham herimod. Og han er enig med Franke. Denne fonetiske beskrivelse bringer ikke noget særligt nyt. Jespersen skriver, måske lidt nedladende, at det han (Jesp.) skriver om denne bog til Franke, ville han egentlig hellere formulere som en anmeldelse, men han har jo ikke ”*noget organ*” til sin rådighed og må så nøjes med privat at give udtryk for sin utilfredshed med den. Han synes, at Schröer, som er elev af Sweet, snarere burde have lavet en god fremstilling af Wienersproget – som han jo faktisk havde lovet – måske over for Sweet selv.

Og så til en skuffelse: ”*Jeg fik forleden brev fra Storm, der ikke vil skrive noget i min bog. ‘Også med Western gjorde jeg det nödig, men han var jo en gammel elev, saa det var en anden Sag – – Ved et flygtigt Blik har Bogen paa mig gjort et godt Indtryk.’*” Så kortfattet udtrykker Storm sig!

Da dette brev er uden afslutning, må det formodes at gå videre i søndagsbrevet dateret d. **21. juni**. Her takker han Franke for al hjælp til sin grammatik, og her svarer han ligeledes på Frankes spøgefulde bemærkning omtalt ovenfor angående hans eksamenslede, en bemærkning, som han, Jespersen, jo altså har misforstået: ”*De spørger, hvordan jeg har kunnet tænke på at uddrage mig den almindelige fordring om en examen – Ja! Det er ikke så lige at sige [...] en hel del er det uvillie mod universitetspersoner, trods mod examensfordringerne, sangvinske forhåbninger om, at der skulde vise sig muligheder for at komme gennem verden uden examen alt sammen slået sammen med lyst til studier i en bestemt retning og ulyst til efter sliddet for brødet*

⁸⁶ Arnold Schröer (1857-1935), tysk sprogforsker. Professor i engelsk ved universitetet i Freiburg im Breisgau 1886-1901. Flyttede senere til Köln for at undervise ved og lede en handelsskole der.

at læse 'klassisk filologi' – der har De hovedelementerne i min modstræben mod at gå på den slagne landevej.”

Måske er Vilh. Thomsen lidt skyld i, at det foreløbig ikke er blevet til noget; et år tidligere tog han Jespersen 'i skole' og opfordrede ham kraftigt til at gøre sig færdig, men ganske kort tid efter var han jo den første til at lede ham 'på afveje' ved at opfordre ham til at anmelde Hofforys artikel om Sievers. Et andet moment, der kan komme til at virke forstyrrende, er, som han siger: "... *forbindelsen med Dem og alt det interessante, Deres korrespondance bringer mig: lokkende bogtitler og meget andet, som altid tager tid, og leder tankerne bort fra examenslæsning.*" Og han slutter brat med ordene: "*Jeg må desværre her bryde af for i dag. Lev nu rigtig vel.*"

Heller ikke i det følgende er det nemt at få orden på kronologien, bl.a. fordi brevene krydser hinanden. Frankes brev af **26. juni** følges umiddelbart af et fra Jespersen af **27. juni**, og begge brevskrivere griber stadig løbende tilbage til emner bragt på bane kortere eller længere tid i forvejen. Frankes brev, der begynder d. **26. juni**, ser atter ud til at være skrevet afsnit for afsnit på forskellige datoer og først afsluttet d. **5. juli**, og ind imellem har han forladt sit hjem og er draget ud "*im Freien*". Hans skrivetaktik er nærmest gået over til at minde om en dagbog, blot skrevet til en anden end ham selv. Og også Jespersen er nu begyndt – i mindre mål – at dele sine breve. Det, der er dateret d. **27. juni** (lørdag) fortsætter og afsluttes således den flg. mandag (d. **29. juni**).

Den store nyhed, som Franke begynder sit brev med d. **26. juni**, lyder således: "*Heute früh hatte ich eine sehr angenehme Überraschung: ein Brief von Sweet. Ich hatte ihm für die liebenswürdige Zusendung seiner beiden Bücher gedankt u. zugleich meine Rez. von Viëtor mitgeschickt – faute de mieux – Ich schämte mich fast, dass ich ihm nichts Besseres zu bieten hatte. Eine Antwort hatte ich nicht erwartet. 'I expect to see the Elementarbuch out every day'.*" * [Her er anbragt en note, naturligvis til Jespersen, der lyder således: '*Also beeilen Sie sich mit der Gramm! – Vorausgesetzt dass every day das bedeutet, was man gewöhl. darunter versteht.*'] Og Franke fortsætter med at citere Sweet – uden at kommentere hvad han skriver: "*Visible Speech, as I use it practically, is distinctly an allgemeines classensystem.*" – "*I think you much exaggerate the importance of the articulationsbasis*" – "*Bell was a Scotchman, whose articulationsbasis is as different from the English as the German is*" – "*My criticisms on your essay were intended mainly to stir you up to write a sketch of your own colloquial speech.*"

Sweets brev har tydeligt glædet Franke meget: "*Ich finde, Sweet ist sehr liebenswürdig zu mir: vor zwei Jahren schrieb ich ihm einmal – einige Anfragen betreffs seiner Bücher: er antwortete sehr freundlich u. schickte mir ein paar Monate*

drauf 'Spoken Portuguese'.“ *Som et nøgleord for hele sit forskningsarbejde fortsætter Franke som følger:* “Sweet hat in meinem Leben und Denken eine so grosse Rolle gespielt dass ich mich über jede persönliche Berührung sehr freue. Er ist geradezu entscheiden gewesen für meine Studien und ich verdanke seinen Büchern sehr viel, auch, in Punkten wo ich heut anderer Ansicht bin. Es ist staunenswert, was der Mann geleistet hat!“

På en måde er Franke spændt på Sweets reaktion, når han får Jespersens grammatik i hænde – og alligevel ikke – for han er overbevist om, at han vil rose den! Franke afslutter dette afsnit med at fortælle, at nu drager han til skovs – desværre har de jo ikke hav i nærheden – og så bliver hans helbred måske bedre. Hans eneste trøst, rent arbejdsmæssigt, er en bestemt bog, Techmers ”*Bibliogr.*”, som rummer så mange oplysninger, som han ellers ikke ville kunne få fat på. Han beundrer Techmer og synes, at det er synd for ham, at Sweet har givet hans ”*Phonetik*” en så hård kritik. Han håber, Jespersen vil sende ham (som trøst?) et eksemplar af sin grammatik.

I samme skrivelse følger så nu et afsnit dateret d. **4. juli** og et dateret d. **5. juli**, hvorefter hele brevet må være blevet sendt afsted. De dage, der ligger forud for den sidste del af brevet, er brugt bl.a. til at flytte på landet: ”*mit einem Wort, ich bin endlich zu meiner grossen Freude auf dem Lande und bin glücklich etwas Aktives für meine Gesundheit unternehmen zu können.*” Han giver et idyllisk-spøgefuldt billede af sine nye omgivelser: ”*Liebliches Federvieh erquickt mein Ohr durch Gegackern, Gepiepe, Geschnatter; die Hunde bellen kreuzvergnügt, das Rindvieh thut mit Brüllen sein Möglichstes u. wenn das nicht geht hilft die Klingel am Halse aus. Mücken u. Fliegen, Bienen – u. andre, kann ich in natura studieren.*“ Mon Jespersen kunne have fundet på at formulere sig således?

Han er indkvarteret på en ”*Restaurant*” sammen med sin mor – første gang han nævner hende alene som person – og nu håber han så både for sig selv og for Jespersen, at sommeren vil bringe dem bedre helbred; forhåbentlig har den ulykke, som er vederfæredes den Jespersenske familie, vist sig ikke at være så slem endda! Han har tilladt sig at give Jespersens navn og adresse til en ven af familien – en ”*Mittelschullehrer Schaller*” – som skal besøge København, idet han mener, at begge ville kunne have glæde af et personligt møde, bl.a. vil Jespersen vel gerne have lejlighed til at tale tysk med en indfødt.

Midt i dette brev takker han så pludselig for et brev fra Jespersen, som først sent er kommet ham i hænde, fordi han har skiftet adresse. Der må her være tale om det brev, som Jespersen har dateret d. **27. juni**, idet Breymann og en diskussion af denne er det led, der kan binde disse to steder i korrespondancen sammen. Det vil derfor være

rimeligt at afbryde gennemgangen af Frankes brev og gå til Jespersens af ovennævnte dato – **27. juni** – for en kort kommentar.

Franke har presset Jespersen til at udtale sig (mere detaljeret) om en fransk grammatik skrevet af Breymann, en praktisk skolegrammatik, som han, Franke, selv er begejstret for. Jespersen er mindre ivrig – siger selv: ”*Breymann, ja jeg ser, jeg slipper ikke for at tale om ham! [...] Men den er da meget fornuftig, hvis lærerne ellers vil sætte sig ind i den.*” Kort, og hårdt, sagt: for ham er den interesseløs. Han fortsætter: ”*Og så til resten af Deres brev, som jeg læste på sengen i morges (bliv nu ikke bange: det var ikke sygdom, kun dovenskab, der fik mig til at dvæle så længe på ‘mit rosenduftende leje’ at morgenposten overraskede mig der.*” (Unægtelig et atypisk Jespersen-ordvalg!) Brevet er præget af den forestående ferie, og Jespersen skriver løst og fast om forskellige emner. Titlen på hans grammatik er nu fastlagt: ”*Kortfattet Gr. for Tale- og Skriftsproget – ikke skole-, som De jo også fraråder*”, og han kommenterer denne titel således: ”*Det er vist den første gramm. herhjemme, hvor der på titelbladet står noget om, at sprog kan tales!*”

Franke har bedt om en beskrivelse af Lundells udseende og det får han så her: ”Lundell? Hvordan han ser ud? Bleg, forlæst, ikke meget skæg, briller, et par og 30 velsagtens, yderst elskværdig og ualmindelig beskeden. Mer kan jeg egentlig ikke sige, da jeg har en meget svag hukommelse for ansigtstræk, når der ikke er noget særlig karakteristisk ved dem, og Lll. ser ud som de fleste svenske studenter og kandidater, og dem er der kun to typer af: de der drikker puns og de der bestiller noget; Lll. drikker vist ikke meget Carlshammer om året!”

Måske for at opmuntre Franke lidt tager han den tanke op, som denne for nylig har fremført over for ham, og kommenterer den således: ”*Luftslotte som Deres, om vi engang skulle lære et eller andet malabarsprog sammen, har jeg gået og bygget på, og jeg har endogså været så vidt, at jeg har bestemt, at finsk eller madjarisk vilde være passende sprog: i bygning og ordforråd helt fjærmede fra de sprog, man (vi) ellers kender, og dog til at få fat på, da man jo dog ikke er så langt fra de steder, hvor de tales.*” Og nu, da hans fantasi er kommet i sving, fortsætter han: ”*Siden jeg nu én gang skriver om den slags luftige projekter, kan jeg lige så godt fortælle om en dröm jeg havde i nat: De trådte ind ad min dör en skönne dag og overraskede mig (gid det var så vel at De engang vilde göre det!), men hvad der endnu mere forbavsede mig, var at De tiltalte mig i et aldeles fejlfrit dansk med stødtone på rette steder o.s.v. Derimod stod jeg selv ynkelig til skamme, når vi talte tysk, idet jeg begik den ene bommert efter den anden [...] Hvis vi engang mødes – eller jeg vil hellere skrive – når vi engang mødes, tror jeg (med al respekt i øvrigt for Deres kundskaber og Deres ævne til at lære fremmede sprog) ikke, at den første del slår til, medens der derimod med hensyn til den sidste ikke er nogen tvivl om, at min dröm får ret: jeg kan virkelig slet ikke tale ordentlig tysk, da jeg*

kun har lært det 'auf's Lesen hin' og kun sjældnen har talt det [...] Kun et langt ophold på et og samme sted i Tyskland kunde vel skaffe mig lidt sikkerhed", men som så mange andre ideer og planer må det vente til efter eksamen, og det gør ham "ganske nederdrægtig bandsat ondt."

Efter en hel mængde spredte fonetiske kommentarer afslutter han lidt ejendommeligt: "Til slut blot en spådom: jeg tror, at vi på dansk om 100 år har (z) foran betonet vokal i ord som [...] *sige* samt efter lang betonet vokal [...] *læse*: gid De må leve længe nok til at se, om jeg får ret!" (I dag kan vi konstatere, at Jespersen ikke fik ret i denne påstand). Hermed slutter dette brev, som faktisk er skrevet over flere dage, og vi går videre med gennemgangen af Frankes kontinuerlige feriebreve, hvor han midt i det hele takker for ovennævnte brev fra Jespersen, men går let hen over dennes valne ros af Breymann, om hvem de tydeligt ikke er enige. Men, som han siger, alt står og falder jo med – hvis reformer i stil med Sweets skal indføres – at der er lærere nok med en positiv indstilling, og det vil vare længe, før der er nok af dem.

Det næste afsnit er dateret d. **5 juli**, og også her er det i det væsentlige småsnak, det drejer sig om. Franke morer sig over Jespersens spådom om, at stemt "s" vil være almindeligt i forlyd i dansk 100 år frem i tiden og bemærker, at de begge "*werden [...] über ein ungeheures phonetisches Wissen verfügen, wenn wir so 'olle Greise' sein werden.*" Hermed slutter brevet endelig og yderligere kommentarer må vente til det følgende. Underskrevet "*Ihr treuer Felix Franke.*"

Straks efter afsendelsen begynder Franke på det næste brev, der er dateret **6. juli – 7. juli** og **13. juli** og slutter med lykønskning med Jespersens fødselsdag d. **16. juli**. I samlingen af Franke-breve følger derpå et kort brev dateret (også i Grüner Wald) d. **11. juli** – det må altså være en selvstændig skrivelse. Det er blot en kortfattet men hjertelig tak for eksemplaret af Jespersens grammatik, som nu er udkommet samt en praktisk oplysning. Franke glæder sig på Jespersens vegne over det gode resultat og formaner ham således: "*Nun pflegen Sie sich: Sie haben ein gutes Werk hinter sich.*" Samtidig beder han om efterretning om alle former for kritik, som Jespersen måtte få. Da han har forstået, at hans danske ven nu er på ferie, 'befrier' han ham for at træffe nogen aftale med den tyske bekendt, der skulle til Danmark, og som han havde foreslået at opsøge Jespersen.

Herpå går vi tilbage til ovennævnte brev skrevet i perioden **6. – 13. juli**. Mest interessant er den idé, Franke har fået med hensyn til en sproglig behandling af det vendiske sprog – måske fordi der er udskrevet en konkurrence om at skrive en "*Laut- u. Formenlehre*" herom, hvor førsteprisen vil være 1000 Mark! Hvis der skal forskes i

dette sprog, såvel som i den vendiske historie og kultur, skal det gå hurtigt, for ”*das Schicksal des Völkchens ist besiegelt. Das Germanentum muss es bald absorbieren.*“

Det næste punkt, han tager op, er hans daglige læsning af den danske avis, *Politiken*. Hans kommentar hertil lyder: ”*Ich lese das Blatt mit Interesse, wenn ich auch praktisch in der Politik (d.h. deutscher) auf einem andern Boden stehe. Darüber ein ander mal. Für jetzt gewährt es mir jedenfalls gute Gelegenheit [til] at sætte mig ind i det danske sprogs ånd’ – minus die Laute: ja, und das ist freilich ein für mich schwerwiegender Punkt.*“

Inden Franke skriver videre, må han have modtaget Jespersens brev, dateret d. **10. juli**, hvor han blandt andet skriver, at han nu befinder sig i ”*Danmarks Paradis*” = Vejle. Vi skal derfor for kronologiens skyld behandle dette brev nu.

Jespersen fremtræder igennem hele korrespondancen som en særdeles flittig mand, men samtidig – og det har vel været hans styrke – også som et menneske med en evne til at koble af, når ferien kommer. Han begynder således med at ’tilstå’, at de første feriedage har han intet lavet – men simpelthen været doven!

Årsagen til, at han igennem en del år har tilbragt sin ferie i Vejle, er den, at hans søster bor her, hvor hun er gift og har ”*fire flinke børn fra 7 år og nedefter.*” Hos disse slægtninge lever han ”*som blommen i et æg*” og nyder deres ”*lille men rigtig venlige have*” samt naturen lige uden for byens grænser. Nok er der blevet lidt for civiliseret, siden han begyndte at komme der. Det er nu blevet sværere at nyde naturen uforstyrret ”*i dens oprindelige vildhed*”. Men ”*perlen i det hele, Munkebjerg, en mils vej fra byen ved sydsiden af fjorden*” er dog stadig uændret. Hertil sejler han hver dag med en lille damper for at bade – ”*en ubetalelig nydelse, navnlig i forening med en rask spadseretur op ad højderne, hvor den ene udsigt afløser den anden.*” Alt dette vil nok bevirke, at de klassikere, han har medbragt, vil komme til ”*at beklage sig over [hans] ligegyldighed.*”

Han ville meget gerne dele alt dette med Franke, og især søbade ville nok glæde denne, da det jo ville være noget helt nyt, men han er klar over, at det ville være uladsiggørligt lige nu på grund af Frankes helbredstilstand. Franke har i et tidligere brev formanet ham til, 1) at tage på landet og, 2) skynde sig at få sin grammatik færdig. Begge råd har han fulgt, og de to første eksemplarer af grammatikken, som han fik før den officielle udgivelse, er blevet sendt henholdsvis til Franke og Sweet. Jvfr. omtalte brev fra Franke af 11. juli.

Om Sweet har han flg. kommentar: ”*Han får det [sit eksemplar af grammatikken] vel altså i dag eller måske først i morgen; hvem der kunde være tilstede i Mansfield Cott. og se, hvad indtryk bogen gör på ham; jeg er umådelig spændt på hans dom. Det er glædeligt med hans Elem.buch, der altså synes at blive virkelighed med det allerførste.*” Efter at have beklaget, at han på grund af bortrejse ikke kan tage sig af Frankes ven i

København, slutter han med et ”fromt” ønske: ”Gid Sweet’s 1) Elementarb. 2) Hdb. of Ph. 2 ed. 3) Grammar of Spoken English 4) History of English Sounds 2 ed. – alle må foreligge til den tid, da jeg igen med kraft kan tage fat på den slags ting, og så Deres tyske tekster og meget andet!!”

*Afsendelsen af grammatikeksempelret til Franke har han faktisk allerede underrettet denne om i et brevkort – **udateret** – men skrevet i toget til Vejle. Dette kort sammen med to andre, ligeledes **udaterede**, er forkert placeret i brevsamlingen⁸⁷ – når man ser på indholdet – og derfor noget vanskelige at inddrage i vores gennemgang. Det andet brevkort af disse tre er meget uheldigt, idet Jespersen i dette, kan hænde i økonomisk overmod, lader Franke forstå, at han måske her og nu, dvs i løbet af få dage, vil tage toget over Hamborg, Berlin og Dresden for at komme ned og aflægge ham et besøg. Men, understreger han, det er en mulighed, en svag mulighed, og måske bestemmer han i morgen, at han alligevel ikke rejser! Og måske vil Franke helst være fri for hans besøg. Antagelig er dette kort skrevet d. **12. el. 13. juli**, men d. **16. juli** skriver og afsender han det sidste af ovennævnte tre kort, hvor han meddeler, at han alligevel ikke kommer, og at han fortryder, han har stillet Franke et sådant besøg i udsigt.*

Uden for kronologien skal vi citere fra dette brevkort: ”Gid jeg dog ikke forleden havde skrevet det brev til Dem, kære ven! om min projekterede tyske rejse! Jeg fortryder det virkelig nu, da jeg må fortælle at den hele plan er opgivet af flere forskellige grunde, bl.a. fordi turen ikke var så meget billigere end en tur til de samme steder fra Kbhvn. over Stettin. Det var kun ét eneste øjeblik den aften, det så meget tilløkkende ud, og så var jeg ubesindig nok til straks at sende Dem bud derom over hals og hoved! Undskyld mig!”

Inden vi gennemgår det brev fra Franke, hvor han glæder sig over udsigten til at se sin danske ven, skal vi indføje en bemærkning ang. Jespersens vankelmødige opførsel. I dag er det måske svært at forestille sig, hvordan man i tidligere tider så på sygdommen tuberkulose, men der er næppe tvivl om, at den dengang var meget – og med rette – frygtet. Dels angreb den ofte unge mennesker, dels var den næsten altid uhelbredelig. Jespersen kan være kommet under indflydelse af et eller flere måske mere jordnære familiemedlemmer – en bror læser jo også medicin – der har frarådet ham at rejse til Sorau på grund af smittefaren. Hvis det skulle forholde sig således, har det været umuligt for ham at sige det ligeud, og derfor kan hans dispositioner forekomme så irrationelle.

⁸⁷ Alle breve og kort er nemlig nummererede.

Men medens alt endnu ser godt ud, skriver Franke, d. **16. juli**, et brevkort, der udstråler glæde over det foreslåede besøg. Inden da skriver og afsender han imidlertid et langt brev, dateret d. **13. juli**, og ligesom Jespersens feriebreve, behandlet ovenfor, rummer Frankes sommerbrev en beskrivelse af naturen omkring ham i den grønne skov, men medens Jespersen kan glæde sig over de landlige omgivelser og nyde at komme ud og løbe omkring, er Franke nu mere end nogensinde hæmmet – ”*da meine Lokomotionsfähigkeit auf ein Minimum gesunken ist.*” Den tørre, stærke varme er meget slem for ham, og han længes efter regn, ligesom efter Sweets Elementarbuch! Badning er ham strengt forbudt, men hans skovomgivelser er slet ikke så dårlige: ”*Unser Wald ist übrigens auch nicht übel: ein Bergwald mit allen Sorten Bäumen u. einzelnen Prachtpartien. Namentlich im Frühjahr sind einzelne mit Buchen bestandene Flecke bezaubernd. Ich erzähle Ihnen das aus der Erinnerung: voriges Jahr habe ich den Wald zum letzten mal zu Wagen genossen. Jetzt komme ich aus dem ‘Grünen Wald’⁸⁸ nicht viel heraus u. nicht viel in den Wald selbst. Ich muss mich hier mit der Luft im Garten begnügen – Klassiker und ähnliche Gesellschaft stören mich nicht u. auch den Leuten hier gehe ich aus dem Wege. Die Gespräche gehen ja über ‘Vind og Vejr’ und Klatsche nicht hinaus u. dafür habe ich kein Interesse!*“

Herefter følger endnu et par bemærkninger om *Politiken*, den danske avis, som har vist sig at have en særlig betydning for ham: ”*Ich fühle mich durch das Blatt übrigens Ihnen näher: tagtäglich die neuesten Kopenhagener Nachrichten. Aktualität und persönliches Interesse mischen sich eigentümlich dabei. Kopenhagen ist seit lange für mich nicht nur die Hauptstadt Dänemarks, sondern noch mehr der Ort, wo ich einen lieben Freund weiss u. der Platz wird von diesem belebt. Es ist das milieu, in dem ich mir den Freund zu denken habe u. so rückt er heraus aus der Sphäre des blossen geograph. Begriffs.*“ Franke slutter brevet med endnu en fødselsdagslykønskning – ”*Many happy returns of the day! Und Mut u. Ausdauer für Ihre schlimme Arbeit. Leben Sie wohl!*“

Begge skriver således d. **16. juli**, men Frankes brevkort må behandles først på grund af dets indhold. Da det skrives, tror han nemlig, at Jespersen kommer, og hans kort er, som allerede sagt, en glædesytring, hvori han udtrykker sin begejstring over, at hans danske ven næsten allerede er på vej sydpå for at besøge ham: ”*Ihre Karte hat mich in grosse freudige Aufregung versetzt: ich freue mich sehr darauf Sie hier willkommen zu heissen. Eine sächsische Schweiz finden Sie freilich nicht hier: aber wenn Sie mit den sehr einfachen Verhältnissen vorlieb nehmen und sich darein finden, dass ich kranker Mann nur einige Stunden am Tage gesellschaftlich brauchbar bin, dann sind Sie uns herzlich willkommen. Meine Eltern u. Geschwister freuen sich ebenfalls auf Sie.*

⁸⁸ Mon ikke det er navnet på det sted, hvor de har lejet sig ind?

Übrigens ist unser Wald, wie schon gesagt, nicht zu verachten u. Milch u. Landluft genügend vorhanden. “ At han virkelig er glad tyder flg.spøgefulde tilskrift på:

”NO ADMISSION FOR CLASSICS!

GERMAN + FOREIGN LIBRARY

MODERN!

PHONETICIANS PREFERRED.

On parle français. English spoken.

Man spricht deutsch. (meistens!)

Herz. Gruss u. à bientôt.

F. Franke.”

Jespersens brev af samme dato, d. **16. juli** – og fortsat d. **17 juli**, er atter skrevet fra Vejle, hvor han jo også selv samme dag skrev og afsendte sit famøse brevkort, der annullerede den mere eller mindre planlagte Tysklandsrejse, er tankemæssigt et trin længere fremme end brevkortet. Han ved nu med sig selv, at han ikke rejser – det problem har han lagt bag sig – og han kommenterer ikke her yderligere sin beslutning før til sidst i brevet. Som allerede nævnt ovenfor, virker begivenhederne omkring denne rejse underlige; hvordan kan man få en idé og nærmest love en meget syg ven et besøg og så aflyse det hele efter kun et par timers forløb? Hvad er den egentlige årsag? Den får Franke – og dermed vi – ikke afsløret, og hvis det ikke er en pludselig opstået frygt for smittefare, kunne den måske tilskrives pekuniære årsager! Mon ikke Jespersen selv er lidt flov, siden han kommenterer det passerede så kort og kejtet – og endda først i slutningen af brevet!

Han indleder med at takke for fødselsdagslykønskningen og tager så et spørgsmål op, som Franke tidligere har berørt, nemlig nogle tanker, fremført i Tyskland, om en skolereform hen imod en enhedsskole. Lignende tanker har været luftet i Danmark, ”*men den almindelige politiske misère*” – for / mod Estrup – har svækket interessen for disse tanker.

Han har allerede fået et par reaktioner på sin grammatik: ”*Den ene er fra A. Larsen, der uden at mæle et ord om vor strid – fredspiben er altså røget! – takker mig for den, der efter foreløbigt påsyn (det er vist et norsk ord, jeg kender det ikke rigtig på dansk) synes at være et interessant arbejde.*” Den anden er fra Feilberg, der bl.a. skriver

således: ”... Deres bøger kommer vist til at gøre epoke i sprogundervisningen ved at bryde nye baner. Lykke til det!”⁸⁹

Efter en hel del ubetydelig småsnak afslutter han dette noget underlige brev således: ”Vi har regn her i dag [...] jeg vilde ønske jeg kunde sende det vejr ned til Sorau, så slap jeg for at sidde inde hele dagen, og så fik De den væde, De sukker efter i Deres sidste brev. Nu sidder jeg her og er, fordi jeg ikke har været ude i dag, så skrækkelig doven og uoplagt, at jeg ikke engang gider skrive til Dem! Undskyld derfor dette dårlige brev og – undskyld også mit brevkort forleden om min rejse til Tyskland; De må vist finde, at jeg er et löjerligt menneske, sådan at sende brev om, at man kommer, for næste dag at opgive det hele. Lev så rigtig godt og bliv sund og stærk, så at De snart kan tage fat på vendisk, som det kunde være meget interessant at få noget fra Dem om. Deres trofaste Otto J.”

Frankes første brev efter Jespersens afbud – som han begynder at skrive d. **20. juli** – udtrykker skuffelse; Jespersen ville være blevet budt på ”Phonetik”, ”Milch u. Lausitzer Deutsch” og ”Wald” samt ”philosoph. Plaudereien”, men på den anden side har han, Franke, det dårligt og er så svag, at han ikke kan gå. Han læser stadig med interesse *Politiken*, men irriteres over den monotone gentagelse af temaet ”Ned med Estrup”. Klimaet generer ham også; regnen udebliver og flueplagen er meget stor. Han forsøger at lege med en tanke om at dressere fluer og rejse verden rundt med et sådant fluecirкус, blandt andet til København. Det ville sikkert være mere indbringende end ”die grösste sprachwissenschaftliche That!”

Brevet fortsætter den følgende dag, **21. juli**, hvor han glæder sig over regnens komme. Jespersen havde jo lovet at ville sende den ned til ham, men den tog en omvej – kom fra sydvest og var derfor forsinket! Herefter følger lidt planløs snak om ældre fonetikere og en advarsel om, at man jo kun kan bedømme dem ud fra den tid, de har virket i. Efter Sweet er alt ændret: ”Sweet hat durch seine Leistungen auch die Anforderungen bedeutend in die Höhe getrieben – und immer noch stehen wir doch am Anfang!” Her må han ret brat slutte brevet, som han vist sidder ude i en overdækket gang og skriver, for blæsten driver regndråberne ned på papiret: ”Der Regen schliesst meinen Brief gewaltsam [...] u. damit hat die Freud’ ein End.” Slutbemærkningen lyder: ”Schade dass wir nicht mündlich mit einander plaudern können.“

⁸⁹ Når Jespersen citerer danskere eller tyskere, som normalt på den tid skrev med store bogstaver, citerer han for det meste med sin egen specielle ortografi – herunder små begyndelsesbogstaver næsten overalt.

Fra Vejle skriver Jespersen et par dage senere, d. **24. juli**. Egentlig fortryder han, at han ikke ”tog overtværs” og rejste af sted for at besøge Franke; ydermere fristede en anden bekendt ham også med rejseplaner; måske kunne de tage sammen til Berlin, og så kunne Jespersen fortsætte alene til Sorau – men nej, også her måtte Jespersen tæmme sig selv og sine ønsker. Det eneste svar, han gav sin bekendt, var: ”*apage satanas!*”

I Vejle føler Jespersen sig lidt fortabt, rent akademisk set, idet der ikke er nogen i byen med hvem han ”*kan tale om sprog odsl. med!*” – derfor er han uhyre glad over de mange breve, han modtager i anledning af udgivelsen af grammatikken. De fleste har desværre blot form af korte takkeskrivelser, men alligevel vil han give Franke et par prøver – for han har ærlig⁹⁰ talt ikke andet at skrive om; for at begynde med de bedste og mest rosende: ”*Sayce... ‘Nothing could be better adapted for teaching modern conversational English. Method & details equally appear to me to leave nothing to be desired.’ – Viëtor: ‘Besten Dank für Gramm., die ohne zweifel in Dänemark eine neue ära in engl. unterricht eröffnen wird [...] Besonders gefreut hat es mich, meine Schulgramm. so viel in Ihrem buch benutzt zu sehen.’* Så lidt om, at hans *Lese und Übungsbuch* er under pressen. – *Sievers* takker, men siger ikke noget om min bog; derimod giver han mig udsigt til siden, når han får læst den nøjere, at høre nærmere fra ham om den [...] *Western* ser i bogen ‘et godt varsel om, at sundere og bedre idéer på sprogundervisningens område også begynder at gjøre sig gældende i Norden.’ Han skal ved skolemødet i Kristiania nu i august holde foredrag om sprogundervisn. og ‘kommer da nærmest til at forfægte den af Franke og Sweet foreslåede metode. Jeg tvivler ikke på, (dansk tvivler om), at metoden hos os væsentlig vil finde modstandere, og at de fleste med hr. Boysen og den ‘listovske metode’ vil karakterisere den som stridende ‘mod al sund sans’, men det bör ikke nedslå os, ti alt gavnligt vækker jo i begyndelsen modstand.’”

I øvrigt lover samme Western en udførlig kritik senere. Den værste kritik Jespersen til dato har fået stammer fra hans bror, Vilhelm, som har strejft om i Australien i fem år for så at vende tilbage til sit fag i Danmark – apotekervæsenet. Om hans engelsk siger Jespersen: ”*Han har lært godt engelsk derovre – eller rettere – han har lært engelsk godt: ‘godt’ engelsk er det nemlig ikke altid.*” Nybyggerne, fortsætter Jespersen, har lært ham for meget slang, f.eks. en helt regelmæssig bøjning af visse verber, såsom ‘hear’. Jespersen er dog klar over, at broderen taler engelsk med langt større lethed end han selv gør. På den anden side føler han ikke, at den fremsatte kritik, der især er af semantisk art, er ‘farlig’. Fra Sweet, Storm og Brekke har han endnu intet hørt.

Herpå bemærker Jespersen, at han kunne have ”*svær lyst til!*” en gang at få et brev fra Franke – skrevet på dansk – for at se, 1) hvor godt han mestrer sproget og, 2) om han kan undgå at bruge svenske udtryk ind imellem. Endelig følger en del sproglig småsnak,

⁹⁰ Jespersens ærlighed kan undertiden virke malplaceret!

især i forbindelse med fejludtale – ”følgerne af mangel på fonetisk omskrivning og fonetisk dressur i skolen.” Brevet afsluttes således: ”Deres stadig lige hengivne Otto J.”

D. 26. juli svarer Franke; han indleder med et ønske, nemlig at de havde lært hinanden at kende noget før, så han havde været mere rask: ”*Wir sehen uns doch noch! Ich wünsche nur, dass ich noch einmal zu Kräften käme, denn jetzt bin ich nur ein Viertelmensch. Im vorigen Jahre war ich ein wahrer Riese gegen jetzt: hätten wir uns nur eher kennen gelernt! Dass Sie auch nicht ‘et eneste menneske, De kan tale sprog odsl. med’ haben, freut mich sehr: mir geht es das ganze Jahr so und Sie begreifen nun vielleicht, weshalb meine Briefe so viel schlechter u. monotoner sind, als sie zB. in Göttingen sein würden. Ich fühle das oft genug mit grossem Unbehagen, aber ich kann es nicht ändern.*“ Han glæder sig på Jespersens vegne over, at fagfæller skriver og takker for hans grammatik. Han er endda så glad, som om det var ham selv. Han – på sin side – er skuffet: ”*Sie sind glücklicher daran als ich: Sievers soll mir heut noch auf die ‘Spracherl.’ antworten.*”

Herefter følger en bemærkning om Western: ”*Dass Western in Christiania sprechen will, sah ich schon in ‘Politiken’:* “*dass er unsere Methode verfechten will, freut mich natürlich.*“

Jespersens ønske om at få et brev fra Franke, skrevet på dansk, må han desværre afvise: ”*Dänisch schreiben – das kann ich ebenso wenig, als zB. Plattdtsch. Nein, lieber Freund: ich habe es ja einfach gar nicht gelernt [...] Für mich sind die dän. Wörter meist Schatten! Ich glaube einige schwed. Zeilen würde ich noch eher zusammenstoppeln – aber schlecht genug auch noch. Ich habe eben nicht lernen, nicht einmal laut lesen können; keine Schreibübungen! Von selbst kommt’s nicht [...] Ich empfinde sehr stark den Mangel eines dän. Pendants zu Ihrer Eng. Gr. – ich tappe im Finstern umher, da ich nicht im Stande bin, mir für meine Zwecke die Sprache etwas systematisch zu bearbeiten: mir fehlen eben zu allem die Kräfte. Eine Knappe schwed. Syntax wäre mir auch erwünscht: ich bin da über viele Dinge sehr unklar.*“

Efter lidt diskussion af tysk udtale af vokalerne i latin lægges brevet åbenbart til side og genoptages den følgende dag, d. 27. juli. Omslaget i vejret til kølighed og regn har fået ham til at føle sig bedre tilpas: ”... vor allem bin ich dann wieder im Stande die Feder zu halten.” Men under en hedebølge kan han intet: ”*Es ist ein scheussliches Gefühl so zu vegetieren...*”

Det næste afsnit viser romanisten i Franke; tidskriftet [navnet desværre ulæseligt!] har for nogen tid siden opfordret ham til at anmelde Breymanns Gramm. – “*wie ich vermute steckt Breymann selbst dahinter – ich war aber damals so wenig wohl, dass ich abgelehnt habe. – Ein Freund schrieb mir jetzt: ‘Hast Du Ploetz, neuste Auflage*

gesehen? Soll total geändert sein u. keine deutschen Sätze zum Übers. mehr bringen. Das wäre wirklich sehr amüsan.“ Man bemærker her, at en tysk ven skriver ”Du” til Franke mens, han og Jespersen skriver Sie / De hele korrespondancen igennem til hinanden, selvom de ofte forsikrer hinanden om deres nære og åndsbeslægtede venskab!

Franke bemærker, at Sweets idé om at lave sine egne ”*Phrasensammlungen*” er uklar; hvilke ”*Kategorien*” drejer det sig om? Er det kun ordforråd, det drejer sig om, eller er grammatik også involveret? Under alle omstændigheder er disse tanker vanskelige at realisere for den enkelte sprogforsker. Man må have et sted at begynde: ”*Jedenfalls wäre es erwünscht wenn man hier eine Art Schablone hätte – freil. dürfte sie nicht zu enge sein. – Wenigstens für den Wortschatz scheint mir das denkbar. Es ist eben traurig, dass wir noch so gut wie kein Muster haben nach dem man sich richten kann – so geht dem einzelnen immer viel Zeit verloren.*“ Der er ingen tvivl om, at den type lærebog, der interesserer Franke mest, er fraseologien, og opbygningen af en god fraseologi skal nok, mener han efter moden overvejelse, være efter indhold – ”*die psykolog. einzig richtige Zusammenstellung*” – så langt som det nu kan lade sig gøre. Betraget som helhed, siger Franke, opfylder det eksisterende lærebogsmateriale ikke de krav, man rettelig kunne stille til det, og hvad der er næsten værre: ”*die grosse Masse der Lehrer hat gar keine Ahnung davon, wie dilettantisch das meiste gemacht ist, was wir besitzen. Könnte ich nur einmal mit Ihnen längere Zeit zusammenarbeiten!!*“

Men selv han, fremskridtets mand, føler, at han famler sig frem: ”*Ich ahne mitunter dass spätere Zeiten über unsere Sprachanschauung vielfach lächeln werden – aber ich vermag das Dunkel selbst nicht zu durchdringen, trotz einiger gelegentlicher Lichtblicke. Ich sehe das Licht durch die Wolken dringen – will ich’s fest ins Auge fassen, dann entschwindet es gleich wieder. Ich denke, man wird anerkennen, dass Ihre Gramm. auch in dieser Beziehung ein Fortschritt ist: Sie sind glücklicher beanlagt als ich.*“ Denne centrale udtalelse virker ret overvejet og afbalanceret – og tyder på, at Franke i skrivende stund har haft det rimelig godt, og man får her et glimt af, hvad han kunne være blevet til, hvis han havde fået lov til at være rask og leve længere. Resten af brevet byder ikke på noget af interesse.

Frankes næste skrivelse er dateret **3. august, 6. august og 13. august**. Fra Jespersen hører han i den periode på et **udateret** brevkort og i et brev, skrevet d. **6. august**. Under datoen d. **3. august** skriver han, Franke, at han på grund af det regnfulde vejr har haft det nogenlunde godt og arbejdet, især med dansk: ”*Hauptsächlich aber habe ich mich mit Dän. beschäftigt u. alles Material das ich besitze noch einmal genau u. im Zusammenhang durchgesehen: Dabei habe ich nun manches gelernt.*“ Ovennævnte, udaterede, brevkort fra Jespersen overbringer en undskyldning for og forklaring på, hvorfor han ikke har skrevet; han har tilbragt en uge ved den jyske vestkyst og er stadig

træt efter denne vellykkede udflugt. Et rigtigt brev må derfor vente, fordi han her og nu er ”søvnig og dårlig oplagt.”

Der følger dog snart et længere brev, dateret d. **6. august**. Han iler med at skrive, for at brevet med hans fødselsdagsønsker kan nå frem til Franke til tiden – ”*ønsker om sundhed og arbejdskraft i første linie, i anden om lykke og anerkendelse, som sikkert nok vil følge, når blot det første kommer. Men ak! det er skade, at jeg ikke kan gøre mere for Dem end ønske, ønske og atter ønske: blot man havde en flaske virkelig ‘livseliksir’, man kunde sende Dem.*”

Jespersen forstår godt, hvis Franke har bandet over hans ophold hos pastor Feilberg, fordi det har forhindret ham i at skrive og kommentere de spørgsmål, som han, Franke, har bragt på bane. Blandt disse er den ovennævnte Ploetz og hans omvendelse. Den undrer Jespersen, som den også har undret Franke.⁹¹ Techmer er også et navn, der tages op igen. Jespersen har af Franke fået at vide, at han har udgivet en bog – titlen nævnes ikke. Den vil han købe, fordi der deri er en ”*væggetavle*”, han gerne vil slå op i sit værelse, så folk straks kan se, hvad han er: ”*Navnlig vil den være god, hvis jeg realiserer en plan, som en medstuderende ‘satte i mig’ den sidste dag, jeg var i Kbhvn., nemlig at oprette et kursus i praktisk og teoretisk lydfysiologi for nysprogstuderende: to disciple er jeg vis på at få, hvis jeg gjorde sådan noget, men det var jo ikke nok, men flere kom der måske nok, da ungdommen (se, se! nu begynder han med sine 25 år at føle sig som gammel!) også her begynder at få øjnene op for betydningen af fonetik, om end de fleste, der indser, at der er noget ‘om det’ nøjes med at kigge lidt i Sievers og lære nogle slagord som *explosiver odsl*. Det kunde være tilløkkende nok at få sådan noget i gang, men det vilde jo rimeligvis tage lang tid op for mig og lokke mig langt bort fra Cicero og konsorter, så det bedste bliver vel at vente, til man er *cand. mag.*”*

En noget mere nærliggende plan kunne være ”*at offentliggøre noget om min tallydskrift på tysk, et lille hæfte på et ark eller så; så meget måtte man da kunne få en tysk forlægger til at påtage sig, især når man ikke fordrer andet honorar end et vist antal friexpl. Det skulde så kun være en rent foreløbig redegørelse for systemet, og skrevet uden fordring på at være almenfatteligt, nærmest kun for fonetikere af faget, og derf. med henvisninger til Sweet’s, Siever’s (osv) beskrivelser og Techmers tegninger, hvis talværdi fastsloges. Så vilde jeg udbede mig fagmænds kritik om enkeltheder og stille i udsigt et fremtidsarbejde med flere og nøjagtigere analyser. Skulde jeg vove dette?” Den sidste del af dette brev er af en eller anden grund ulæseligt. Det kan have været vådt.*

⁹¹ Jvfr. også Frankes brev af 9. august.

Samme dato, d. **6. august**, skriver Franke til Jespersen, hvor han diskuterer en bog skrevet af Storm og Bennett, som Jespersen må have sørget for at have fået sendt til Tyskland.⁹² Det er en god bog – en slags rejseparlør – ”*Ich freue mich sehr über das Buch*” – fordi den gengiver det virkelige sprog, er den (endnu) enestående i sin art; én anke har han imidlertid, nemlig dens store format. Den kan kun rummes i en rejsetaske og ikke i en vestelomme. Franke regner med at lære meget norsk ved at studere Storm-Bennett (som den kommer til at blive benævnt): ”*Norwegisch ist übrigens ganz beträchtlich leichter als Dän. – von den musikal. Akzenten freilich abgesehen. Dän. ist ganz extra böseartig, aber, ich denke doch, zu bezwingen.*“

D. **9. august** fortsætter han brevet og takker først for fødselsdagsønskerne d. 8. Han lover at forsøge at blive rask og fortæller i samme åndedrag, at Ploetz er død,⁹³ og at hans søn har taget over – og han fortsætter herpå således: ”*Ihr Plan mit dem phonet. Kursus ist gut, aber noch besser der mit der Lautschrift, da der letztere mehr Leuten nützt. Ich würde mich sehr freuen, sollen Sie ihn ausführen: u. ich glaube wirklich, dass ein solcher vorläufiger Bericht Ihnen u. den Phonetikern nützen würde. Vielleicht machts es Ihnen nicht zu viel Arbeit: Sie sind ja über alle Hauptpunkte im Reinen u. es bleibt nur noch die Mühe der Ausarbeitung. Finden Sie keinen Verleger (was ich indes hoffe), so bleiben immer noch Techmers u. Kühns Zs...*“ Herpå henviser han til noget, Jespersen må have skrevet i slutningen af sit forrige brev, som vi desværre fandt ulæseligt. Det ser ud til at have drejet sig om ”*Kindersprache*” – et emne, som Jespersen senere tager op.

D. **13. august** følger så næste skrivelse fra Franke, som er blevet forsinket, fordi han p.g.a. det varme vejr ikke har orket at færdiggøre den. Han nævner, at han har skrevet til Brekke i Norge, og at han er interesseret i at se / erhverve dennes lærebog (3 kr.) Kender Jespersen den? (Det virker sommetider, som om Franke ikke kan lide at sige ligeud, at han gerne vil have Jespersen til at købe en bog for ham, lægge pengene ud og sende den ned til ham. Derfor tyer han til formildende omskrivninger som den beskrevet ovenfor).

Derpå følger en del løse betragtninger: om Viëtor, som han ikke har hørt fra i lang tid og om udtryk, som han har svært ved at kategorisere grammatisk, såsom ”*Rechts um!*” og ”*Hut ab!*” Han leger stadig med tanken om at skrive en god fraseologi men er klar over farerne ved de fleste allerede eksisterende, nemlig, at de ”*Nötiges u. Unnötiges, Poesie u. Prosa, höh. Stil u. Umgangssprache nicht scheiden,*” – således at resultatet

⁹² Titlen nævnes ikke, men der må være tale om: *A Selection of Phrases for Tourists Travelling in Norway* (1874), 3rd edition, enlarged and revised by Johan Storm. Kristiania.

⁹³ Dette skete dog allerede i 1881!

bliver: ”*alle Stilarten bunt durcheinander*“. Hvordan har mon Sweet arbejdet med problemer af den art? Helst ville han selv skrive en fransk fraseologi, og her kunne han bruge Ploetz som udgangspunkt, selvom han er uenig med ham i mange ting. Og hvordan skal man rent praktisk opbygge en sådan? Han slutter med at fortælle, hvor interessant han, ved nærmere beskæftigelse, finder ”*St.-B. Phrasebook*” – ”*es ist wirklich sehr gut. Die Phrasen praktisch u. sehr kurz u. offenbar idiomatisch...*“

D. **17. august** svarer Jespersen. Ferien er forbi; han føler sig bedre tilpas, men ”*jeg kunde for resten ønske, at jeg var bleven endnu raskere end jeg er, for ret at kunde udholde den drøje vinterkampagne, der venter mig, med latin og slid for føden og kun lidt opmuntrende lystarbejde.*”

Flere og heriblandt Brekke har nu også takket for hans grammatik. Sidstnævnte gør det med ”*nogle pæne ord – ‘gennemlæst med fornøjelse’ – - ‘smuk og klar form’ men han er dog ikke altid enig med mig uden dog at præcisere, hvori.*”

Herefter følger en kommentar til Brekkes nys udgivne læsebog, som Jespersen lige har købt. Den er, siger han, beregnet på disciple, der har læst engelsk ét år. Læsestykkerne heri er moderne og velvalgte, sproget frisk og jævnt; men kun ved (endda ikke alle) egennavnene er der udtaleangivelse. Al anden vejledning m.h.t. udtale bliver således overladt til læreren. ”*Altså ingen fonetiske tekster, ingen samtaler [...] men dog et fremskridt fra f. ex. Løkkes⁹⁴ læsebog for samme klasser.*”

Allerede dagen efter skriver Jespersen igen, d. **18. august**, fordi han nu har noget nyt om det foredrag, som Western for nylig har holdt, og som Franke gerne har villet høre om. Jespersen har nemlig mødt Herman Trier,⁹⁵ folketingsmand og redaktør af ”*Vor Ungdom*”, der ”*af sig selv*” kom hen til ham og fortalte om mødet og foredraget, som havde vakt stor interesse. Trier havde foreslået, at det kunne blive trykt i VU, men på grund af dets længde blev man enige om at lade det blive udgivet som en selvstændig publikation. Samtidig aftaler Trier og Jespersen, at Western skal anmelde Jespersens grammatik i VU.

Dette brev fortsætter derefter med et par detailsvar og afbrydes derpå, måske for at blive afsendt – uden underskrift – snarere end at fortsættes under datoen **25. august**.

⁹⁴ Jakob O. Løkke (1829-81), norsk sprogmand, skolemand og lærebogsforfatter. Hans største fortjeneste ligger i modersmålsundervisningen. Han udgav dog også flere lærebøger om tysk og engelsk. Han deltog ivrigt i samtidens sprogdebatter.

⁹⁵ Herman Trier (1845-1925), dansk pædagog og politiker. Virkede for folkeoplysning og udgav pædagogiske afhandlinger og i årene 1879-1903 tidsskriftet *Vor Ungdom*. Radikal folketingsmand fra 1905.

Der er i hvert fald ingen tvivl om, at Franke i sit brev af **23. august** afslører, at han har læst Jespersens, dateret **18. august**.⁹⁶

Vi skal derfor nu vende os til brevet fra Franke fra **23. august**. Den sædvanlige tak for sidstmodtagne brev lader han ledsage af en – måske lidt syrlig – bemærkning: *”Haben Sie herzlichen Dank für Ihren Brief, der gleichzeitig mit meiner ‘postlagernden’ Karte (an Sie!) aus Berlin eintraf. Der Vermerk nicht abgefordert auf letzterer beweist mir philologisch sicher, dass Sie dieselbe nicht geholt hatten.“*

Han omtaler forskellige avisartikler, han har modtaget fra Jespersen og glæder / morer sig over, hvad der fremgår af en artikel i *”Morgenbladet”*, nemlig, *”dass Western so radikal ist!”* Bekymring derimod lader han komme til udtryk med hensyn til Jespersen, som har beklaget sig over ikke at have fået noget stort udbytte af sin ferie rent helbredsmæssigt: *”Sie hatten doch versprochen ein Kärnekarl zu werden!”* Og gode råd skorter det ikke på i den forbindelse: – *”erst die Gesundheit, dann alles andre! Lassen Sie lieber Examen Examen sein, ehe Sie sich ernstlich krank machen! Schlafen Sie übrigens bei offenem Fenster? Ich habe das seit Jahren gethan u. finde mich sehr wohl dabei...“* Han, Franke, ved af bitter erfaring, at man skal pleje sit helbred, men for ham er denne erkendelse kommet for sent – *”ich bin zu spät klug geworden!”*

Franke har i den forgangne tid moret sig med at genlæse Sweets ungdomsværk om dansk⁹⁷ og har undret sig over en del af hans udsagn om dette sprog. Jespersen har nu bekræftet ham i hans mistanke – der er faktisk tale om ret mange, som Franke betegner dem *”Detailungenauigkeiten”*, men *”doch muss ich sagen, dass das meinen Respekt vor Sweets Leistung nicht verringert: er hat die Untersuchung als junger Mann geliefert, nach viermonatl. Studien u. zu einer Zeit, wo die Phonetik auf einem andern Standpunkte war als heute – und im wesentl. doch ohne Vorarbeiten.“*

Franke udtrykker sig næsten altid urbant og afslutter da også dette afsnit med at opfordre Jespersen til at fortsætte, hvad Sweet har begyndt: *”Ja, wenn wir O. Jesp.s Buch haben werden!”* Herefter følger et par linier om Brekkes lærebog; at den ikke indeholder fonetiske gengivelser undrer ham egentlig ikke – *”es wird wohl noch lange dauern, ehe man in den Schulen soweit kommt.“* Men at der heller ikke er et alfabetisk *”Vokabular”*, synes han, er urimeligt. At henvise alle opslag til ordbog alene på begynderstadiet er ikke hensigtsmæssigt! Igen følger en mængde spredte faglige betragtninger; han nævner, at han har læst Humboldts interessante artikel (ingen titel! –

⁹⁶ Nu og da ved gennemlæsningen af brevene skrevet af Jespersen kan man få den tanke, at han senere har renskrevet nogle af dem. Især er det påfaldende, at slutningen af brevet af 18. august og begyndelsen af brevet af 25. august står på samme ark.

⁹⁷ Titlen er *On Danish Pronunciation*.

intet fornavn; kunne det være Wilhelm von Humboldt, der er tale om, skønt denne jo døde i 1835?) i Techmers Zs.II. Herom har han denne betragtning: ”*Er [artiklen] ist übrighens schwerfällig geschrieben – H. scheint sehr mit seinem Stoff zu kämpfen.*” I det følgende blander han tilsyneladende egne betragtninger med Humboldts m.fl. og springer i sin diskussion fra det ene sprog til det andet – kinesisk, indiansk, tysk og de skandinaviske sprog. Mon Jespersen har kunnet følge hans tankegang her? Videre fortæller han: „*Mit Storm-B. habe ich mich oft beschäftigt – und dadurch erreicht dass mir Dän. – Norw. – Schwed. als ein Brei im Kopfe herumgehen wird: ich kann keins ordentlich. Norweg. will ich nicht u. Dän. kann ich nicht lernen.*“ I øvrigt har han i den senere tid skrevet 20 ark med tyske sætninger i fonetisk transskription og vil gerne fortsætte hermed, så de tilsammen kunne udgøre et lille hæfte, men mon der er nogen forlægger, der vil udgive en sådan samling! Med hensyn til St.-Bennett skylder han Jespersen 3,25 Kr., og for at få denne gæld bragt ud af verden har han sendt sin bror ud for at få fat på noget så usædvanligt som en 5-Mark seddel, som han vedlægger brevet. Han overlader til Jespersen at finde interessant faglitteratur for restbeløbet og sende det ned til ham.

D. 25. august takker Jespersen så for 5-Mark sedlen – ”*den første jeg nogensinde har set!*” Franke har spurgt, hvordan man på dansk udtaler ordet ”Norge”, og om det virkelig er korrekt at sige Norre, som fremført af Storm. Ja, siger Jespersen, det er der nogle, der siger, og denne udtale er sproghistorisk velbegrundet; ikke desto regnes den for vulgær. Dog kan man også finde den blandt ældre fra de dannede klasser – ”*ligesom de i det hele på mange punkter taler mindre ‘korrekt’ (dvs. bogstavtro) end den yngre generation, som skolen med dens kunstige sprog har indvirket stærkere på. Ældre folk forveksler⁹⁸ f. ex. også ligge og lægge, som vi yngre altid skarpt holder ude fra hinanden; eller rettere, for de ældre ligesom for simple folk, existerer der kun ét verbum, transitivt og intransitivt.*” Herpå giver han hovedformerne af dette ene verbum: infinitiv = ligge, imperativ = lig, præteritum = lå og perfektum participium = lagt. Det fremgår, at han interesserer sig særligt for dette verbum og har indsamlet eksempler på formernes anvendelse – blandt gamle, dannede københavnere, ”*der har fået den fineste opdragelse og hørt til de bedste familier*” – på en måde, som nu ellers regnes for vulgær. Han anfører et par eksempler: ”*Lig i kakkelovnen*” – ”*Hun har lagt syg i tre dage.*”

Tanken om, at Franke kunne have svært ved at finde en forlægger til en samling af moderne tyske tekster i fonetisk gengivelse, som han kunne tænke sig at lave, finder han latterlig og sørgelig, når man betænker, hvad der ellers udgives af ”*gammeltyske*”, ”*gammelfranske*” og ”*gammelengelske*” tekster! Efter en bemærkning om, at han har snuset til kinesisk, men foreløbig opgivet det igen, går han over til at diskutere

⁹⁸ Denne tendens er på vej tilbage i moderne dansk – men nu hos den yngre generation.

personbøjningen i franske verber og opstillingen heraf i de franske grammatikker: ”Kunde man ikke helt opgive opramsningen, *je chante, tu chantes, il chante, nous [...]* Og kunde man ikke sige det samme om *ital*?” For øvrigt mener han, at han tidligere har bragt dette emne på bane over for Franke.

De næste punkter, han tager op, er hans egen engelske grammatik samt Professor Stephens⁹⁹ – en af hans ærkefjender: ”*Hvad min gramm. angår, meddelte min boghandler mig i går det forbavsende faktum, at der var rekvireret så mange eksemplarer af den til Ålborg, at den må være indført der i en skole. Utroligt, ikke sandt! Boghandleren havde undret sig meget over, at der lige straks, efterat gramm. var udkommet var bestilt et exemplar til Wiesbaden. – Kühn? – Mit ‘værk’ står for resten endnu ikke i det nyeste nummer af Litbl. f. g. und rom. ph., skönt der dog er sendt et ex. derned. Af samme nr. vil De se, hvorledes professor her i engelsk, Stephens, vurderes – og vist nok med rette. Jeg har flere gange tænkt på at give Dem en skildring af samme vidunderlige væsens forelæsninger; men opgivet det, da min pen ikke magter at skildre dem efter fortjæneste: han er et fænomen, der absolut må ses og høres for rigtig at kunne gouteres. Men hvis De kunde – gid De kunde! – med mig overvære en af de timer, hvori han fortolker Shakespeare eller en ags. [angelsaksisk] bibeltext, vilde De rimeligvis have utrolig vanskeligt ved at ‘bare Dem for grin’, for grinagtig er fyren, enten han anvender en time til at bevise, at Lady Macbeth umuligt kan have været et menneske, men absolut må have været djævelen i egen høje person, eller han af et uskyldigt ord som sunset tager anledning til en præken om, hvor trygt ‘vi kristne’ kan lægge os til ro i tillid til den almægtige, hvortil så knyttes en lille aftenbøn og et par forbandelser mod de fæle fritænkere [her er tilføjet en note: ‘Tre personer skal være genstand for St’s særlige had: Darwin, Sweet og G. Brandes! Wimmer¹⁰⁰ elsker han nok heller ikke’], eller han endelig benytter et ord som but til at udbrede sig om de wonderful og marvellous forandringer, et ord i de ‘Scando-Gothic’ sprog kan undergå eller til at kaste et blik tilbage til den tid, da de danske og englænderne var i meget intim berøring med hinanden; efter Stephens’s sværmeriske beundring for de tider skulde man tro, at danske og engelske mænd levede sammen som fredelige, skikkelige lam, medens forholdet nok nærmest var det, at de slog hinanden ihjel over en lav sko. Særlig komiske er hans anfald på moderne sprogvidenskab med dens lydlove og forklaringer af, hvordan former og betydninger forandrer sig; for St. er alle sproglige forandringer mirakler, som vi ikke har andet at sige til end: wonderful, marvellous (hans yndlingsord, ligesom 6000: kommer der en student og spørger ham, hvilken grammatik han bör bruge, får han sjældent andet svar end: *There are six thousand**

⁹⁹ Se også Inge Kabell, ”Et portræt af George Stephens – professor i engelsk ved Københavns Universitet og fremtrædende medlem af den engelske menighed i Danmark i en menneskealder” i *MAGASIN* fra Det kongelige Bibliotek 11. årgang nr. 3 december 1996.

¹⁰⁰ Ludvig Wimmer (1839-1920). Professor i nordiske sprog ved Københavns Universitet 1886-1910.

Engl. grammars, 6000!). Nu ved De lidt om, hvorledes engelsk er repræsenteret her ved universitetet, og så tror jeg, at jeg med rolig samvittighed kan gå i seng – for åbent vindue som sædvanlig!

Deres stadig hengivne ven Otto J.”

Det sidste brev i blok III er fra Franke, dateret d. 29. august. Her begynder han med at udtale sig om trykningen af Westerns foredrag, hvorom han mener, at det nok er bedst, at det – som også aftalt – udgives alene og ikke sammen med andre artikler af andre forfattere, såsom Boysen. At finde sådanne modpoler i én og samme publikation ville nok være for kontroversielt, men morsomt! Jespersen har prøvet at få ud af Franke, hvordan man får foden ind på tyske redaktioner som kritiker, men her må Franke bedrøve ham; han ved det ikke. Herpå følger en bemærkning om hans egen påtænkte tyske tekstsamling: ” ‘Ja, neudeutsche Texte- - ich bitte Sie, Deutsch! Das können wir ja alle!’ Nun zum Examen wird’s auch nicht gebraucht - - - ja, wäre es ein Examensfach, heiliger Brahma, dann duellierten sich die Verleger darum. Aber wer kauft solcher ‘Schwindel’?“ Han trøster dog sig selv – og Jespersen – som følger: ”Nun, unsere Zeit kommt noch und man wird uns neben die alten Texte stellen – wer nur Zeit hat, das abzuwarten!“

En kort bemærkning om kinesisk følger. Det kan man ikke lære ved selvstudium. Brevet fortsætter med nogle spredte bemærkninger, så som: ”*Man darf den Einfluss der Schrift auf das Sprachgefühl nicht unterschätzen: es ist oft genug geradezu ‘gefälscht’ durch die Schriftassoziationen.*“ Herpå lykønsker han Jespersen – ”*zu dem Erfolg in Aalborg meinen herzlichen Glückwünsch! - - - Ist das Buch erst in einigen Schulen eingeführt, dann können Sie auch die zweite Aufl. vorbereiten – grossartig vermehrt und verbessert!*“

Og så et par ord om Stephens: ”*Stephens ist kostbar! Ich habe mich kolossal amüsiert - - - gelacht habe ich über das originelle Triumvirat der bêtes noires des Herrn Professors. Die Zusammenstellung ist ebenso überraschend wie schön.*“

Dette brev afsluttes og sendes ikke straks, men vedlægges det materiale, dateret **3. september 1885**, som vi vil behandle under blok IV.

Hermed slutter blok III

Blok IV

Blok IV omfatter tidsrummet fra begyndelsen af **september 1885 og året ud**. I den periode skriver Jespersen ca.¹⁰¹ 10 breve og 6 brevkort og Franke ca. 15 breve og 7 brevkort.

Blandt brevene er der et par, der er så interessante, at de vil blive bragt (næsten) i deres helhed. En særlig, privat begivenhed indtræffer for Jespersen i dette halvår, idet han flytter fra én københavnsk adresse til en anden – fra Frederiksborggade 29 til den nærliggende Ole Suhrsgade 18 – noget han dog ikke spilder mange ord på.

Hvad angår Franke, bliver denne på landet i hvert fald til langt ind i oktober. Hans breve bliver i denne periode endnu mere præget af hans sygdom; måske virker han ikke så fysisk svag som i den foregående varme sommertid, men det er, som om han ind imellem har svært ved at holde styr på sine tanker og ideer. I de tilfælde, hvor han blot skriver 1-2 sætninger om et emne og så går videre til et andet, ubeslægtet emne, vil vi i mange tilfælde undlade at bringe og kommentere hans udsagn og i stedet koncentrere os om de passager, hvor han går i detaljer om væsentlige ting / emner, som direkte relaterer sig til den løbende debat de to forskere imellem, bl. a. om deres eget arbejde.

Først skal vi behandle et brev fra Franke, dateret d. **3. september** – et brev som egentlig er en fortsættelse af det sidste i blok III. Han begynder med at sige, at nu må han se at få sluttet af, så brevene kan blive sendt af sted sammen. Først har han en del kommentarer til en bog om russisk ("*Mansteins Russ*"), som han finder god. Lidt senere afslører han, at han kun kan meget lidt russisk og "*nie ein Russer gehört [hat]*." Her som en del andre steder kan man ikke lade være med at undre sig over den dristighed, med hvilken begge disse to unge mennesker udtaler sig om sprog (og udtalen heraf), som de (tilsyneladende) ikke mestrer.

Franke har bragt i erfaring, at Høffdings *Psykologi*, 2. udg. er udkommet. Men desværre: "*meinen leichtsinnigen Vorsatz das Buch zu kaufen habe ich aufgegeben – es ist mir zu teuer.*" Dette må ærgre ham, for Jespersen har jo tidligere fortalt ham, at Høffding havde læst Frankes *Praktisk Tilegnelse...* og udtalt ønske om at inkludere tanker og ideer herfra i det værk, han arbejdede på.

¹⁰¹ Jespersen er nu – ligesom Franke – begyndt at dele brevene, og det kan undertiden være svært at finde ud af, om et brev er et helt brev, et delbrev, et brevkort eller en note sendt med andet materiale, typisk en bogpakke.

Næste gang Franke lader høre fra sig er først d. **20. september**, og ind imellem kommer så et af Jespersens mest interessante breve, dateret d. **6. september**. Herfra vil vi citere forfra og det meste af brevet, dvs. hele det lange afsnit, hvor han beskriver sit samvær med Storm.

Han begynder uden indledning: ”*De kan tro, at jeg rigtig har nydt livet i de sidste dage: Joh. Storm er nemlig hernede i denne tid. Jeg var sammen med ham først i torsdags aftes i filolog. samf. – efter et foredrag af Nyrop vandrede hele ‘grejen’ ned i en øltunnel, hvor jeg sad ved siden af Storm -, derpå i fredags – V. Thomsen havde indbudt mig til middag sammen med St.: andre gæster var der ikke! – og så endelig i går, da jeg tilbragte et par timer på hans værelse på hotellet. Jeg kan ikke give Dem nogen forestilling om alt hvad jeg har hørt i disse dage, for det vrimlede ned med udtaleformer fra det ‘ganske Europaen’; St. har et aldeles forbavsende herredømme over sine stemmeorganer og efterligner skuffende de forskellige sprog med tonefald og alt. Jeg så oppe hos ham en del af hans optegnelser om norske dialektlyd, som han med den største beredvillighed udtalte for mig: det ‘tykke’ l lærte jeg desværre ikke at gøre rigtig til hans tilfredshed, og så en del forarbejder til en fransk lærebog, som han har i sinde at udgive (måske næste år) i to paralleludgaver: en for norske og en for danske skoler: hovedvægten (naturligvis) lagt på idiomatiske sætninger, som han imidlertid afvigende fra Sweet, ordner ikke efter begrebsindhold, men i første linie efter grammatikalske forhold, hvilket han mente var nødvendigt ved et grammatisk så afvigende sprog som fransk; men samtidig er der også taget hensyn til også at bringe fornuftig sammenhæng ind, så at bægge hensyn er fyldestgjorte. Så af og til småhistorier, også sådanne med sproglig ‘moral’, f.eks. om en englænder, der bliver ved at råbe: Garçon, plus de soupe! I den tro, at han derved kan opnå at få mere, medens så opvarteren belærer ham om brugen af encore. – Måske disse meddelelser er en indiskretion, men – n’importe!*”

Hvad Storms person angår, har han på mig gjort indtryk af at være meget elskværdig, men dog således, at jeg godt forstår, at andre kan finde ham mindre tiltalende, da han nemlig syntes næsten udelukkende at vilde tale om sin videnskab: overfor dem, der kan snakke med om den, er han elskværdigheden selv, men måske han over for andre er lidt mut – det er muligt. Ydre: kraftig; bredt, noget solbrændt ansigt (han kom lige fra en af sine sædvanlige fjeldture på jagt efter lyd), gråsprængte, temmelig korte whiskers; håret ligeledes begyndende at falde i det grå; briller.” Hermed slutter beretningen om mødet lidt brat og Jespersen går videre til et andet emne:

”Af andet nyt har jeg kun at meddele, at A. Larsen har skrevet en anmeldelse af min grammatik i Nationaltidende, den første halvdel meget rosende (‘helt igennem udarbejdet med dygtighed og kyndighed og fuldkommen pålidelig. Fremstillingen af udtalen forekommer mig navnlig fortræffelig’ osv.); sidste halvdel indeholder ‘få og

uvæsentlige udsættelser' [...] Den mest forbavsende anke er, at jeg ikke har gjort opmærksom på forskellen mellem verbalsubst. og det aktive partc. – da jeg i et brev til ham fortalte ham, at det havde jeg jo netop gjort, skrev han privat til mig, at det var en 'skam', at han havde overset det! Efter mine begreber vilde det have været smukkere, om han havde gjort denne tilståelse i bladet." (Mon ikke man kan tillade sig at sige, at Jespersen nu og da har svært ved at modtage kritik med åbent sind).

Efter lidt småsnak afslutter han dette interessante og velskrevne brev således: "Mere har jeg desværre ikke tid til at skrive i dag; altså farvel og levvel."

Frankes svar bliver påbegyndt d. **20. september** og fortsat d. **21. september** for derefter at blive afsendt. Også dette brev fortjener at blive citeret næsten i sin helhed. Han har været længe om at skrive, men skriver så til gengæld nu et ret velformuleret og sammenhængende brev, hvilket kunne tyde på, at han har det nogenlunde godt igen efter endnu en vanskelig periode, som han begynder sit brev med at berette om – om end noget kryptisk:

"Sie können sich gar nicht denken, mein lieber Freund, wie sehr unangenehm es mir ist Sie so lange warten lassen zu müssen. Einmal ist es mir peinlich Sie ohne Nachricht zu lassen u. dann verliere ich ja auch Ihren Brief. Seien Sie versichert dass mein Willen dabei (leider!) gar nichts zu thun hatte – ich bin eben der Sklave meines Körpers.

Benedet habe ich Sie u. mich zugleich aufrichtig gefreut, dass Sie Storm gesehen u. gehört haben – es muss ein grosser Genuss für Sie gewesen sein! Sie sagen aber gar nichts über Ihre Grammatik – sollte 'der grosse Mann' wirklich kein Wort dafür übrig gehabt haben? Erzählen Sie, erzählen Sie; mich interessiert auch das Geringste. Und hat er nichts neues über die nun ganz unglauwürdige Seeschlange, genannt 'Sweets Elem. B.' zu berichten gehabt? Und sagen Sie, wie alt ist er? Ich habe mich in den letzten Tagen wieder mit ihm viel beschäftigt – Norvegia, Phrasebook neben Brekke. B. hat nämlich zu meiner grossen Freude doch noch ein Exemplar seines 'Norwegisch' geschickt u. ich habe darin allerlei – auch abgesehen vom rein Norw. zu lernen gehabt. Die Arbeit scheint mir ganz vorzüglich zu sein.

Dass A. Larsen die alte Fehde wirklich vergessen hat, hat mich gefreut. Auch mit ihm bin ich etwas näher bekannt geworden durch sein 'Dansk-norsk-engelsk Ordbog', das ich vor einigen Tagen bekommen habe [...] Es ist mir sehr lieb, dass ich endlich ein Wörterb. habe: dass ich es so spät gekauft habe ist ein wahrer Skandal [...] Endlich bekam ich Schmitz's 'Anleitung' mit derselben Sendung – leider äusserlich, wie Sie gesehen haben, nicht ganz comme il faut. Ich wollte Sie aus mehreren Gründen damit bekannt machen u. habe mir daher erlaubt es Ihnen zugehen zu lassen. Seien Sie nicht böse! Ich habe nämlich einen 'Plan' – Ihre Lorbeeren lassen mich nicht schlafen – aber es ist noch nicht ganz mitteilungs-fähig. Ich glaube Sie lachen nächstens über meine

luftigen Pläne u. solche unfreiwillige Pausen, wie jetzt diese, entmutigen mich auch, aber es wird doch vielleicht diesmal etwas daraus. – Doch Schluss! Es ist schon zu viel des Guten! Marsch ins Bett, Phantast! – Ein sov vel! nach Kbhvn.“

Den næste dag, d. **21. september**, skriver han videre og har vel læst ovenstående brev igennem, siden han begynder som han gør: ”*Es ist wirklich traurig, wenn man so dasitzt, Zeit und den Kopf voll Pläne hat u. nicht schreiben kann. – Doch still!*“ Herpå tager han atter spørgsmålet om Høffding op, da Jespersen jo ikke har reageret, da Franke forhørte sig om dennes nye bog for nylig: ”*Haben Sie Höffdings 2. Aufl. zu sehen gekriegt. Ich erinnere mich dass er Praktisk Tilegnelse irgendwie erwähnen wollte u. wäre nur neugierig was er daraus für seine 'Psychologi' hat benutzen können. – Psychologie u. Pädagogik sind zwei Fächer, die ich gern gründlich studiert hätte – hier ist natürlich nichts zu bekommen.*“

Resten af brevet er ‘løse’ spørgsmål, og han erkender selv: ”*Der Brief ist mager und erbärmlich – seien Sie kein Mann des 'Auge um Auge, Zahn um Zahn', sondern vergelten Sie Böses mit Gutem, u. schreiben Sie bald u. viel, Ihrem kranken Freunde F. Fr.*”

D. **23. september** begynder Jespersen på et brev, hvor han først kort gør Franke opmærksom på sin nye adresse pr. 1. oktober. Han bemærker derpå, at det har undret ham, at han ikke har hørt fra Franke i ret lang tid:¹⁰² ”*Efter lang tids tavshed fra Deres side – så lang tid at jeg endogså et par dage har tænkt på at skrive til Dem for at få besked og rimeligvis vilde have gjort det, hvis ikke min beholdning af verdenspostbrevkort var sluppen op – kom så endelig forleden Deres brevkort¹⁰³ med forklaringen: Deres uheld gør mig ondt, men nu håber jeg da, at følgerne fuldstændig er forduftede.*” Og han fortsætter: ”*Og så den næste dag, da jeg kom hjem, lå der til mig en 'Drucksache' fra Dem: jeg gættede straks på, at De havde været så 'underfundig' at smøre en bog sammen og udgive den uden at lade mig det vide, og så så jeg, at det kun (!) var Schmitz's Sprechübungen, som jeg nu takker mange gange for, skønt jeg til min skam må bekende, at jeg endnu ikke har fået læst den helt ud – tid er desværre en temmelig knap vare hos mig! Men hvad er det dog 'noch nicht ganz mitteilungs-fähige' planer, De har og som står i forbindelse med Schm.s bog. Pin dog endelig ikke min nysgerrighed alt for længe! – Så vidt jeg kan dømme efter hvad jeg har læst i bogen, er jeg enig med Dem i bedømmelsen: bogen er i det hele*

¹⁰² Dvs. at Frankes brev af 21. september ikke er nået frem endnu.

¹⁰³ Et brevkort af den art findes ikke i brevsamlingen. Man kan altså ikke vide, hvad det er for en ubehagelig ting, der er hændt Franke.

taget meget fornuftig, bedre end de fleste parlører; men på flere steder kunde jeg ønske en mere kollokvial sprogfarve.”¹⁰⁴

Dette fører Jespersen ind på samarbejdet mellem Storm og Bennett, og han har hertil følgende kommentar: ”Efter Storms meddelelse er Bennett ikke skyld i samme bogs (Norwegian Phraseb.) værdifuldhed: han har været bosat i Norge en hel del år, men kan ikke ordentlig norsk endnu: St. har fuldstændig omstøbt bogen.”

Herpå følger endnu nogle kommentarer til Storms af Jespersen højt værdsatte besøg i København: ”Det var skade, at Storms besøg her var så kort: jeg vilde gerne have haft ham hernede i lang tid. Nu spildtes tilmed for mig en del af den nytte og fornøjelse, jeg kunde have haft, ved at vi flere gange gik fejl af hinanden. Jo, han omtalte da min gramm., som han for resten sagde, at han ikke havde fået læst ordentlig igennem på grund af rejselivet om sommeren, dels i embedsmedfør som skoleinspektør, dels på dialekternes vegne; han roste eksemplerne som velvalgte, men spurgte mig, om jeg ikke på flere steder havde været for kortfattet.”

Det næste punkt, han tager op, er Western og dennes eventuelle anmeldelse af Jespersens grammatik: ”Så vidt jeg husker, er det efter mit sidste brevs afslutning, at Hr. Trier har meddelt mig, at han nu fra Western havde modtaget en anmeldelse af min gramm. hvori han ‘hæver den til skyerne som den bedste engelske gramm., der overhovedet eksisterer’ (!, Triers ord). Desværre bliver der nok ikke plads til den i det næste hæfte af *Vor Ungdom*.”

Endelig svarer Jespersen nu – om end ikke fyldestgørende – på Frankes spørgsmål ang. ”Høffdings nye udg. af psykol.”, som han ”kun har set udvendig endnu og bladet et øjeblik i et uopskåret exemplar: Prakt. Tilegn. har jeg ikke fundet.”

To dage senere, d. **25. september**, fortsættes og færdiggøres brevet. Det er nu mest småsnak, heriblandt en oplysning om, at V. Thomsen har bedt ham anmelde Brekkes læsebog til ”*Nord. tidssk. f. filol.*”; han ved ikke rigtig, om han vil, og det kan nok ikke undgås, hvis han gør det, at der bliver et lille hib til Listovs bøger. Han skynder sig imidlertid med at slutte sit brev, fordi han skal til stenografiprøve den følgende morgen; dens udfald er tilsyneladende bestemmende for hans økonomi den næste rigsdagssamling – så det er jo vigtigt! Til allersidst tilføjer han, at han ikke nåede¹⁰⁵ at spørge Storm om udsigterne til snart at få Sweets *Elementarbuch* at se. Hermed slutter

¹⁰⁴ For tiden er de begge optaget af parlører og anbefaler – eller det modsatte – ofte en eller flere af disse til hinanden.

¹⁰⁵ Lidt mærkeligt, når man betænker den utålmodighed, de begge viser og har vist i lang tid m.h.t. netop dette værks fremkomst.

Jespersens brev. Franke når at skrive og sende to breve, før Jespersen igen griber pennen.

Det første brev er dateret d. **29. september**. Det fremgår klart, at der er tale om et for Franke meget betydningsfuldt brev, og vi skal derfor citere det i al sin ynkværdige helhed: *"Bestrafte Neugier; lieber Freund; ich bin so 'schlau' gewesen, 'ein Buch zusammenzuschmieren', nun müssen Sie's lesen! – nur ich bitte Sie um Ihr Urteil. Sie wissen wieviel ich darauf gebe. Wenn ich mich längere Zeit mit einer Sache beschäftigt habe, verliere ich das Urteil über meine Arbeit – ich bitte Sie daher aufrichtig zu sein, wie mein Feind! Ich danke es Ihnen dann unendlich! Ich kann Sie bei Ihrem Mangel an Zeit nur um ein Gesamturteil bitten – vielleicht sehen Sie später noch die Korrekturbogen an!*

Was ich Ihnen vorlege, ist die erste Redaktion des Textes von 'Éléments des français. Gesprächs' – ich möchte dann noch Aussprache u. Übersetzg. beifügen. (Auch Anmerkungen). Vielleicht nehmen's die Henninger, – wenn's was wird. O meine Gesundheit!

Sie werden bemerken, dass ich weder Sachs noch anderes hier habe. Ich habe haupt[ordet skrives ikke færdigt] Ploetz Voc. Syst. und einige Gesprächsbücher benutzen können. In wie fern die Sache mit Schmitz zusammenhängt, sehen Sie selbst. Zu Hause will ich dann die Sache noch sorgfältig durchsehen – wenn Sie meinen, das Zeug sei druckfähig.

Dass Sweets El.b. nicht erscheint, ist mir jetzt doppelt unangenehm. Entschuldigen Sie dies Geschmier, mir ist recht wenig wohl jetzt. Über alles andre nächstens mehr – beeilen Sie sich ja nicht mit der Durchsicht – es hat Zeit bis zu einer müssigen Stunde. Mit herzl. Grusse, Ihr Freund Fr. Seien Sie nicht böse über die Belastung."

En lille uge senere skriver han så igen, d. **2. oktober** – men desværre er hans helbred stadig meget dårligt. Han begynder således: *"Lieber Freund, Wollen Sie mir wohl noch mal den eigentlich ganz unerlaubten Bleistift gestatten? Ich habe das dringende Bedürfnis mit Ihnen zu plaudern u. das geht wohl, wenn ich mich mit dem Bleistift in der Hand in meinem Stuhl lehnen kann, nicht aber wenn ich krumm, mit gepresster Brust am Tische mit Tinte arbeiten soll. Mir ist jetzt nicht wohl u. ich bin letzterer Anstrengung gar nicht gewachsen!"* Han er vis på, at Jespersen nu har modtaget hans manuskript: *"Sie haben inzwischen meine Sendung erhalten; ich kann nur meine Bitte wiederholen: Seien Sie so streng als möglich! Lieber mag das Ding in den Papierkorb oder den Ofen wandern, als dass ich mich blossstelle. Sagen Sie mir Ihre aufrichtige Meinung – das ist meine Bitte!"* Med hensyn til Jespersens stenografiprøve, håber han, *"dass Sie Sonnabend frisch u. nervenstark genug waren um aus dem Fingerwettlauf*

siegreich hervor zu gehen. Ich wünschte übrigens, Sie brauchten sich diesem nervenmordenden Metier nicht zu widmen.“

Herefter et par linier om Schmitz, om hvem han bemærker, at *“alle seine Bücher leiden etwas unter der ‘Übersetzungsmethode’ – es ist zu viel deutsch gedacht [...] Hauptsache ist mir aber die Idee, nicht die Ausführung im Detail. Jedenfalls könnte das Buch auch heute noch viel Nutzen stiften, wenn es gebraucht würde [...] Aber Ploetz, Ploetz!”* – dvs. atter et udfald mod Ploetz, hvis værker han dog støtter sig til! Som den venlige og betænksomme person han er, roser han endnu engang Jespersen – indirekte – som følger: *“Western stimme ich ganz zu – es ist ‘die beste eng. gramm. der overhovedet existerer!’ Oder wissen Sie mir eine bessere zu nennen? Dann ist es Freundschaftspflicht mir den Namen nicht zu verschweigen!”*

Efter en del usammenhængende kritik af forskellige forfattere og deres bøger, bliver han nu mere positiv: *“Dagegen freue ich mich über die Bekanntschaft die ich vor einigen Tagen mit einem andern Buch machte: Hornemanns Zur Reform des neusprachl. Unterrichts. Es ist ein warmer Ton u. ideales Streben, der durch das Buch geht; eine wirkliche Begeisterung für unsere Sache. Das Buch steht in jeder Beziehung weit über Breymanns Broschüre. Während die ersten Abschnitte allgemeinen Fragen – Zusammenhang unseres Faches mit den übrigen u. [ulæseligt ord] Verhältnis zu den allgem. Zielen des Unterrichts gewidmet sind, behandelt der letzte zieml. ausführl. den franzö. Anfangsunterricht. Sollten Sie Ihren Plan in V. Ungd. zu schreiben, wieder aufnehmen, so lassen Sie sich das Buch [...] nicht entgehen.“*

Videre spørger han, hvordan det går med Jespersens *“Vis. Speech”* og også om den påtænkte anmeldelse af Brekkes nye bog. Den følgende passus viser, hvordan han selv stadig følger med i, hvad der sker i Tyskland inden for hans interessesfære og vel også, at han er ulykkelig over ikke selv at kunne være med i forreste række: *“Kühn hält in Giessen auf der Philologensammlg. in diesen Tagen Vortrag. Gestern bekam ich übrigens von dorthier einen liebenswürdigen Gruss per Karte unterzeichnet von Viëtor – K. Kühn [...] darüber habe ich mich sehr gefreut!”*

Så følger en beskrivelse af en sproglig observation han har foretaget: *“Ein interessantes Beispiel wie Sprachbildung vor sich geht, bietet folgendes. Wir haben im Schlang einen Ausdruck ‘auf dem Damm sein’ = gut gehen. Die Erklärung ist kaum schwierig. Jetzt hat man in der letzten Zeit (mindestens in Göttinger Studentenkreisen) auch das Gegenteil so bezeichnet: ‘er ist auf dem Undamm’.”* Herpå følger så nogle bemærkninger / spørgsmål om danske bøger: *“Taugt Allen, ‘Det danske Sprogs Historie’ was? Es ist mir recht unangenehm, dass ich jetzt allen Bibliotheken so fern bin u. vom Dänischen nur so viel zu sehen bekomme, als ich eben selbst besitze. Hier hat natürlich kein Mensch eine Ahnung*

von Dänisch. Gibt es vielleicht eine billige dän. Chrestomathie?¹⁰⁶ Wohl nicht! Und die Bücher sind alle – natürlich und leider – ziemlich teuer: so was wie unsere Kollektion Spemann oder die Reclam bibliothek gibt es selbstverständlich nicht bei Ihnen...“

Endelig slutter han brevet med et mærkeligt spørgsmål, som Jespersen ikke besvarer: *”Von wem u. vorüber – das möchte ich mit Bezug auf die beiden Gedichte bei Sweet wissen. Mit Hilfe von Larsen bin ich nun auch mit dem zweiten ins Reine gekommen. Leben Sie wohl u. seien Sie recht streng.“*

D. 4. oktober forfatter Jespersen så sit svar på de foregående 2 breve fra Franke. Han har netop afsendt, hvad han betegner som *”en vistnok dårlig¹⁰⁷ anmeldelse af Brekkes lærebog”*, og vil slutte søndagen med at skrive til Franke. Han takker for modtagelsen af Frankes manuskript, men udtrykker dog ikke – som Franke nok forventede – nogen speciel overraskelse over dets ankomst. Han beder om mere tid, før han kan udtale sig, men siger dog foreløbig således: *”Som helhed må jeg sige, at det har tiltalt mig meget: hvis jeg altså tog Dem bogstavelig på ordet og rådede Dem som deres fjende, vilde mit råd lyde på papirskurven, det vilde nemlig være den måde, De mest vilde skade Dem selv på!”* Om stenografiprøven har han flg. at meddele: *”Stenografiprøven gik således, at jeg ikke blev nr. 1 og altså ikke avancerede i gage, da der nemlig kun var én plads ledig: at jeg blev nr. 2. vil kun kunde hjælpe mig, hvis en af de gamle i sessionens løb dør eller går af, hvad der ikke er synderlig stor udsigt til.”* (Jespersen udtrykker sig her med typisk (?) ungdommelig kynisme).

Herpå fortæller han, at han for nylig har fået til anmeldelse en svensk afhandling om accent, skrevet af I.A. Lyttkens¹⁰⁸ og F.A. Wulff¹⁰⁹ – en meget tyk bog – *”Nogen dom tör jeg ikke vove endnu, da jeg kun meget løselig har bladet den igennem; ganske interessant vokaltavle med 9 x 9 = 81 rubrikker foruden underafdelinger, en ejendommelig modifikation af Bell’s i hel anden retning end Viëtors, synes det; eksempler fra alle mulige sprog; meget ser underligt ud [...] NB ingen fonetiske tekster.”* Der følger herefter en kommentar til Frankes undskyldning, fordi han nu skriver med blyant; det har Jespersen intet imod som sådan – *”undtagen naturligtvis for så vidt*

¹⁰⁶ Dvs. en tekstsamling, især beregnet til undervisningsformål.

¹⁰⁷ Dette udtryk er tvetydigt; betyder det, at Jespersen ikke kan lide bogen, eller at han har formuleret sig uelegant. Franke – og vi – må have siddet / sidder tilbage med tvivlen.

¹⁰⁸ Ivar Adolf Lyttkens (1844-1936), svensk sprogmand, skolemand og embedsmand. Oprindelig naturvidenskabsmand, men fik stor indflydelse, hvad angår lydlære og retskrivning. Arbejdede meget sammen med F.A.Wulff, se næste note.

¹⁰⁹ Frederik Amadeus Wulff (1845-1930), svensk sprogforsker. Udgav bl.a. i 1885, sammen med Lyttkens, en bog om svensk fonetik, *Svenska Språkets Ljudlära och Beteckningslära jämte en afhandling om aksent*.

som blæk tyder på større sundhed.” Spørgsmålet om dansk litteratur er det sidste emne, han tager op, og det besvarer han udførligt: *”Allen: Det da. sprs. hist. i Sønderjylland har jeg ikke læst; trods titelen er det ikke egl. sproghistorisk, men en oversigt over de officielle bestemmelser over, hvor dansk og hvor tysk til forskellige tider har været kirkesprog, retssprog odsl. – Jeg kan anbefale Dem Borchsenius og Winkelhorn: Hovedværker i den danske litteratur; navnlig andet bind [...] Første bind ældre ting, fra Holberg til den første tredjedel af dette århundrede, andet bind de nyere (ikke de nyeste!), Hejberg, Hertz, Fru Gyllenbourg, Chr. Winter, HC Andersen, Paludan-Müller, Hostrup (hele hans bedste komedie), Goldschmidt (en kvik novelle) og endda mere. Svarende til Reclams bibliotek er nu Phillipsen begyndt en 25-öre udgave af Øhlenschlägers bedste ting.”*

Efter nogle linier om, at Jespersen er parat til at ordne det praktiske med indkøb og videresendelse, hvis Franke er fristet af nogle af de nævnte bøger, slutter han således: *”Nu vil jeg, knuse mig, i seng! Undskyld! Deres søvnige, men dog hengivne Otto Jesp.”*

D. 7. oktober svarer Franke, og han takker for brevet fra Jespersen, som denne må antages at have sendt fra København d. 5. oktober. Efter at have bestilt et par bøger via Jespersen går han over til en meget lang diskussion af tyske bograbatter for så endelig at tale om sit eget værk: *”Und nun komme ich! – Es ist mir ungemein lieb, dass Sie gegen den Ofen stimmen: meine Arbeit wäre sonst vergeblich gewesen, denn ich hätte sie ohne Ihre Beistimmung nicht veröffentlicht (so weit bin ich zwar auch heute nicht: es bleibt im besten Falle noch Arbeit genug übrig). Die Prinzipien waren: 1) einfach – 2) idiomat. – 3) erlernbar [ud for dette er der i marginen tilføjet ‘Kein Nachschlagsbuch!'] – 4) notwendig (d.h. nicht alles Notwendige, aber nur Notwendiges.) Die Anordnung gefällt mir mehrfach nicht: manches ist schlecht untergebracht u. ich habe noch einiges hier, das ich vorläufig noch gar nicht unterzubringen weiss – dahin gehören solche Redensarten, die Sweet unter Mechanical Operations rangiert: Lampe anzünden, Knoten binden, Bleistift spitzen etc. Es mag auch sonst allerlei fehlen, doch will ich lieber zu wenig als zu viel – ergänzen kann man immer noch aus den dicken Büchern, was uns fehlt, sind dünne.”*

Herefter går han ned i detaljer, f. eks. angående brug af kursiv og den enkelte sides opstilling – layout ville vi nok sige i dag. Det fremgår klart, at det, han vil lave, er en fransk parlør for tyskere, og at den i hvert fald ikke skal have oversættelsen lige ‘ved hånden’, men måske på de sidste sider i bogen; der må gerne ligge et stykke arbejde bagved at finde frem til den – det kan måske endda gøre det overflødigt at få fat på den! Han beklager, *“dass man nicht auch noch Schimpfwörter u. etwas Schlang bringen kann, aber es giebt noch Notwendigeres!”*

Franke er også i tvivl om, hvordan ortografisk tekst skal placeres i forhold til fonetisk tekst. Hvad angår angivelsen af udtale, har han følgende kommentar – ikke uventet, når man tager hele fonetikens begynderstade i betragtning: *”Hier bin ich noch ganz im Unklaren. Von den bestehenden Schreibungen gefällt mir kein ganz...”* Han foreslår derpå flere (fonetiske) tegn for vokalangivelser og diskuterer efterfølgende, om man skal benytte almindelige bogstaver eller nye tegn? Han er ked af – uden at gå nærmere ind herpå – at de danske bogstaver ‘y’ og ‘ø’ ikke forekommer særlig anvendelige i en bog for tyskere. Det ville ellers løse mange problemer. Konsonanterne bliver knapt nok nævnt på dette stade.

Med hensyn til sin målgruppe – for at bruge et moderne udtryk – har han følgende bemærkning: *”Dass meine Phraseologie die Schule nicht berücksichtigt, haben Sie gesehen.¹¹⁰ Aber das hindert ja nicht dass sie hie und da eingeführt würde. Schmitz bleibt daneben zu beachten – ich mache ihm keine Konkurrenz. Ich hoffe das Schriftchen soll nicht über 50 Seiten lang werden – alles in allem: etwa 15 Seiten auf Text. [ulæseligt ord] in lernen ist noch genug, ehe man durchkommt.”* Han slutter af, atter på sin venlige facon: *”Nun aber Schluss! Nehmen Sie das alles als Beweis wie viel ich auf Ihr Urteil gebe, um das ich Sie nochmals bitte. Jede einzelne Bemerkung verpflichtet mich zu Dank – und ich denke Sie nutzen auch andern.”*

D. 11. oktober får Jespersen mulighed for at lade høre fra sig: *”Endelig! siger De vel, når De får dette brev; det er virkelig en skam, så længe jeg har ladet Dem vente. Grunden er nærmest den, at jeg i denne tid er så overlæsset med arbejde.”*

Han går derpå ind i en diskussion af Frankes manuskript, som viser, at han har læst det nøje og ladet sig inspirere af det til måske også selv at blive involveret: *”Deres brev i går (tak) glædede mig meget, da flere af de tanker, De udtaler, stemmer med mine, så at jeg nu på flere punkter mht. anordningen af Deres frasesamling kan fatte mig kort. – Jeg vil ubetinget stemme for anordningen med ortograf. og fonet. text hver på sin side lige over for hinanden, og så oversættelsen bagi i bogen eller – nu kommer en plan, som jeg i den sidste tid har forelsket mig så småt i! – eller hellere i et særskilt hæfte for sig. Derved vindes 1) at de, der ønsker at være fri for det tyske, kan nøjes med det franske, og 2) hvad der følger af det første: at en dansk udgave kan iværksættes ved blot at udgive en oversættelse, hvilket en danske forlægger vel sagtens vil inklade sig på, medens han måske kunde betænke sig to gange, för han vilde udgive hele værket med den afskrækkende transskription osv. Også overfor den tyske forlægger vil udsigten til et marked heroppe virke oplivende. Det er et forslag, jeg vil bede Dem om at overveje – bliv ikke vred, fordi*

¹¹⁰ I forbindelse med hele vores behandling er det vigtigt at huske på, at vi har det handicap ikke at kunne studere de manuskripter, de sender frem og tilbage mellem Danmark og Tyskland; dvs. at vi gengiver / behandler deres diskussioner på et nu og da usikkert grundlag.

jeg er så selvisk, straks De sender mig et manuskript, at tænke på, hvordan jeg på den nemmeste måde kan få et tilsvarende værk til brug for mine egne elever og landsmænd.

Men følgerne af et sådant arrangement vil blive af forskellig art. For det første må der ikke gerne stå tyske overskrifter over de enkelte afsnit; enten franske eller helst ingen: så kan man jo sætte dem over stykkerne i oversættelsen, hvad der jo måske vil være det bekvemmeste [...] En anden følge: forklaringen af lydskriften må stå i oversættelseshæftet. Samme sted også anmærkninger om skikke osv.” – et punkt, som Franke tidligere har fremført som ikke uvæsentligt.

Han erklærer sig enig med Franke i, at lydbetegnelserne naturligvis er et vanskeligt punkt; efter hvad han kalder sine bemærkninger om det ydre, dvs. ovenstående, går han, siger han – inden han vender sig til at kommentere det indre – over til noget helt andet, nemlig en meddelelse om, at ”*Westerns foredrag udkommer hos min letsindige ven Carl Larsen (har W. forgæves søgt en norsk forlægger?), men at det ikke er kommet videre, end at W. endnu har manuskriptet liggende.*” Punktet det indre kommer han slet ikke til; i brevets venstre margin er blot tilføjet: ”*De skriver: Dass Sweets Elb. nicht erscheint, ist mir jetzt doppelt unangenehm – ligger der deri, hvad jeg ikke håber, at De ved noget om, at den overhovedet ikke kommer?*”

Her slutter brevet uden underskrift eller hilsen. Måske mangler der en, eller måske har denne skrivelse ledsaget en bogpakke; han nævner netop i samme brev, at en sådan snarest vil blive sendt af sted til Sorau. Det virker usædvanligt, at Jespersen glemmer noget, nemlig at skrive om, hvad han selv kalder ”*det indre*”, men næste brev fra ham, herom nedenfor, viser at han nærmest er på vej ind i en slags krise. Det kan være forklaringen på hans ufuldstændige brev.

D. 16. oktober, Freitag früh, besvarer Franke så dette ufuldendte Jespersen-brev. Han begynder med at takke for Jespersens bemærkninger til hans manuskript: ” – *eine willkommenere Kritik als Ihren Vorschlag hätte ich mir wohl kaum wünschen können. Ich gehe um so lieber auf Ihre Idee ein, als ich selbst schon an die Trennung gedacht hatte (freilich nicht mit internationalen Hintergedanken!) und mir bloss Vorteile, keinerlei Unbequemlichkeiten daraus erwachsen. Also: ein internationales Heft, für das ich den von Ihnen vorgeschlagenen Titel akzeptiere; eine französ. Vorrede werde ich hoffentlich zu Stande bringen – und zwei nationale! Sie haben mir wirklich eine grosse Freude gemacht.*“

Efter det overordnede, som er ret let at få på plads, begynder han at debattere detaljerne, herunder valg af fonetisk skrift, og her påpeger han, at man skal tænke sig godt om og huske på at: ” – *man muss den Nichtphonetikern möglichst viele Steine aus dem Wege räumen.*” Under diskussionen af de forskellige fonetiske tegn bliver Franke meget ivrig. Flere af Jespersen foreslåede tegn – så som ‘y’ og ‘ø’ og ‘ö’ afviser han; de er for ‘danske’,

for, som han siger, ”zunächst muss ich doch auf den Verleger u. meine Landsleute Rücksicht nehmen.”

Midt i den pågående diskussion kommer der en enkelt sætning ind om Sweet: ”*Vom Elementarb. weiss ich nichts;*” Herpå takker han Jespersen for en del sætningsforslag, som han har sendt ham til ovennævnte franske parlør. Generelt er han ikke overbegeistret for dem – men nogle kan han bruge: ”*Manches aber halte ich nicht für elementar u. allgemein genug für meinen Rahmen. Man muss schon ziemlich geläufig sprechen können, um manches von Ihren Sätzen anwenden zu können ohne aufzufallen. Gewisse Eleganzen wie gewisse Nachlässigkeiten klingen gesucht oder wenigstens inkongruent im Munde dessen, der noch stark mit dem Ausdruck zu kämpfen hat.*“

Endelig synes Franke vist heller ikke, at Jespersens fransk er helt perfekt: ”*Manches ist mir auch nicht geläufig; so ‘à deux minutes d’ici’ – das Gewöhnliche ist wohl ‘à deux pas’. ‘Minute!’ kenne ich gar nicht. Mein Schüler würde sagen: ‘Attendez un moment u. das erfüllt, denke ich, seinen Zweck.*“ I det hele taget er Franke nok i dette brev fagligt mere kritisk over for Jespersen end sædvanligt. Han føler sig nok simpelthen mere sikker end Jespersen lader til at være med hensyn til beherskelsen af almindeligt fransk talesprog – en påstand, der ikke er usandsynlig i betragtning af, at han har studeret i den fransktalende by, Genève. Igen peger han på, at enkelhed og beherskelse med hensyn til kravene er nødvendigt. Som Schmitz har sagt det så rigtigt: ”*Lieber wenig und gut, als viel und schlecht.*” Og det må Jespersen da være enig i: ”*Sie [sind] ja ein weiteres Beispiel mit der Grammatik. Sie haben auch viel Dinge weggelassen – und mit Recht! – die dem Sprachkenner fast unentbehrlich scheinen. Die Sache ist eben die: alle Kenntnis u. Vollständigkeit ist etwas Relatives.*“

Det, han frygter mest, hvad angår gennemførelsen af sin plan om at skrive denne lille franske parlør, er, at han ikke kan få styr på fonetikken – ikke kan afgøre, hvilke tegn, der er de bedste: ”*Von der phonet. Umschrift habe ich übrigens ernstlich bange u. ich bin nicht sicher dass nicht daran die ganze Sache noch scheitert. Es sind zu viel Dinge, die ich nicht weiss.* Derfor må han søge hjælp hos andre: ”*Wollen Sie mich auch da unterstützen? Es ist eine ungeheure Beruhigung für mich, wenn ich weiss, Sie haben etwas durchgesehen.*“

Han vil gerne arbejde hurtigt videre, men – som sædvanlig: ”*Das Schlimme ist, dass ich mit meinen Kräften so gar nicht rechnen kann.*” Den sidste bemærkning i denne, første, del af brevet drejer sig om, at der ligger en pakke til ham på toldkontoret fra Jespersen. Den glæder han sig til at modtage om få timer.

Lørdag d. **17. oktober** fortsætter samme brev, og ikke uventet begynder Franke med at takke for pakken. Mest begejstret er han for ”*Rasks Buch*”, som han har gennemset med interesse. Hvad der mest fascinerer ham ved den, udtrykker han således: ”*Es*

gewährt einen eigenen Reiz, die erste u. die letzte in wissensch. Weise geschriebene (dän.) Eng. Gramm. neben einander zu haben – un rapprochement bien curieux: Rask – Jespersen.“ Og Rask bringer tankerne videre til Rapp:¹¹¹ ”Und dann wieder habe ich an unsern Rapp, Rasks Freund u. Schüler denken müssen! Die Ideen, die diese Männer mehr tastend, für richtig hielten, sind heute nun doch auf dem Wege Gemeingut zu werden! Es geht vorwärts!“

Hvad angår hans eget manuskript, har han læst det igennem nok engang, indsat nogle af Jespersens forslag og sendt det til en tysk-fransk familie, han kender i Leipzig, for – som han siger: *”Ich möchte gern nur ganz gebräuchliches Französ. geben.“* Resten af brevet er uinteressant småsnak, bortset fra en passus, som i al sin enkelhed viser, at Franke lever et andet liv, hvor man har tid til at gå i detaljer og tid til at vise taknemmelighed: *”Ihr erster dän. Brief, der eine neue Epoche in unserer Korrespondenz bezeichnet, ist vom 22. Okt! Wir haben wieder einen Jahrestag zu feiern!“*

D. 19. oktober skriver Jespersen således – og størstedelen af brevet vil blive citeret, da det indeholder mange interessante momenter: *”Jeg skylder Dem jo et brev, kære ven, og jeg kan jo så lige så godt [...] straks begynde, skönt jeg ikke rigtig ved, hvad det skal handle om. Det, jeg havde mest lyst til at tale om, det kan jeg desværre ikke tale om, nemlig Sweets Elementarbuch, der hver dag ærgrer mig – ved ikke at komme. Hvor længe mon jeg endnu skal vente på den? ...*

Undskyld, De har vel allerede mærket det, mit humør er ikke af de bedste i denne tid, og jeg har flere gange været ved at fortvivle. Grunden er naturligvis ikke – i alt fald ikke væsentlig – den, at Elem.b. ikke kommer, men forskellige sammenstødende omstændigheder. Først den uudholdelige politiske situation,¹¹² som man f.ex. blir höjst ubehagelig berørt af, når man (som jeg i dag) træffer en af sine bedste regensvenner, som jeg nu kun meget sjældent ser noget til, på gaden og følges med ham blot en 10 minutter, og det så i den samtale på flere punkter viser sig, at vi efterhånden er divergeret i den grad fra hinanden, at kun det gode forhold fra gamle dage hindrer stærke udtryk fra bægge sider. – Jeg kommer mer og mer til den erkendelse, at den næste udvej fra den nuværende lumre, trykkende situation er et ordentligt tordenvejr, hvor meget jeg end gruer for et sådant og kunde ønske en fredelig udgang, og hvor meget jeg end hidtil ikke alene har håbet, men også sikkert ventet en sådan.”

¹¹¹ Moritz Rapp (1803-83). Privatdocent, senere professor, i sprog og litteratur i Tübingen. Skrev bl.a. om sprogaccent.

¹¹² Det skarpe modsætningsforhold mellem det politiske højre og det politiske venstre blev i særlig grad tilspidset i pågældende oktober måned, hvor der blev udøvet attentat mod Jacob Estrup, højrefløjens leder – et attentat, som imidlertid slog fejl.

Omtalen af den danske politiske situation, får ham til at tilføje et par bemærkninger om tysk politik: ” – *Det er sandt: tak for Deres politiske bemærkninger,¹¹³ som jeg vel i alt kan være enig med Dem i; hvis jeg var tysker, vilde jeg også ubetinget sætte Bismarck meget højt – eller rettere, skönt jeg er dansk, kan jeg ikke andet end beundre ham: G Brandes fortæller etsteds, at Auerbach¹¹⁴ engang har omtalt Bism. som ‘gross, gross – und abscheulich!’*”

Herpå vender han igen tilbage til sine egne problemer: ”*Så er der andre mere personlige grunde til min dårlige stemning, særlig utilfredsheden med mig selv, navnlig på to punkter: som lærer og som stud. mag. Der er et ord, jeg engang har læst hos G Eliot¹¹⁵ og som stadig summer for mine øren, når jeg tænker over, hvad jeg udretter ved min undervisning: He is like the wood-pigeon: it cries Do! Do! all day and never sets about any work itself. Jeg vilde så umådelig gerne være en god lærer og praktisk gøre en del for at reformere sprogundervisningen, men jeg føler stadig, at kræfterne ikke svarer til villien, og jeg er f. ex., efter hvad jeg hører, overbevist om, at Boysen som lærer præsterer noget langt dygtigere end jeg nogensinde kommer til. Det gör mig tit mismodig, og jeg er ofte bange for, at det skal skade den gode sag, hvis det f. ex. hed sig; ‘ja. Jesp. er såmænd den sidste, der skulde tale med om en reform, for der gives få så slette lærere som han’ el. lign. Skulde sagen måske derved blive bragt i miskredit herhjemme, hvor i de små forhold så meget kommer an på personerne, vilde det jo være højst sørgeligt. Undertiden föler jeg mig fristet til at bryde med alt herhjemme og tage til udlandet for at se at komme i vej der: jeg har råd til at leve det første halve år eller lidt mere uden indtægter, og så kunde der måske findes et eller andet. – Jeg sagde för, at jeg var misfornöjet med mig selv som stud. mag., dvs. at det går småt, forbandet småt og trægt med examenslæsningen, der ofte indskrænker sig til den time pr. dag, jeg læser Ciceros schwungvolle taler med en kammerat: virkelig en meget opbyggelig lektyre!*

Men nu vil jeg ikke trætte Dem mere med mine genvordigheder; jeg må se i morgen at give noget lysere som en slags modgift mod alt det mørke og kedsommelige, jeg i dag har opvartet med. Derfor godnat!”

D. 20. oktober fortsætter han brevet; først takker han for endnu et modtaget brev – med udtalespørgsmål, som han vil prøve at besvare, så godt han kan. Derefter går han videre med sit forslag om et samarbejde med Franke om hans franske parlør: ”*Forleden*

¹¹³ Denne bemærkning virker meget ejendommelig, idet vi først har fundet kommentarer af en sådan art fra Frankes side i brev af 9.-10. november. Kan der mangle et brev i samlingen?

¹¹⁴ Auerbach – vel nok Berthold Auerbach (1812-82). Tysk-jødisk forfatter. Skrev romaner med jødiske temaer og med temaer fra livet på landet.

¹¹⁵ George Eliot – pseudonym for Mary Ann Evans (1819-1880), engelsk forfatterinde, til hvis mest kendte romaner hører *Adam Bede*, *The Mill on the Floss*, *Silas Marner* og *Middlemarch*.

spurgte jeg da Carl L. om han vilde forlægge den danske del af værket (undskyld: titelen *Phraséol. élément. de conv. fr.* synes jeg ikke rigtig om, den er for lang og for tung: den første var langt bedre, finder jeg; eller sådant noget som *Phrases de tous les jours*? Jeg fremstillede planen i korthed for ham (C.L.), men fik det svar at han ikke definitivt vilde bestemme sig, før han så den tyske udgave – dermed mente han vel for resten blot den franske del. Men måske han lader sig bevæge ved at se korrekturark. À propos: er det ubeskedent at bede Dem, om jeg ikke nok må få to aftræk af korrekturerne? Det ene sender jeg så tilbage til Dem, men det andet vilde jeg gerne beholde for at arbejde på den danske oversættelse og noter i ro og mag. Jeg håber nemlig stadig uagtet C.L.'s svar på en dansk udgave som påtænkt. Hvor stort et antal expl. der kan ventes afsat heroppe, kan jeg ikke have nogen forestilling om; men mon det ikke vilde være passende at lade trykke 1/3 el ¼ flere expl. af teksten end af den tyske osv. (Altså forholdet 4:3 eller 5:4). Det er vel heller ikke umuligt, at en del expl. af teksten alene bliver afsat i Tyskl. (Frankrig osv.)” Resten af dette brev er uinteressant, idet det blot beskæftiger sig med ‘småbidder’ af, hvad de for tiden diskuterer.

D. 20. oktober om aftenen skriver Jespersen igen, og han begynder med at takke for et brev, han har modtaget samme dag. Det er ikke tit, at Jespersen svarer så hurtigt, men han giver selv forklaringen, idet han indleder således: ”Skönt allerede lidt søvrig vil jeg dog begynde på et brev i aften til Dem, da jeg har mange forskellige ting at ‘sludre’ med Dem om. – Tak for brevet idag: mine småbemærkninger om den franske frasebog må jeg på grund af stoffets righoldighed idag opsætte til næste gang. Altså: först Western, ellers glemmer jeg vist ham over det allernyeste. Hans anmeldelse af min gramm. er kommet i Vor Ungd. Jeg ejer den desværre ikke, ellers fik De den hele, nu må De nøjes med lidt af, hvad jeg husker af den. Först noget smigrende noget som: Endelig dages det for sprogundervisn, i Engl. arbejder Sweet, i Tyskl. Viëtor, Klingh,¹¹⁶ F.Fr. og flere navne og nu i Danm. O.J. Så almindelig forklaring af det ny: lyd istf. bogst. thou osv. oldsager; det rigtige i at tage syntax med straks odsl. Så småindvendinger [...] Sluttelig: bedste engelske elementargramm., anbefaling. –

Ws foredrag har jeg læst igen i MS, för det gik i tryk; mange interessante og gode ting, særlig i eksempler; bogen er mere populær og gör derfor (forhåbentlig) mere indtryk end Prakt. Spr.erl. Andet tvivlsomt, særlig detailbemærkninger af ordningen specielt for undervisn. i tysk gramm. Men De får jo bogen at se, så at jeg straks kan gå til mit hovedemne: mit besög i Lund hos Wulff. I anledning af flere punkter i hans bog¹¹⁷ skrev jeg til ham, fik straks venligt svar med indbydelse til at komme derover, tog ham på ordet og sejlede til Malmø i går morges tidlig. Nu i formiddags kom jeg så hjem efter

¹¹⁶ Hermann Klinghart (1847-1926). Tysk skolelærer og en af de ledende inden for reformbevægelsen.

¹¹⁷ Jvfr. Jespersens brev af 4. oktober.

at have tilbragt en højst fornøjelig dag i hans hjem, mest med ihærdig arbejden med fonetik. Vi gennemgik hans lydtabeller; blev enige om en hel del ting, fik navnlig flere danske vokaler rigtigere anbragt end han havde gjort det i sin bog; hans akcentlære (vist det bedste i bogen) tog han alt det vigtigste af igennem med mig. Kort sagt; vi fik en hel del 'haspet' af og jeg fik lært en hel del. Det rent fonetiske får De i dag ikke noget af, men derimod nogle personalia odsl."

Det, der kommer nu, kunne man have forventet, at Jespersen ville have indledt sit brev med, men man kan ikke altid være sikker på, at han netop gør det, man forventer. Det, de har ønsket så længe, er nu endelig sket: "Sweets Elementarbuch er udkommet! W. havde fået et exemplar fra den store mand selv, så at jeg nu fik se den (ursäkta! Det er svensk-norsk, på dansk: fik den at se). Da De vel enten allerede har den eller (pris 2 s. 6 d.) i modsat fald ligesom jeg straks bestiller den, vil jeg ikke tale om den, för vi begge har stiftet nærmere bekendtskab med den. Sw. arbejder for tiden på en Phonetic Shorthand, som han mener skal blive fremtidens almindelige sproglige notering. 'Han er en förfärlig karl til at göra ljud,' sagde Wulff, men dog havde han (Sw.) i Telemarken af en skytsgut hørt en lyd, en click anvendt til heste, som havde voldt ham vanskeligheder, så at han kunde sige til W. 'Now I have been here for fourteen days, and I've done nothing but fishing and smacking' – hvoraf også ses, at Sw. holder af at mede. W. skildrer Sweet som meget indesluttet, undtagen når talen kom på hans videnskab, så var han elskværdigheden og meddelsomheden selv. W. havde flere gange været sammen med Sw, også besøgt ham i London; i Telemarken 1882 havde Storm, Sw. og W. dannet, hvad de kaldte 'den första almänna fonetiska kongressen' – den næste var det bestemmelsen skulde holdes i København, navnlig for at få Vilhelm Thomsen med. Wulff selv er en smuk, ung mand (vel 30 eller måske lidt mere), guldbryller, overskæg; meget flot i klædning, ligesom også hele hans hjem, når undtages de store og velfyldte reoler, mere gjorde indtrykket af en rig barons end af en videnskabsmands hus."

Torsdag fortsætter han brevet, og efter et par bemærkninger om nogle forskellige parlører vender han sig til en diskussion af sine egne studier: "Det går slöjt med examensstudierne: der er mange andre ting, der optager min tid." Han arbejder således bl.a. med at skrive referater af foredrag, andres såvel som egne. Hvad angår Sweets Elementarbuch har han foreløbig følgende kommentar: "Ved det lille indblik, jeg fik i Sweets elem.buch. fik jeg det indtryk, at jeg i min gramm. endog på flere punkter er mere radikal end Sweet, mens jeg rigtignok flere steder vilde have haft betydelig fordel af at have kendt hans bog, för jeg skrev min."

Og så følger der nogle bemærkninger om Frankes planlagte værk: "Det glæder mig, at De akcepterer min tanke mht. Deres franske værk; det er en selvfølge, at jeg gerne vil hjælpe til også med den fonetiske omskrift. Jeg har jo også den udvej at rådspørge en

indfødt om tvivlsomme punkter, om ikke på anden måde, så ved at tage et par timer hos en af de franskfødte lærere, der er her i byen. –”

Han slutter med at udtrykke sin ærgrelse over, at ”*de tyske blade*” ser ud til helst at ville tie om hans bog, idet andre senere udgivelser af andre forfattere allerede er blevet behandlet. Efter tilsyneladende at have afsluttet dette brev tilføjer han dog endnu ca. 4 sider, som indeholder nogle ekstra bemærkninger og franske eksempelforslag til Frankes bog – materiale, som vi ikke vil gå nærmere ind på, da Jespersens karakteristik af det er ret rammende: ”*Undskyld det uordentlige i denne fortegnelse! Jeg har desværre ikke tid til at renskrive den!*”

D. 26. oktober svarer Franke, og indledningen virker hektisk – der skal så lidt til at bringe ham i affekt: ”*Es war ein internationaler Moment! Ein Brief aus Kopenhagen, ein deutscher Brief, einer von einer französ. Freundin, eine englische Postkarte, u. Politiken! Es schwirrte mir im Kopfe.*“

Han fortsætter således: ”*Ich gratuliere zu Westerns Rezension, die Ihnen, denke ich, viel nützen wird...*“ – og i samme åndedrag takker han Jespersen for hans ”*interessante Mitteiln. über W. [Wulff]. Er muss übrigens doch wohl älter sein als 30, da Sweet ihn in Spoken Swed. als Dr. W. u. Phonetiker erwähnt.*“ Med hensyn til, at Jespersen har truffet såvel Storm som Wulff, har Franke følgende kommentar: ”- *O, Sie sind beneidenswert, erst Storm, jetzt Wulff!*“ Og Sweet og hans omsider udkomne bog skal da også have endnu et par ord med på vejen, hvilket igen viser den store gæld, han (og Jespersen) står i til ham: ”*Sweets Elementarbuch habe ich augenblicklich bestellt u. warte mit grösster Spannung darauf. Ich will nur hoffen, dass ich nun meine ‘Éléments’ nicht noch umarbeiten muss, denn das ginge ganz über meine Kräfte.*“

Efter nogle forskellige småbemærkninger fortæller han, at han har fået sit manuskript tilbage fra Leipzig, ”*mit Anmerkungen bedeckt. Wenn ich auch nur einen Teil davon gebrauchen kann, so ist doch nun manches besser u. im ganzen habe ich eine Garantie für die Richtigkeit u. prakt. Brauchbarkeit meiner Phrasen. Ich habe die Zeit bis gestern dazu benutzt, das MS noch einmal durchzuarbeiten u. umzuschreiben – ich hoffe die letzte Redaktion! Jetzt bin ich bei der phonet. Umschrift, die weniger schlimm zu sein scheint als ich dachte. Ich denke doch nun, ich werde damit fertig werden.*“ Herefter følger en lang redegørelse for, hvilke fonetiske tegn og hvilke tryktyper han nok vil bestemme sig for; hvad angår opbygningen af bogen og brugen af ”*Anmerkungen*”, som han går ind på i det følgende afsnit, dateret d. 27. oktober, er han stadig i vildrede.

Efter at have udbredt sig ret omstændeligt om en tysk forfatter, som han egentlig finder uinteressant, spørger han pludselig: ”*Kennen Sie zufällig einige grössere englische Arbeiten über Bacon u. Milton? Es giebt wohl nichts?*“ Han slutter med at

spørge, om Jespersen har set bogen med titlen ‘*Språkuppfostran*’?¹¹⁸ Brevet virker meget usammenhængende og uinteressant, hvilket han da også selv er klar over: ”*Doch ich muss nun aufhören! Das Schreiben strengt mich an – u. der Brief soll bald fort.*“

Inden Jespersen får svaret, skriver Franke, d. **28 oktober**, et brevkort, som vil blive citeret i sin helhed, da det så klart gengiver hans reaktion blot efter en kort gennemlæsning af Sweets Elementarbuch: ”*Seit einigen Stunden bin ich im Besitze des Elementarbuches – ich habe das Buch natürlich nur ganz flüchtig durchsehen können. Ich wollte es Ihnen aber doch immer mitteilen, da sich für mich die Frage erhebt, ob und wieweit ich etwa die Sentences für meinen Zweck zu benutzen habe. Ich habe natürlich grade die Partie zuerst vorgenommen – bei Sweet ist mehr Zusammenhang zwischen den Einzelsätzen – ich weiss wirklich nicht recht, was ich thun soll. Ich bitte nun um Ihren Rat – u. sonstige Bemerkungen. Für die Schule glaube ich übrigens, wird man Ihre Grammatik¹¹⁹ auf alle Fälle vorziehen! – Hätten wir doch das El.b. früher gehabt, dann hätten wir uns viel unnötige Mühe erspart! – Ich will jetzt so wenig Zeit wie möglich verlieren.*“ Her er det nok første gang, at Franke så klart giver udtryk for, at han føler døden nærme sig.

2 dage efter, **30. oktober**, fatter Jespersen så atter pennen. Han meddeler, at han har modtaget såvel brev af 26./27. oktober som brevkort af 28. oktober, men da han ikke selv endnu er ejer af Sweets bog, kan han ikke besvare Frankes nærmest desperate spørgsmål, nemlig om han skal omarbejde sit næsten færdige værk, så det falder mere i tråd med Sweets ideer eller ej.

I sit noget tynde brev springer Jespersen fra emne til emne. Efter et par linier om nogle fonetiske tegn, har han en bemærkning om Boysen, som han jo bestemt ikke bryder sig om: ”- jeg hørte i går på anden hånd (men af en pålidelig mand, så at jeg nærer ingen tvivl om, at det er til at stole på), at Boysen havde kaldt min grammatik for ‘galskab’ – pædagogisk set; fra et videnskabeligt synspunkt havde han dog indrømmet, at den måske var bedre.”

Han går så over til at besvare et par af Frankes spørgsmål. Angående Bacon og Milton kender han ”*intet arbejde*” om disse, og ”*Språkuppfostran*” har han ikke set – men dog bestilt. Inden han slutter af, har han en bøn til Franke: ”*Det vilde interessere mig meget, om De engang vilde ofre et par ord på vore politiske tilstande. Himlen må vide, hvad det skal blive til; det ser jo temmelig sort ud! Men ved siden af de daglige disputer ved middagsbordet vilde en udtalelse fra en udenlandsk ven, der dog kender*

¹¹⁸ – forfattet af Frederik Palmgren.

¹¹⁹ Dvs. frem for Sweets.

noget til kampen (selvom det nærmest kun er en ensidig farvet fremstilling) være mig meget velkommen.”

D. 9. november skriver Franke så et brevkort til Jespersen. Han er kun i stand til at skrive nogle få linier og angiver årsagen hertil således: ”- die *Élém.* gehen mir im Kopfe herum u. lassen mir keine Ruhe – höchst unangenehmer Zustand, dies litterare Krisis!“ Og denne krise – også p.g.a. Sweets bog – er så meget mere beklagelig i betragtning af, at ”die Henninger haben [...] zugesagt – jetzt brauch ich das Schiff nur in den Hafen zu lotsen; aber ich bin gar nicht mehr damit zufrieden.“ Franke beklager, at Jespersen har det dårligt og meddeler, at han selv (vel sammen med sin mor, da han bruger pronominet ”wir“) først for 8 dage siden er vendt tilbage til byen. Han slutter af i al korthed: ”Bald mehr!”

Brevet sendes ikke af sted, idet det næste fra ham – dateret den følgende dag, 10. november, indledes således: ”Endlich fange ich wenigstens an – und zwar mit dem Ende Ihres Briefes.” Derpå prøver han at følge Jespersens opfordring til at udtale sig om dansk politik, hvilket falder ham svært: ”Das Schwerste zuerst! Sie wollen meine Ansicht über Ihre Zustände – aber ich bin weder Politiker noch Stilist genug um Ihnen in Kürze etwas Bedeutendes sagen zu können. Ich will versuchen. In der Theorie bin ich sehr freisinnig, in der Praxis sehr gemässigt. Sehe ich Menschen u. Verhältnisse bei uns an, dann finde ich, dass der Egoismus der Individuen u. der Regierung sich das Gleichgewicht hält – unsere Verfassung scheint mir nur langsamen, aber sichern Fortschritt zu sichern. Ich bin grosser Verehrer Bismarcks (– deshalb stimme ich nicht grade in alles ein). Seine Grösse ist überwältigend; er steht seinen Gegnern von der Oppositionspartei gegenüber wie der Riese den Zwergen u. die Opposition die man ihn macht ist nicht immer sehr national. Bism. ist in gewissem Sinne jetzt die Verkörperung des dtschen Nationalbewusstseins – er weiss sich von der Meinung des Volkes getragen, das haben wir jetzt mehrfach bestätigt gesehen. Er hat eine wahrhaft grosse, historische Art die Dinge zu sehen... Hr. Estrup ist nun ganz gewiss weder eine historische Grösse, noch ein geistiger Riese – noch weiss er sich von der öffentl. Meinung getragen. Er ist gewiss kein Bismarck. – Wenn er zB. jetzt die Heer- u. Festungsverstärkungen will, so ist das sicherlich etwas andres, als wenn es Bism. thut. Bei uns seufzt man auch über Steuern, aber man sieht ein. die geograph.-polit. Stellung Dtschlds fordert ein grosses Heer; wenn wir Frieden wollen, müssen wir kriegsbereit sein! In Dänemark ist das anders, wie auch in andern Dingen u. ich glaube nur konsequent zu sein, wenn ich in dän. Politik eben so weit links stehe, wie bei uns rechts. Es kann so bei Ihnen ja nicht fort gehen – die Regierung wird immer einseitiger, despotischer; sie muss mit ihren Massregeln ja endlich die Leute ins feindl. Lager treiben. Ist die Sache auf die Spitze getrieben – u. der Konflikt spitzt sich ja von Tag zu Tag zu – dann muss doch der Schluss kommen: Gewalt! Oder beide Parteien kriegen diese Sachlage satt, die ja alles

Interesse Dänemarks absorbiert, und man einigt sich friedlich??? Aber lange so weiter gehen kann's wirklich nicht – - – Ja, nun sind Sie auch nicht klüger wir vorher, aber ich habe es Ihnen ja gesagt! Bei uns geht's nur zu Wahlzeiten hoch her, sonst ist es politisch ziemlich ruhig.“

I perioden **30. oktober – 6. december** er korrespondancen uregelmæssig, fordi Jespersen kun har tid til at skrive i alt **6 brevkort**, som ikke fungerer, således som hans breve ellers gør det, nemlig som den ene del af en dialog, men snarere som et slags udvidede telegrammer, hvor han fremsender korte kommentarer og anmodninger. Vi har derfor anset det for mest praktisk at gennemgå disse udaterede brevkort under ét og derefter gennemgå Frankes skrivelser fra samme periode i kronologisk orden.

Den eneste interessante oplysning i det brevkort, der ligger først i samlingen, er vel følgende: *”Min tid er desværre i disse dage alt for optaget til at jeg kan skrive Dem et ordentligt brev [...] Når jeg får tid skal De nok få et ordentligt brev fra Deres hengivne ven, O.J.”* I et senere brevkort tager han meget af det, han har beklaget sig over i et af sine tidligere breve – med hensyn til den politiske situation – tilbage: *”Tænk ikke for meget på alt det bedrøvelige, jeg skrev om sidst [...] det er kun forbigående stemninger, heldigvis.”* At han nu er i bedre humør, skyldes utvivlsomt følgende: *”Jeg har lovet til filol. samf. et foredrag i næste uge om ‘moderne vokalsystemer’ – et omfangsrigt æmne, vokalsystemerne.”* Herpå følger en opremsning af 16 europæiske fonetikere, hvis værker han tidligere har diskuteret med Franke, og som vil blive nævnt i foredraget. Man bemærker, at han i den forbindelse ikke nævner Frankes navn.

Et senere brevkort har som hovedformål at få en oplysning: *”Kære! I dag blot et par linier, nærmest blot for at få oplysninger om en italiensk dialogsamling, De engang omtalte; så vidt jeg mindes (jeg har ikke tid til at blade Deres breve igennem for at finde det), hed den: In citta e in campagna af Franceschi? Nøjagtig titel og pris vilde jeg gerne have opgivet.”* Efter at have bekræftet at han har bestilt et par bøger til Franke, fortæller han, hvad han har lavet den pågældende dag: *”Det har i dag interesseret mig en del at læse brødr. Grimms brevveksling med nordiske lærde [...] navnlig interesserer Rask-afdelingen mig. Det er for øvrigt löjerligt, så mange ‘schnitzer’ [da. = bommert] vedkommende danske (og norske, sv.) lærde gör sig skyldige i, når de skriver på tysk.”* Mere skriver han ikke om dette emne, men afslutter blot med ordene: *”Og så håber jeg, at De snart ved et længere brev i gerningen viser mig, at De er kommen lidt mere til ‘hægterne’. Deres hjærtelig forb. O.J.”*

I bunken af brevkort følger nu et, som udelukkende omhandler franske fonetiske problemer; det vil ikke blive behandlet her, og vi vil straks gå videre til det næste kort,

hvor Jespersen for spøg holder en lille straffeprædiken for Franke: *"Næ hør, kære ven, véd De nu hvad! Dette her bliver snart for meget af det gode! Man kan jo snart ikke skrive til Dem og spørge, om De har set en bog, uden at De straks sender et eksemplar herop. Jeg bliver virkelig nødt til i fremtiden at være mere forsigtig med mine spørgsmål for ikke at udsætte mig for sligt mere. – Efter denne velfortjænte lille straffeprædiken må jeg bede Dem modtage en hjærtelig tak for Franceschi, som ser ud til at kunde skaffe mig mange fornøjelige timer: havde jeg blot en ital. F.F. eller Sweet til at hjælpe mig tilrette med lydene!"*

Endnu har Jespersen ikke modtaget Sweets bog, hvilket giver ham lejlighed til følgende kommentar: *"Element.b. længes jeg stadig efter og bander boghandlerforsendelsernes langsomhed; men det er jo altid en tröst at vide, at bogen eksisterer: det er det vigtigste. Og så gör det ikke meget fra eller til, om den kommer en uge för eller senere til Deres hengivne og taknemmelige ven O.J."*

Det sidste af de 6 brevkort er ret uinteressant. På grund af korrekturlæsning har han hovedpine, som han vil søge at fordrive ved at gå en lang tur. Han længes stadig efter Sweets bog! Western har sendt ham sin *"Engl. lautlehre, der har vundet meget ved omflytningen til tysk"*, og så har Noreen *"i Lett.ske tidsk. begyndt en interessant afhdl. om sprogrigtighed, rettet mod den gamle skoles teori om, at kun det var rigtigt, der genfandtes i oldn. og gl. svensk. Rigtigst er efter N. det, der 'snabbast och exaktast' opfattes samtidig med, at det koster den talende mindst anstrengelse."*

Det bliver nu mere og mere klart, at Jespersen, trods sine pæne ord, åndeligt er på vej mod noget større og vel hermed ved at vikle sig ud af det måske for ham lidt omklamrende venskab med Franke, mens denne på den anden side netop klamrer sig til Jespersen, som den sidste livline, der er tilbage for ham til en lykkelig studentertid, hvor han stadig kunne arbejde. Herefter vil så følge en gennemgang af Frankes breve fra samme periode, hvorefter vi igen vil behandle brevene skiftevis og kronologisk.

D. 10. november skrev Franke om danske politik, men lod brevet ligge. D. 11. november fortsætter han sin 'brevdagbog' til Jespersen: *"Ich will nicht zu Bette gehen, ohne einige Zeilen weitergekommen zu sein."* Efter nogle ord om tekniske detaljer i hans manuskript vender Franke sig til den tidligere omtalte krise, som han befinder sig i: *"Ich bin jetzt, wie ich schrieb, in der Krise: Könnte ich die Schrift noch ein halb Jahr liegen lassen, dann könnte sie vielleicht leidlich werden. Aber ich darf keinen Augenblick verlieren, denn meine Kräfte gestatten keine Berechnung mehr. Will ich noch etwas leisten, muss ich's bald thun – später, wer weiss! – Die Henninger sind mit der Teilung einverstanden: es wäre freilich gut, wenn man ungefähr wusste, wieviel Ex. auf*

Dänemark zu rechnen wären, damit die Höhe der Aufl. danach bestimmt werden könnte. Ich glaube übrigens kein Unrecht begangen zu haben, wenn ich aus den Gesprächbüchern entlehnt habe: zuviel ist es ja nicht. Ich denke, solche Phrasen sind ziemlich Gemeingut; man findet sie überall wieder. Übrigens habe ich natürlich noch viel gebessert: meine Leipziger Freunde haben mich sehr dabei unterstützt; aber das Gefühl der Unsicherheit, der Zweifel, ob auch alles idiomatisch ist, verlässt mich nicht. Immerhin nützt das Buch doch vielleicht diesem u. jenem u. dann habe ich nicht vergeblich gearbeitet [...] Ploetz' Buch über die Aussprache ist mit von grossem Nutzen gewesen: es ist zwar dilettantisch gearbeitet, aber, richtig benutzt, doch sehr wertvoll. Sie kennen es natürlich! – Sweet ist auch ein Segen, und endlich habe ich eine Reihe eigene Notizen. Viel ist ja nicht zu haben.“

Fra afsnittet, dateret d. **12. november** – som er sidste del af brevet – kan vi citere et ønske fra Franke: ”Giebt es eine billige Karte von Kopenh.? So ca. 50 Öre? Dann möchte ich Sie fast bitten: ich habe mich jetzt mit einem [ulæseligt ord], Führer¹²⁰ beholfen.“

Jespersen har tidligere rådet Franke med hensyn t., hvor han kunne finde dansk litteratur i udvalg – og trykt på dansk. Frailke har fulgt Jespersens henvisning og har glædet sig over at læse den pågældende samling: ”Für die Hinweisung auf Wynkel Horn bin ich Ihnen sehr dankbar. Auf die Weise habe ich wenigstens etwas mehr als Namen von der dän. Litteratur kennen gelernt; es hat mir sehr hübsche Stunden verschafft. ‘Genboerne’ müssen auf der Bühne famos wirken [...] Studenten und Spiessbürger – ein brillianter Gegensatz für den Komödienschreiber. Wie gesagt, besten Dank für den Rat!“

Franke må nu have læst Sweets grammatik godt og grundigt, og efter sin hektiske første reaktion udtaler han sig nu mere afslappet herom: ”Die Grammatik ist recht interessant u. bringt viel Neues: auf der andern Seite haben Sie Recht, Sie sind zT. Radikaler [...] Das Material selbst ist musterhaft – jedes Wort überlegt; ich bedaure bloss dass ich das Buch nicht früher hätte. Wieviel Zeit hat man nutzlos verloren. Es ist viel zu lernen, bei aller Kürze. Ich glaube, damit muss man das Sprechen wirklich schnell lernen. Ich sehe übrigens daran wie wenig Englisch ich kann.“

Men Jespersens grammatik sættes ikke i skyggen af Sweets værk: ”Praktisch ist die Anwendung von Sweets Buch jetzt ziemlich beschränkt – Einführung in Schulen ist einfach ausgeschlossen, aus verschiedenen Gründen. Wir haben u.a. gar keine Lehrer dazu, aber vielleicht hilft es Lehrer bilden. Die Leute kommen mit schlechter Aussprache auf d. Universität u. gehen ebenso wieder fort – und dann verbreiten sie ihre Kenntnisse – u. so

¹²⁰ Man må nok sige, at her begynder Frankes evne til simpelthen at skrive at gå stærkt ned ad bakke. Flere ulæselige ord vil følge herefter. Sammenhængen i den enkelte sætning er nu også på retur.

geht das fort. Es sieht beinahe aus als könnte man sagen: ohne bessere Lehrer keine bessere Schulaussprache – ja u. ohne bessere Schulaussprache keine bessern Lehrer. Es wird Zeit dass die Universitäten von der Phonetik Notiz nehmen.“ Og han fortsætter: “Ihre Grammatik behält ihren vollen Wert neben Sweet weiter – sie ist viel praktischer dadurch dass sie auf die bestehenden Verhältnisse u. die nun einmal vorhandene Schreibung Rücksicht nimmt. Sweet sollte die Stücke durchaus noch in gewöhnl. Orthogr. veröffentlichen...”

De næste breve / brevkort (frem til Frankes brev af 27. nov.) ser desværre ikke ud til at være korrekt nummererede i samlingen; vi skal i det følgende prøve at rette op herpå ved at flytte rundt på dem efter indholdet. Der er to forsendelser, dateret **d. 14. november**; en kort (a) og en meget lang, der fortsætter **d. 15.**, **d. 21.** og **d. 23.** (d). Hertil kommer yderligere to korte, dateret **d. 18.** (b) og **d. 19.** (c). Vi vil anvende den rækkefølge i vores behandling, som allerede er angivet ovenfor ved (a), (b) etc.

Den korte meddelelse, dateret d. **14. november** er en undskyldende forklaring, hvorfor han, Franke, har sendt, og dermed foræret, Jespersen den ønskede italienske bog: ”- *Sie machen mir eine grosse Freude, wenn Sie mein Exemplar benutzen wollen. Seit Jahr und Tag habe ich nicht mehr darein gesehen und habe mich immer geärgert, dass es niemand benutzt – nun freue ich mich wenn es Ihnen dienen kann [...] Mir liegt jetzt das Italienische ganz fern; ich komme gar nicht mehr dazu u. auch bestimmt in Zukunft nicht.*“

D. 18. november skriver Franke så igen (b). Efter en hjertelig tak for forskellige tilsendelser fortsætter han: ”*Nun ein paar Zeilen in Eile,*“ og det bærer brevet også præg af. Vi kan citere som følger: ”*Western natürlich eifrig studiert – liebster Freund – galskab – strider mod al sund sans – that’s all moonshine... Ich sah’s gestern in Politiken angezeigt – Wulff: interessant [...] Die Karte: sehr erwünscht! – Ich bin ganz optaget von meiner Arbeit, die ich gern vom Halse haben möchte. Sie wird lächerlich klein, hat nur aber Kopfzerbrechen genug gemacht. Anbei erhalten Sie eine Druckprobe – zweitens einen Fragebogen, den ich mir sobald als möglich (entschuldigen Sie) zurück bitte.*“ Hvordan ovenstående skal forstås er noget gådefuldt, men lidt længere henne i korrespondancen har Franke en del flere kommentarer til Western, som til dels kaster lys over ovenstående.

Det fremgår, at han endnu ikke har valgt titlen til sit værk. En afsluttende bemærkning lyder, som følger: ”*Es ist zu dumm, dass ich nicht in diesen Tagen einen Franzosen hier habe – für Aussprachefragen sind meine Lpziger brieflich wenigstens kaum zu brauchen. Nun nochmals herzl. Dank.*“

Den korte skrivelse, dateret d. **19. november**, (c) kalder han selv ‘*einen Nachschub*’ Essensen af brevet ses af følgende citat: ”*Ich hoffe nun d. MS (des 1. Teils!) bis spätestens Mitte nächster Woche druckfertig zu haben – ich sehne mich nach dem Augenblick!*“ I sidste øjeblik er der sket det ikke usædvanlige for en forfatter, nemlig at han har fået en kilde i hænde, som kunne have en vis betydning – en lille bog af franskmænden Paul Passy¹²¹ – ‘*mit natürl. Sprachformen, nicht Dictionary ones*’, men herom nok senere. Nu ser han blot hen til Jespersens forhåbentlig hurtige reaktion på alt, hvad han har fremsendt til diskussion og / eller godkendelse.

Endelig følger så i vores gennemgang det lange brev (d) – et af de længste i hele samlingen – som Franke har skrevet på i perioden **14. – 23. november**. I første del forsøger han at opstille ‘*die Vokale schematisch*’ med lån fra forskellige fonetikere, så som Bell og Viëtor, men det løber nærmest ud i sandet. Han har nu modtaget Westerns Engl. Lautl. (jvfr. også ovenfor), som jo er en tysk oversættelse / bearbejdelse af den oprindelig norske bog. Franke virker – hvad angår indholdet – knap så begejstret for den tyske version, som Jespersen antydede, at han var. Men, siger Franke, *Western schreibt übr. sehr gutes Deutsch*” – Sweet derimod, ”*nicht ganz so gut, doch liest es sich auch ganz glatt. Er schreibt zB [...] alle gute Leute für guten [...] Dies ist übrigens ein Punkt in den Sie sich auch bisweilen irren.*“ – et meget sjældent eksempel på, at Franke kritiserer Jespersen!

Det første afsnit, under datoen **15. november**, skal citeres (næsten) i sin helhed: ”*Heute endlich ist die Reinschrift des Textes definitiv abgeschlossen. Es kann also nun weiter gehen, wenn ich halberwege Kräfte behalte. Es ist eine Beruhigung, wenigstens einen Teil fertig zu haben: dass er mir gefiel, kann ich nicht sagen. Ich habe so ziemlich gar kein Urteil mehr über die Sache – öfteres Durchlesen hat mir sie recht langweilig gemacht. Sicher ist indes dass das MS seit der Kopenhagener Reise an vielen Stellen besser geworden ist u. dass eine ganze Menge Dinge drin stehen, die in den geläufigen Phrasenbüchern nicht zu finden sind, während andererseits fast nichts von dem drin steht, was jede Phraseologie ‘qui se respecte’ bietet[...] In der Anlage steht es in der Mitte zwischen Storms Phrases u. Sweets Sentences.*“ Men stadig er der løse ender, og han runder af med et uopfyldeligt ønske: ”*Hätte ich Sie nur in der nächsten Woche hier – mit dem Briefschreiben ist das gar so unbequem.*“

¹²¹ Paul Édouard Passy (1859-1940), fransk fonetiker og lærer. Undervist privat i sit hjem, hvor han bl.a. lærte fire sprog. Studerede senere sanskrit og gotisk på École des Hautes Études. Begyndte at undervise i engelsk som nittenårig. Lavede oprindelig sit eget fonetiske system. Senere leder af ”*Association phonétique internationale*” og redaktør af foreningens tidsskrift ”*Le maître phonétique*”. Har bl.a. skrevet *Les sons du Français*, 1887 og *Étude sur les changements phonétiques*, 1890.

D. 21. november skriver han så videre – meget bredt – selv betegner han indholdet som *'lauter Kleinkram.'* Endnu et skridt på vejen er taget til færdiggørelsen af hans bog: *"Der Brief ist nun schon wieder nahezu veraltet: vielleicht haben Sie Interesse für Altentümer u. auf die Aussicht hin will ich weiter schreiben. Das MS. ist nun seit gestern fertig u. bedarf nur noch einer Revision – - – ich habe es wirklich satt u. möchte es los sein u. auf der andern Seite gebe ich's sehr ungern aus der Hand – es entspricht meinem Ideale doch gar zu wenig.*

Auch einen Entwurf für die Übersetzung habe ich fertig gebracht, aber es fehlt noch viel, ehe ich alles für Deutsch ausgeben möchte. Immerhin ein Anfang u. das ist mir jetzt viel wert. Wie ich die Anm. einrichten soll, weiss ich noch gar nicht – ich denke die Weisheit kommt noch. Ebenso bin ich im Unklaren über den Umfang der phonetischen Erklärungen [...] Die meisten Leute wissen ja nicht Bescheid in ihrem eigenen Munde!"

Herpå forvilder han sig ind i lidt snak om, hvad der er mere eller mindre vigtigt for skolebørn at lære, og hans konklusion er den – også i dag fornuftige – at *"es ist notwendiger zu wissen, dass schlechte Luft u. Tabaksrauch u. dgl. jedem Menschen schadet, oder dass man die Fenster hübsch aufmachen soll – das wissen ja alles die meisten Leute nicht, so unglaublich es klingt"* – end f. eks., at kunne dette og hint navn på en blomst.

Så springer han til Western og har følgende at sige om ham: *"Also Western – Sie haben Recht, er wird uns hoffentlich viel Freunde gewinnen. Dass er Boysen so auf dem Leib rückt macht mir Spass. Ich dachte übrigens er würde Ihre Gramm. erwähnen [...] Ich muss wirklich sagen, seine Argumentierung ist etwas merkwürdig. Nach ihm ist der Sprachunterricht nur eine Vorbereitung auf die Litteratur. Dies Ziel fällt in der norw. 'Mittelschule' weg – also eine Vorbereitung auf etwas nicht Existierendes. Ich glaube in der That, der Sprachunterricht soll noch etwas [her følger et par ulæselige ord], als eine Vorbereitung, es soll sich selbst Ziel sein u. dem allgemeinen Ziel der Schule, Menschenbildung, sich ein- u. unterordnen. Geistige Erziehung, nicht blosse Kenntnismitteilung! Nicht der Stoff, sondern die Bearbeitung des Stoffes ist mir die Hauptsache. Was nützt es, dass man seine Gedanken in 3 fremden Sprachen ausdrücken kann, – wenn man keine Gedanken hat. Und ich glaube behaupten zu dürfen: – nicht die alte Methode die die Sprache aus der Grammatik heraus konstruieren wollte, sondern die neue, die die Gramm. in der Sprache finden lehrt, ist es, die die wahre 'geistige Schulung' gewährt. Was Western über [et par ulæselige ord], ist ein Zeichen, dass er gar nicht recht versteht, was [to ulæselige ord] gemeint ist. Sonst finden sich verschiedene gute Winke darin u. das Ganze ist recht frisch geschrieben."*

Wulff, synes han, ser interessant ud, men har ikke studeret ham nøjere endnu. Næste emne er P. Passy og hans bog *"Premier livre de lecture"*. Her går Franke meget op i at

fortælle, at han har haft uendelige problemer med at få fat på den – for så endelig at udtale følgende om den: *”Im ganzen nicht viel Neues für mich.”*

Herpå vender han sig til noget Jespersen skulle have sagt og kommenterer dette udsagn: *”Was Sie von ‘Erst Lernen dann Lehren’ sagten ist ja sehr wahr u. ich es habe das jetzt wieder recht lebhaft empfunden. Aber am Ende hat man nie ausgelernt, ehe man tot ist, und dann schreibt man – in der Regel wenigstens – keine Bücher mehr: ausser wenn der Geist einem Spiritisten in d. Hände fällt – – – dann kann’s allenfalls noch was werden.”*

Under datoen d. **23. november** skriver Franke så videre. Da han gik i seng den foregående aften, troede han, at han var så at sige færdig med sit lille værk, og så modtager han om morgenen d. 23. brev fra Jespersen med forslag til ændringer – tekniske ændringer i de anvendte fonetiske tegn. Han er enig – *”Sie haben Recht”* – og vil så atter gå i gang med at rette ind. Resten af brevet diskuterer enkeltheder fra hans MS, som vi ikke, da det jo ikke foreligger for os, kan tage stilling til.

Det næste selvstændige brev fra Franke er dateret d. **27. november**. Han begynder med at takke for venlige og hurtige svar på sine spørgsmål. – *”Ich bin Ihnen doppelt dankbar dafür, da Sie so sehr in Anspruch genommen sind.”* Han føler med Jespersen på grund af hans mismod og ærgrelse over folk som Boysen og tilføjer – ret urealistisk: *”Könnte ich Ihnen nur hier in der Nähe irgend eine Beschäftigung bieten, dann könnten Sie mal der ganzen unangenehmen Situation entfliehen.”*

Så kommer han ind på deres fælles ideer om dybtgående reformer med hensyn til indlæring af fremmedsprog, og selvom han ofte har udtrykt sig i meget radikale vendinger, virker han nu mere afdæmpet og anerkender også de gamle metoder – repræsenteret af mænd som Ploetz og Breymann – til indlæring af grundbegreberne af et fremmedsprog. Således har hans egen søster – en uhyre sjældent nævnt person – på dette grundlag tilegnet sig en del viden, hvad angår oversættelse mellem tysk og fransk. Med henblik på deres egne ideer maner han til tålmodighed: *”Wir befinden uns in schlechter Lage: sind wir gezwungen mit der alten Methode zu arbeiten, so arbeiten wir mit Unlust; vielleicht kommt es auch zu einem Kompromiss, aber der ist auch nicht viel wert. Mit unserer Methode tappen wir aber im Dunkeln herum. Lassen Sie, es wird besser werden. Wir brauchen Hilfsmittel und dann eine längere Praxis – dazu gehört Zeit. Leisten wir jetzt noch nicht das, was wir uns von unserer Idee versprechen – die Zukunft wird glücklicher sein! Lassen Sie sich also nicht niederdrücken...”*

Han afslutter denne del af brevet med en bemærkning om Sweet: *”Sweets Elementarbuch ist für mich eine Quelle der Qual (bitte die Alliteration zu beachten!). Ich fühle wie sehr ich unfähig bin so etwas zu leisten: es ist von vornherein ein ungünstiger Massstab für meine Arbeit.”*

Dagen efter, d. **28. november**, fortsætter han og takker først Jespersen for et netop ankommet brevkort: *”Es ist mir immer eine grosse Beruhigung Ihre Meinung über eine Sache zu wissen u. ich wünsche nur, ich hätte Sie hier um Sie tüchtig auszufragen.”* Resten af dette afsnit er så viet en diskussion af a-lydene.

D. **2. december** fortsætter han brevet, hvor han indleder ret bittert: *”Ich hoffte eigentlich auf einen Brief von Ihnen, lieber Freund, bin aber unter solchen Umständen schon dankbar für eine Karte. Was mir immer klarer wird, das ist, das ich der Aufgabe auch nicht annähernd gewachsen bin. – Um einmal ins reine zu kommen, habe ich vor einigen Tagen MS für den 1. Bogen fortgeschickt: das mag nun gedruckt werden, dann wollen wir gewisse Dinge definitiv feststellen – und daran geht’s weiter!”*

Med hensyn til a-lydene har han truffet det konservative valg at følge Ploetz, fordi han *”der einzige ist, der mir genug Detail bietet – Sie, Wulff; Passy helfen bloss im einzelnen!”* Efter en halv sides fonetiske detaljer har han åbenbart lagt brevet væk for at fortsætte *”Nachmittags!”* Han ser frem til Jespersens reaktion på de første korrekturark, han har fremsendt til ham. Han er ret pessimistisk, blandt andet, fordi han har opdaget, at hans tysk/franske ægtepar i Leipzig – som han har støttet sig så meget til fagligt, skønt de ikke er filologer – ikke har været så perfekte sprogrådgivere, som han troede – *”Es ist ein Elend!”* Brevet afsluttes til afsendelse med ordene: *”Nun leben Sie wohl für heute.”*

Herefter kan vi så vende tilbage til en mere regelmæssig korrespondance med en mere ligelig fordeling af forsendelserne de to brevskrivere imellem, dog stadig med Franke som den mest skrivende.

D. **6. december** skriver Jespersen så endelig et rigtigt brev, som han indleder således: *”Jeg skammer mig, kære ven, over min lange tavshed eller rettere over, at små brevkort i lang tid har været min eneste meddelelsesform til Dem, men nu i dag skal jeg se at gøre det godt igen og i mit brev få alt det med, som har samlet sig op i min travlhedperiode. – Først Deres fraseologi, som De vist gör Dem for mange skrupler med. De siger, at den målt med Sweets Elem.buch som ‘alen’ vil ‘falde igennem’; men De tænker ikke på, at det dog er naturligt at tage til målestok de franske fraseologier, der hidtil er udgivet i Tyskland, og sammenligning med dem vil De jo let kunde tåle. Man må jo også tage med i betragtning, at Sweet er indfødt, skildrer sit eget sprog, medens De har påtaget Dem den ulige vanskeligere opgave at fortælle noget om et fremmed sprog, det må (og vil) naturligvis formilde kritiken. Derfor frisk mod!”*

Derpå vender han sig til detaljer i Frankes bog, herunder en diskussion af, om Franke skal medtage tegninger af taleorganerne: *”Om De bör medgive bogen en tegning af*

taleorganerne, véd jeg ikke rigtig, men jeg er nærmest af den mening, at når man kan få den så let, som De velsagtens kan, så er det vel rigtigst at benytte lejligheden – selvom også folk vil blive forskrækket ved at se anatomi i en fransk lærebog. Noget andet er, når en sådan tegning skal laves helt fra ny af.”

Om Westerns foredrag,¹²² som han jo er meget optaget af, fortæller han følgende til Franke: *”Trier havde bedt mig om i Vor Ungd. at anmeldte Westerns foredrag; men nu i går fortalte han mig, at Boysen uopfordret havde sendt ham en længere kritik (– jeg spurgte ikke engang, om den var venligsindet eller ej! –), og derfor spurgte han mig, om jeg ikke hellere vilde vente og så måske skrive en antikritik. Det vilde jeg også meget hellere, bl.a. for at man ikke skal sige om Western og mig, at vi danner en Mutual Admiration Society – på dansk en gensidig assuranceforsikring.”*

Og så igen til Sweets bog; atter en gang kan man undre sig over, at Jespersen – som jo har været så utålmodig – har nølet sådan med at sætte sig rigtig ind i den; men nu, siger han, *”har jeg da haft lejlighed til at glæde mig over Sweets Elem.buch, som jeg dog hidtil kun har haft tid til at læse én gang igennem, og det mere som en nysgerrig end som en videbegærlig. Men med det første skal den have en grundig ‘overhaling’, så at jeg ved den lejlighed lærer den, ikke blot læser den. Jeg er enig med Dem i Deres dom om grammatikken [...] og teksterne; bægge dele er virkelig fortræffelige [...] Det, der tiltaler mig mindst ved Sweets bog, er glossaret eller rettere det, at der findes et sådant, alfabetisk ordnet, det strider jo mod mandens egne grundsætninger!”*

Efter et par uinteressante afsnit om fremmedord afslutter han sit brev som følger: *”Nu er det mig umuligt for øjeblikket at finde mere at skrive til Dem: derfor farvel for denne gang! Jeg glæder mig til snart at se korrekturark fra Dem!”*

D. 10. december skriver Franke kort – *”Nur ein paar Zeilen – - mir ist im Augenblick erbärmlich.“* Han fortæller, at han vedlægger *”den Abschnitt über die Laute”* og beder om en udtalelse herom. Han regner med snart at få de første ark til korrektur og spørger Jespersen, om det mon ikke var en idé at lade Passy se på dem; han er jo både kyndig og *”vorurteilslos”*, som han siger. Mon han går med disse tanker, fordi han føler, at Jespersen ikke er særlig interesseret og prioriterer andre planer og ideer højere? Ikke desto mindre priser han dog stadig Jespersen: *”Ich danke Ihnen für jeden Wink: ich würde ohne Sie schon den Mut verloren haben!”*

I samlingen følger herefter et brevkort – også fra Franke – **uden dato** men anbragt før et brev af 13. december; det vil sige, at det nok er skrevet d. **11. eller 12. december**. Han

¹²² – med titlen *”Om Undervisningen i de nyere Sprog”*.

skriver, fordi han har noget vigtigt nyt: *”Endlich erhalte ich Nachricht von den ‘Gebr.’ Sie wollen das 1. Heft in 1200, das 2. in 800 Ex. ausgeben – das passt mir ganz gut. Der Druck soll bald losgehen – einige Tage wird’s aber leider immer noch dauern. Ich möchte gern Ihre Ansicht über meine Idee mit Passy, dessen Adresse ich mir inzwischen verschafft habe, hören.*

Irgend ein nationales Urteil muss ich noch hören, ich bin über vieles unsicher. – Sollten Sie nicht für P. sein, dann erinnere ich mich an einen äusserst liebenswürdigen Vorschlag von Ihnen – einen der dortigen Franzosen zu konsultieren. Das wäre der letzte Ausweg!“

Generelt er Franke deprimeret: *“Ich bin unzufrieden u. verstimmt, ich fühle dass ich der Sache wenig gewachsen bin. Mein Befinden ist auch nicht viel wert – wir haben ziemliche Kälte, und die nimmt mich sehr mit. Viell. schreiben Sie wenigstens eine Karte u. teilen mir mit was Sie über P. u., im allgemeinen, über d. Behandlg. der Laute denken. Herzl. Grüsse Ihr treuer F.Fr.“*

D. **13. december** følger så et langt Franke-brev, der fortsættes d. **14. december**. Brevet er endnu en illustration af hans store tanke spring; bl.a. er han intenst optaget af Jespersens strid med Boysen: *”Hr. Boysen [...] hat also von neuem das Tomahawk ergriffen u. erscheint auf dem Kriegspfad, um die gesunde Vernunft zu retten. Das wird einen lustigen Tanz geben! Ich bin neugierig auf Ihre Erwiderung.“*

I et følgende afsnit viser han, at han nu har sat sig grundigt ind i Sweets nye bog: *”Im ganzen ist Sweets Buch sehr korrekt. Es ist doch eine Leistung hors ligne – es wird für die Nachfolgenden schwer genug sein. Die beschreibenden Stücke sind ganz ausgezeichnet – einfach, scheinbar absichtslos – und doch ist jedes Wort, jeder Satz wohlüberlegt: wahre Muster von Sprachtexten. Das Behalten wird in einer Weise erleichtert, die mich ganz neidisch machen könnte. – Sie sind ja ein grimmiger Feind von alphabetischen Wörterverzeichnissen. Aber sagen Sie, wenn man auch beim Lernen kein Wörterb. gebrauchen soll – so bleibt doch ein alphabet. Verzeichnis der schon gelernten Wörter, zur schnellen Orientierung, wenn man eins vergessen hat, oder wenn man grade kein passendes muttersprachl. Wort dafür weiss u. dgl., ganz nützlich. Das hat Sweet doch wohl im Auge. Wir dürfen uns doch ausserdem nicht beklagen, wenn uns so ein bequemes ‘Aussprachewörterbuch’ geliefert wird.“*

Den følgende dag, d. **14. december**, skriver han igen; denne gang for at takke for tilbagesendt materiale med kommentarer: *”Ihre Bemerkungen sind sämtlich wertvoll u. mir sehr lieb.“* Hvad angår tanken om engang at skrive en bog i stil med Sweets, kan han nu kun sige: *”Mit dem deutschen Elem-Buch sieht’s windig aus. Meine Kräfte sind so, dass ich froh sein will, wenn ich die Phraseologie zu Ende gebracht habe!“*

Og så er der Breymanns nye bog – slet ikke så dårlig endda: *”Breymanns neues Buch har mir besser gefallen als sein Vorgänger. Der Stil ist freilich durchgängig zu hoch und buchmässig – viel Fremd- u. gelehrte Wörter u. der erste Teil beschäftigt sich mit griech.-röm. Mythologie u. Geschichte – was entschieden nicht zu loben ist. Die Stoffe müssen auf dieser Stufe entschieden modern sein. Später wird’s aber besser. Es ist halt nicht jeder ein Sweet!”* I et tidsskrift er han faldet over udtrykket ‘Sweet El-B. – *Deutsche* Ausg.’ *”Wissen Sie was das bedeutet?? Kommt noch eine frz., russ., dän., patagonische, ital.?”*

Herefter følger et par ord om Passy: *”Ja, wenn nur Monsieur Paul Passy die Güte haben wollte, dem Prussien beizustehen! Und ich kenne ihn nicht! Ich bin mir wohl bewusst, wie wenig bescheiden eine solche Forderung eines Inconnu ist. Mais, quand on a peur! Na, und schliesslich sind’s höchstens 20-25 Seiten – er braucht ja nur die phonet. Hälfte durchzusehen – probieren kann man es immer.”*

Brevet fortsættes samme aften. Franke er utålmodig, fordi de første korrekturark ikke er kommet endnu: *”... die Sache zieht sich lange hin, für meine Verhältnisse etwas zu lange.”* Ventetiden og det meget skiftende vejr er meget plagsomt for ham: *”Ich bin manchmal etwas verstimmt.”*

D. 15. december skriver Jespersen så tilbage. Han indleder som følger: *”Hermed sender jeg udkastet til afsnittet om lyd tilbage til Dem. (De må undskylde de to blækklatter, der er komne på det!), og jeg vil så ledsage det med et par ord – meget bliver det ikke: også for ikke at forøge portoen; derfor må De have tålmodighed lidt endnu – Deres fremstilling tiltaler mig i det hele meget, og hvad jeg har at bemærke, angår kun småting: noget af det har jeg allerede med blyant skrevet på manuskriptet.”* Vi skal ikke gå ind på de få fonetiske kommentarer, men blot nævne, at Jespersen synes, at det er en god idé at søge hjælp hos Passy: *”Det kan naturligvis kun være mig kært, hvis De kan få hjælp fra Passy: der er jo ingen tvivl om, at han, hvis han vil, kan være Dem ganske anderledes til nytte end jeg, der kun altfor godt føler mine huller – både på det lydlige og det fraseologiske område.”*

D. 19. december skriver Franke blot et brevkort til Jespersen. Stadig er der forsinkelser med trykningen, og nu kommer helligdagene snart: *”Wie unlieb mir dieser Zeitverlust ist brauche ich Ihnen nicht erst zu sagen. Ich denke übrigens jetzt, die Sache wird sich besser ausnehmen als ich dachte. Der Druck verschönt! – Manchmal habe ich wieder etwas mehr Zuversicht zur Sache! Es ist am Ende doch nicht ganz unnütz!”* Han slutter denne korte meddelelse med at ønske Jespersen *”ein vergnügtes Fest.”*

Jespersen får ikke svaret inden jul, og det næste brev i kronologisk orden kommer derfor også fra Franke. Det er skrevet d. **28. december**. Franke har for en gangs skyld levet i nuet: *"Das Weihnachtsfest ist vorbei – wir haben es in aller Stille im engsten Familienkreise gefeiert. Die Weihnachtsstimmung dauert noch immer, und ich kann sagen dass mir's diesmal wirklich recht weihnachtlich ums Herz war, aber man fängt an die Augen dem neuen Jahre zuzuwenden."* Året, der er ved at rinde ud, har for dem begge – trods alt – været godt: *"Nun, wir können dem schwindenden Jahre beide manches gute nachsagen – Sie haben etwas vollendet, ich wenigstens angefangen!"* Og hvad angår det kommende år, udtrykker han følgende nytårsønske: *"Wenn ich Ihnen fürs Neue Jahr etwas wünschen soll, so ist dies Gesundheit, mein lieber Freund, Gesundheit und abermals Gesundheit! Mir wünsche ich wenigstens soviel Kräfte, dass ich das angefangene Werk zu Ende bringen kann – die ewigen Verzögerungen sind gefährlich. Es wird mir auch lieb sein, wenn ich Sie und meine andern Helfer endlich in Ruhe lassen kann! Wissen Sie, es ist doch eigentümlich wie man einen Menschen den man persönlich gar nicht kennt, so lieb gewinnen kann. Mir ist es als wären wir Freunde von Anbeginn. Ich kann's mir gar nicht mehr anders denken. Und welche Erweiterung meines Gesichtskreises danke ich Ihnen, direkt oder indirekt! Und so erwarte ich mit Sehnsucht Brief für Brief – hier meine Eltern und Geschwister freuen sich jedesmal, wenn sie mir die bekannte Handschrift mit dem Stempel KJØBENHAVN bringen können – 'von Jespersen' – sie wissen, dass sie mir eine grosse Freude machen. Sie sind wie ein Freund in unserer Familie; der Name 'J.' hat grosse Bedeutung hier! Es war doch eine sehr vernünftige Idee von mir die 'Spracherl.' zu schreiben – sie verdient grosses Lob – denn sonst wüsste ich heute nicht welcher prächtige Mensch in der Ole Suhrsgade Nr.18 in Kopenhagen wohnt. Wirklich eine sehr gute Idee! Loben Sie mich doch auch ein Bisschen! Es ist übrigestens höchste Zeit, dass ich etwas Neues liefere, das fühle ich. Die 'Spracherl.' war doch eben eine Art Versprechen, man muss doch wenigstens etwas halten."*

Med hensyn til hans nye bog er alt nu klart: *„Mit den Gebr. H. bin ich nun ganz im Reinen, alles fest abgeschlossen. Das Ding ist nun definitiv 'Phrases de tous les jours' getauft. Dass die Aufl. nicht grösser ist, ist mir sehr lieb; damit ist doch wenigstens die Möglichkeit für eine zweite geschaffen. Hat man Glück, so kann sie ja sogar bei dem grossen Bedarf bald kommen, die Kritik spielt ja eine bedeutende Rolle."*

Hvor vigtige hans og Jespersens ideer om at dyrke talesproget er, har han netop i sin egen familie fået et bevis på. Hans søster er nu – efter 11 uger – vendt hjem fra en pige-pension, beliggende i den fransktalende del af Schweiz, og hun behersker nu talt fransk uden problemer – *"Das ist nun 'die Naturmethode'."* Men faren for fejl, der sætter sig fast ved den form for sprogindlæring, er stor: *"Nun kommt aber das Bedenken, das Sweet betont: falsche Ausdrücke werden fabriziert, on the spur of the moment and get stereotyped' [...] Hier ist es eben notwendig durch direktes Auswendiglernen vorzubeugen."*

Han nævner i den forbindelse en idé, som han har læst om hos Western, og som han har sympati for: *”Eine gute Idee ist die von Western: zu den Schülern in der fremden Sprache sprechen, sie aber in ihrer eigenen antworten zu lassen. Manchem mag dies widersinnig vorkommen, es lässt sich aber begründen.“*

Han slutter sit brev med følgende ejendommelige betragtning: *”Natürlich wäre es besser gewesen, ich hätte vorher darauf hin ein bedeutendes Quantum französ. Litterat. durchsehen können“* – ejendommelig, fordi han netop har færdiggjort et, om end lille, værk om moderne fransk sprogbrug! Vedlagt følger et par kapitler, som han gerne vil have Jespersen til at se på. Han er slet ikke selv tilfreds med dem. Brevet afsluttes således: *”Nun also ein gesundes Neues Jahr – Ihr alter Freund F. Franke.“*

Det sidste brev i korrespondancen for året 1885 skrives af Jespersen, som er flov over, at han først d. **30. december** får taget sig sammen til at sende Franke en traditionel jule- og nytårshilsen: *”De kan ingen forestilling gøre Dem om, hvor skamfuld jeg blev för, da Deres brev blev leveret mig – jeg skylder Dem jo brev allerede fra för julen! – og endnu mere skammede jeg mig så over alle de smukke ord, der stod om mig og mine breve indeni brevet. Det var, som om De netop komplimenterede mig for at lade mig føle min egen nederdrægtighed og sendrægtighed så meget des skarpere. Der bliver altså ikke andet for end straks at give sig til at svare, og så begynder jeg med at kassere tre sider, jeg som en begyndelse skrev om temmelig ligegyldige ting i fredags, hvori jeg bl.a. sendte Dem ønsker om en glædelig jul. De ønsker er jo allerede forældede, men derimod er det dog endnu tidsnok at sende Dem et så hjærteligt og velment ‘glædeligt nytår’ som muligt [...] De ønsker mig sundhed, sundhed og atter sundhed – jeg kan ikke gøre bedre end sende ønsket tilbage: De trænger (desværre) meget mere til sundhed og helsen end jeg, og hvis mine ønsker havde nogen indflydelse på Deres helbred, var De rask og sund som Herkules. Gid De må få kræfter nok ikke alene til at bringe Phrases... til en lykkelig afslutning, men til meget, meget mere, som ligger og venter på dygtige og reformbegeistrede mænd som De [sic!]. Og så vilde jeg også ønske, at det endelig engang i 1886 må lykkes mig, hvad jeg i 84 og 85 mange gange har tænkt på, nemlig at få Dem at se og ‘tailler une petite bavette’ med Dem – eller rettere mange og store! Til pinse f. ex.”*

Herpå følger, ganske kort, lidt fagsnak. Franke havde anbefalet Jespersen at læse Hornemanns reformskrift. Begyndelsen synes han, *”ærlig talt”* er kedelig, men senere bliver det mere interessant og han takker for henvisningen. Han kan ikke forstå / bære, at hans grammatik endnu ikke er blevet anmeldt i *”Lbl.”* – han har derfor nu sendt et eksemplar direkte til Behagel.¹²³

¹²³ Otto Behagel (1854-1936). Professor i germansk filologi ved universitetet i Giessen fra 1888.

Brevet slutter således: ”Nu kommer De til at nøjes med dette for i dag, da jeg skal til at klæde mig på for at gå ud til middagsselskab: ellers har jeg levet meget stilfærdig og ene i julen i min ‘hule’. – Deres udtog af fraserne, som jeg i dag kun har set flygtigt på, skal jeg nærmere omtale en af de første dage. Altså: lev vel i det nye år, og hils Deres familie venskabeligst fra Deres hengivne ven Otto Jespersen.”

Hermed slutter korrespondancen for året 1885.

Blok V

Denne blok dækker perioden ca. **1. januar 1886** til Frankes død **midt i april samme år**. Brevene i den afspejler i al deres nådesløshed den tragiske afslutning på et ganske ungt menneskes liv og hermed opløsningen af et sælsomt venskab; Jespersen på den anden side ser vi blomstre op for mere og mere at spore sig ind på den livsbane, som han har valgt – et succesrigt lærer- og forskerliv. (Sin endelige eksamen får han dog først i sommeren 1887).

I løbet af disse 3 og en halv måned skriver Jespersen (ca.) 9 brevkort og 12 breve, mens Franke skriver (ca.) 13 brevkort og 8 breve. I denne periode foregår trykning og korrekturlæsning af Frankes ”*Phrases...*”, og da han jo sender alt videre til Jespersen til udtalelse / endelig godkendelse, drejer en stor del af korrespondancen sig nu om problemer i forbindelse med disse processer. Herom vil vi kun fortælle i hovedtræk, mens vi snarere vil koncentrere os om, hvad de ellers har at fortælle hinanden af mere almen interesse. Det vil betyde, at de enkelte breve ofte bliver behandlet noget mere kortfattet end brevene fra de tidligere 4 blokke. Det skal bemærkes, at brevene og brevkortene i denne blok for manges vedkommende er placeret kronologisk forkert i samlingen, ligesom en del af brevkortene er udaterede. Dette vanskeliggør naturligvis behandlingen af stoffet.

Allerede d. **2. januar 1886** skriver Jespersen og meddeler Franke, at han har sendt en bopakke ned til ham, primært – som lovet – Wulff og Lyttkens’ lydlære, men også – på eget initiativ – et foredrag af Storm om kvantitet i romansk, S. Grundtvigs¹²⁴ skrift om ”*tonelag*”, samt en lille bog af Bredsdorff,¹²⁵ hvis titel kun angives som ”*Aarsagerne til...*”. Denne bog, fortæller han, har han så at sige selv opdaget på Universitetsbiblioteket, hvor ”*den har henligget ubekendt – en ven af mig på universitetsbiblioteket har oplyst mig om, at den aldrig har været lånt ud fra bibl., siden den udkom; Rask omtaler den i sin Retskrivn.I. men kun med et par ord i anledning af lydbetegnelsen.*”

Endvidere fremsender han de afsnit af Frankes ”*Phrases...*”, som denne har bedt Jespersen udtale sig om. På en diplomatisk måde udtrykker Jespersen, at

¹²⁴ Sven(d) Grundtvig (1824-83). Dansk folkemindeforsker. Indsamling og udgivelse af folkeviser blev hans livsopgave. Som universitetslærer udgav han bl.a. den ældre Edda, en retskrivningsordbog og en håndbog i og undersøgelse af dansk lydlære.

¹²⁵ Jacob Hornemann Bredsdorff (1790-1841). Naturvidenskabsmand og sprogforsker. Lærer ved Sorø Akademi. Forfatter til *Aarsagerne til Sprogenes Forandringer*, 1821, genoptrykt 1886 under redaktion af Vilhelm Thomsen.

sammenhængen mellem de enkelte sætninger nok kunne være bedre. Desuden finder han ind imellem læsningen trættende og monoton, fordi en del sætninger begynder ens, ”*il faut...*” – Sweet har ‘lært’ ham, at løsrevne sætninger ikke behøver at være så løsrevne endda, og hvis man har det i baghovedet, når man laver sin opbygning, bliver resultatet langt mere interessant – heri er Franke vel heller ikke uenig? Angående de enkelte sætninger, mener han, at Franke ”*har skilt [sig] rigtig godt*” fra at finde frem til dem. Jespersen slutter af med at fortælle, at han har været i Dagmarteatret for at se en finsk skuespillerinde, ”*frk. Aalberg*”, og hun spiller så godt, ”*at man næsten ikke får tid til at være fonetiker*”, skønt hendes ejendommelige blandingsprog indbyder dertil.

5. januar svarer Franke så på dette brev og kommenterer samtidig de medsendte bøger. Han glæder sig over, at Jespersen ser med ret milde øjne på de sidste sider af hans værk, for han er jo ikke selv helt tilfreds: ”*Es ist mir lieb, dass Sie sich meiner Schlusskapitel so freundlich angenommen haben. Sehen Sie, das ist ja eben das Unglück: seit ich Sweets Buch kenne, bin ich ebenfalls klüger als vorher! Und das Bewusstsein, etwas derartiges nicht schaffen zu können ist niederdrückend genug. Ja, hätte ich das El.-B. früher gekannt! --- dann --- hätte ich meine ganze Sache jedenfalls hübsch bleiben gelassen!*“

Ved – på den anden side – at læse Sweets bog om ”*North Welsh*” er han blevet klar over, at **den** ligner hans egen, fordi den er skrevet på samme præmisser: forfatteren skriver ikke om sit eget sprog. Derved går en del af sammenhængen tabt. Visse eksempler kan endda blive uidiomatiske eller latterlige. Men en bog som Frankes skal jo heller ikke stå alene: ”*Eine selbständige Rolle möchte ich ihm nicht zuweisen.*”

Endnu et punkt, hvor han er enig med Sweet, er vægtningen mellem spørgsmål og svar i en bog af den omtalte type. Han citerer i den forbindelse Sweet: ”*For conversational purposes questions are more necessary than answers: the idioms used in questions must be mastered perfectly, while those used in answers require only to be understood.*”

Den lille bog, som Jespersen har sendt som en overraskelse, har glædet Franke meget: ”*Das kleine Büchlein, dessen Entdecker Sie sind, habe ich mit Erstaunen gelesen: ich habe mehrfach nach der Jahreszahl sehen müssen, weil ich mir nicht traute. Wenn man sich den Spass machte u. das Ding übersetzte mit der Bemerkung, es sei vor 4 Jahren erschienen, wer würde einem nicht trauen? Es ist merkwürdig dass solche Sachen so unbemerkt, ‘dem kleinen Veilchen gleich’, dahin schwinden können!*“

Til sidst en kommentar til Jespersens halve løfte om at komme ned og besøge ham til foråret. Den lyder ret opgivende: ”*Ja, brächte uns doch 86 zusammen! Wäre ich nur nicht schon so weit runter!*” Endelig en slutbemærkning om Ploetz og hans arbejder om

fransk: ”Übrigens doch die billigste u. bequemste Zusammenstellung der Sache, die ich kenne; trotz allen Fehlern.“

Brevet slutter ikke her, men lægges til side og tages op igen d. **6. januar**. Han skylder Jespersen penge for de tilsendte bøger og gør meget nøje regnskabet op; han håber ved at vedlægge en 5 Mark seddel, at de således er nogenlunde kvit. Han fortæller videre, at han p.t. beskæftiger sig med oversættelse fra fransk til tysk. Herved har han gjort følgende erfaring: ”*Ich finde die dtsche Übersetzung meiner Phrasen durchaus nicht leicht u. bin oft genug im Zweifel: selbst Konferenz mit Mama führt nicht immer zum gewünschten Resultate. Ich möchte gern wirkliches Dtsch geben...*“ Her er der et af de få eksempler i brevene på, at en af brevskriverne nævner en af sine nærmeste mere end blot en passant; man får det indtryk, at han anerkender sin mors sprogfornemmelse – ”selbst”.

Jespersen får ikke skrevet tilbage særlig hurtigt, det vil sige, at Franke i mellemtiden når at påbegynde et brev d. **15. januar**, et brev, der dog først bliver afsluttet d. **20. januar**. Det går nu rigtig dårligt for ham: ”*Meine Stimmung ist wenig erbaulich: meine Kräfte nehmen von Tag zu Tag ab und da die Druckerei den ersten Bogen ganz unverantwortlich lange in Arbeit hat, so erscheint es mir manchmal überhaupt zweifelhaft, ob ich das Buch noch zu Ende bringen kann: wenn jeder von den sechs Bogen eine so ungeheure Zeit in Anspruch nimmt verschiebt sich ja die Herausgabe bis weit in den Sommer. Wäre nicht die a-Frage,¹²⁶ ich glaube, ich liesse Passy in Ruhe, denn wer weiss, ob der gleich bereit ist u. mich auch dann Dezennien warten lässt.*“

Han har tilbragt ventetiden med at læse ”*J. Connor Manuel de convers. en franç., all., angl.*”¹²⁷ *Die grammat. Abteilung bringt ganz unzusammenhängende Sätze als Beispiele zu allen Teilen der Gramm. Dann folgen Dialoge...*“ På mange måder en god bog, men, ”*es ist zu viel drin, u. drei Sprachen neben einander stören! Also kein Konkurrent.*“ Han har faktisk stadig tiltro til sit eget værk, i hvert fald på to områder: ”*Die Kürze u. Aussprachebezeichnung, denke ich, werde ich immer für mein Opus geltend machen können: insofern steht es einsam da – nur Schmitz kommt in Vergleich.*“

Såvel Jespersen som Franke føler, at der, hvad angår fonetikken, er ved at være grøde i luften, men alt, hvad der trykkes, er jo ikke lige godt. Frankes kommentar hertil lyder

¹²⁶ – som Franke og Jespersen jo har diskuteret utallige gange uden at komme til et resultat.

¹²⁷ Sammenlign H.G. Ollendorff (1803-65) og hans mange populære sprogkurser; det første af disse (fra 1835) hed således: *A New Method of Learning to Read and Speak a Language in Six Months*, et kursus i tysk for engelske elever. Der var tale om praktiske kurser uden videnskabelig baggrund.

således: *”Die Reformschriften wachsen wie die Pilze: man braucht sich bloss umzudrehen, schwupp, steht wieder so ein Ding da.“*

5 dage senere, **20. januar**, skriver han videre på brevet; i mellemtiden har han imidlertid modtaget et brev fra Jespersen og Jespersen 2 kort fra ham. Vi vil derfor vente med at gennemgå delbrevet af **20. januar**, til vi har behandlet ovennævnte brev og kort.

Dette Jespersen-brev skrives d. **17. januar** og endnu engang, må han indlede således: *”Ja, kære ven, nu må De igen undskylde min langsomhed til at svare; at jeg ikke har skrevet för, beror for resten bl.a. på, at jeg havde (mis)forstået begyndelsen af Deres sidste brev, som om De deri lovede et nyt brev snart efter det nævnte, og så må jeg tilstå, at jeg næsten hver dag har tænkt: mon ikke förste ark korrektur af Phrases skulde komme idag? – Nu kan jeg imidlertid ikke godt være bekendt at tøve længere, og derfor: först tak for brevet!”*

Atter ofrer han mange linier på deres interne regnskab og ender med at foreslå *”den mellemvej, at portoen ansættes til 6 øre, så opnås det forbavsende resultat, at der er balance og at vi er kvit – så er der ikke noget at huske på!”* Derpå fortæller han løst og fast om *”værker i vort fag”*, som han har tilbragt et par timer på *”det kgl. bibl.”* med at blade i. Endelig slutter han af med en ironisk beskrivelse af en af samtidens sproglærere: *”Så et lille træk fra en samtale med en af vore mest bekendte tysk- og engelsk-lærere: han havde aldrig hørt Westerns navn, [...] og vilde aldeles ikke gå ind på, at der i min udtale af idea-r-of var nogen r-lyd, skönt jeg måske pointerede den lidt mere end naturligt; vedkommende er for temmelig nylig som en anerkendelse af sin store dygtighed bleven ansat som lærer ved søofficersskolen. Det er ikke Ad. Hansen, heller ikke hans ven i Politiken, hr. J. Magnussen;¹²⁸ endnu mindre Listov eller hans fidus Achates¹²⁹ Boysen – nu kender De jo snart hele vor ansete engelsklærerstand!”*

Herefter vender vi tilbage til Frankes to brevkort, dateret henholdsvis **17. og 18. januar**. Det første er et desperat nødråb: *”Mein lieber Freund, ich bin in einer recht sehr schlechten Stimmung: die Kräfte nehmen zusehends ab – u. die Druckerei lässt mich entsetzlich warten, sie stiehlt mir meine Zeit! Ich habe nur noch den Gedanken: möglichst schnell fertig werden. Auf Passy muss ich damit verzichten, um keine weitere Zeit zu verlieren. Nun die Frage: Sind Sie noch geneigt, d.h. vielmehr: haben Sie noch*

¹²⁸ – som sammen med Adolf Hansen skrev *Engelsk Læsebog for Real- og Latinskolernes højere Klasser* (1882).

¹²⁹ – en klassisk henvisning: Achates er navnet på en trojaner i Virgils *Æneide*. Han var Æneas's trofaste staldbroder.

Lust u. Zeit den ersten Bogen sobald Sie ihn haben, mit einem Franzosen durchzugehen? Es ist ein grosses Verlangen!“ Det andet brevkort omhandler kun tekniske detaljer.

Herpå fortsætter vi med anden del af Franke-brevet, oprindeligt dateret **15. januar**. Under datoen d. **20. januar** finder vi følgende indledende bemærkning: ”*Es war mir lieb endlich von Ihnen zu hören.*“ Endnu engang plager regnskabet med Jespersen ham. Han mener, at han (Franke) stadig skylder ham 50 øre i porto og beder Jespersen notere det ned, således at det kan indgå i senere opgørelser! Generelt er brevets indhold meget rodet – en enkelt sætning om denne og hin forfatter – en anden om et sprogligt problem. Han slutter dog af med et langt og sammenhængende spørgsmål:

”*Stimmen Sie folgendem Satze zu (: ich meine formell!): Pour bien acquérir une bonne prononciation (d’une langue étrangère), il faut chercher à bien prononcer dès le commencement; une fois qu’on a contracté de mauvaises habitudes, on s’en défait assez difficilement. Ich habe eine Unzahl Varianten versucht; nichts gefällt mir.*“

Inden Jespersens næste rigtige brev af **30. januar** er der i samlingen på dette sted anbragt et par **udaterede** og uoverskuelige brevkort fra ham. Det ene af dem efterlyser blot nogle korrekturark, som han burde have modtaget, men endnu ikke har. Det andet er primært en tak for Frankes udtalelse om ”*de grundlovmæssige tilstande i Danmark*”. Dette kort er klart fejlanbragt, idet det først og fremmest forudsætter ovennævnte brev fra Jespersen, som jo altså først skrives d. **30. januar** (se nedenfor).

D. **27. januar** sender Franke så et kort, som må være en reaktion på Jespersens efterlysning af korrekturark: ”*Ihre Karte war wie ein Donnerschlag für mich. Ich hatte BR. u. H., der Druckerei, durch die H. auftragen lassen, Ihnen sofort zwei Ex zugehen zu lassen, um Zeit zu sparen. Diese --- nun ich will nicht schimpfen --- haben das vergessen und mich um fünf Tage gebracht. Ich schicke Ihnen nun umgehend ein Ex. (zwei kann ich nicht!) – Von Passy bekam ich einen sehr liebenswürdigen, phonetisch geschriebenen Brief, mit interessannten Einzelheiten...*“

Nu vil så følge en gennemgang af Jespersens brev, dateret d. **30. januar**. ”*Det var rigtig kedeligt med den forsinkelse af Deres Phrases, som jeg da endelig fik og ekspederede i går. Jeg synes rigtig godt om dem og glæder mig til at bruge [dem] ved min undervisning.*” Han har, som lovet, gennemgået udtaleangivelserne med en indfødt franskmand, en M. Chauveau, og på de returnerede ark har han tilføjet franskmandens rettelser.

Franke har tidligere kort fortalt Jespersen om en anmeldelse af hans (Jespersens) grammatik, og Jespersens reaktion herpå er som følger: ”*Hvad De skriver om Klinghardts anmeldelse af min bog, glæder mig naturligvis meget. Blot må jeg tilstå, at jeg ikke følte mig synderlig truffen eller ramt af samvittighedsnag ved hans anklage for mangel på metode; nå, vi vil få se, hvad han siger nærmere derom.*”

Når det gælder dansk indenrigspolitik, har Jespersen en skarp pen. Herpå er der et eksempel i dette brev: ”*Et kuriosum: hs. excell. Kultusminister Scavenius¹³⁰ har efter sigende (jeg har det fra prof. Høffding) egenhændigt udarbejdet et nyt retskrivningsreglement for vore skoler[...], skönt han visselig bedre forstår sig på kvinder og hasardspil end på sproglige materier, hvad det går ud på, ved jeg ikke; blot én bestemmelse: substantiver med små begyndelsesbogstaver, blot Gud og Kongen undtagne. Tænk, ikke engang: Dronningen, Ministrene! Hvilket demokratisk sindelag! Wimmer skal have sagt om forslaget: Ja, når Deres exc. befaler det indført, så skal jeg selvfølgelig docere det; men det er tillige min embedspligt som docent i dansk at sige mine tilhørere, at sådan er det danske sprog dog heldigvis ikke indrettet.*”

På det pædagogiske område er der derimod ved at ske nytænkning: ”*Vor pædagogiske litteratur er for resten blevet beriget med en værdifuld bog af prof. Kroman.¹³¹ Mål og midler for den højere skoleundervisning, et kraftigt og dygtigt slag mod latin og græsk som hovedfag, han vil erstatte det med udvidet naturkundskab (med matematik) og ved at give danskundervisningen langt større omfang. En mænge træffende og sunde bemærkninger om undervisningsmetoder odsl. nærmest i Spencersk ånd. – Har De lyst til at se den?*”

Han slutter således: ”*Ser De stadig ‘Politiken’? Hvad siger De til de sidste politiske begivenheder herhjemme? Er De ikke forbavset over, at vor revolution ikke er begyndt endnu? Jeg begynder så småt at mistvivle om vort folks evne til at kaste Estrups åg af.*”

Herefter følger tre forsendelser fra Franke; den første er et brevkort næsten i telegramstil, dateret **3. februar**: ”*Brief jetzt unmöglich. Herzl. Dank für alles. Ich hatte mehr Änderungen [...] erwartet [...] Um einen festen Anhalt zu haben, bin ich Passy ganz gefolgt [...] Dass Ihnen die Sache einigermassen gefällt, ist mir sehr lieb: ich selbst bin immerfort im Zweifel – ich denke aber doch, dass es manchem nützl. sein wird.*“

¹³⁰ Jacob Scavenius (1838-1915), dansk politiker. Kultusminister 1880-91. Fætter til Estrup.

¹³¹ Kristian Kroman (1846-1925). Professor i filosofi ved Københavns Universitet 1884-1922. Ifølge Jespersen har han for konservative ideer om grammatik og dens nytte.

Også den anden forsendelse er et brevkort, **udateret**, som efter diverse tekniske bemærkninger slutter således: *"Bitte, sagen Sie aufrichtig, was Sie dazu (d.h. zu dem Ganzen) meinen: ich habe kein Urteil mehr."*

D. 6. februar får Franke så mulighed for at skrive et rigtigt brev, af hvilket vi skal citere en hel del; årsagen til, at han har tøvet med at skrive, angiver han selv i indledningen: *"Wie gern hätte ich Ihnen geschrieben, aber es liess mir keine Ruhe: vor allem musste ich das MS für die Phrases fertig machen. Tag u. Nacht (das ist das Schlimmere) quälten sie mich und ich habe mich so überhastet, dass ich fürchte, der letzte Teil der Umschrift wird sehr fehlerhaft sein: glücklicherweise kann man ja noch ändern! Ich konnte nicht anders – fertig, fertig! Das war mein einziger Gedanke! Nun gestern Nachmittag ist das MS in den Briefkasten gewandert und mir ist etwas wohler. – Ich werde mich nun zwar rühmen können, z.Z. den umfassendsten französ. Text geliefert zu haben, aber ich empfinde die Unvollkommenheit desselben viel zu sehr, um mich darüber zu freuen. Es fehlt uns ein französischer Sweet – und Passy ist keiner: doch hoffe ich dass er das Lesebuch schreiben wird; er ist der einzige Franzose, der dazu für jetzt zu erwärmen ist. Ich habe ihm geschrieben, er würde gewiss in Dtschld einen Verleger finden u. das scheint ihn zu locken [...] Wir haben also Aussicht, von einem Franzosen 30 Seiten 'Text' geliefert zu bekommen: ich wäre sehr erfreut, wenn's würde!"*

Af ovenstående ser det ud, som om alt er færdigt, men senere i samme brev har Franke følgende bemærkning: *"Denken Sie übrigens dass ich noch keinen Strich von den 'Anmerk.' geschrieben habe u. auch jetzt noch nicht recht weiss, was ich eigentlich 'anmerken' soll."*

I samme brev kan vi så (endelig) læse hans kommentarer til den indenrigspolitiske situation i Danmark: *"Dass Herr Scavenius sich selbst daran gemacht hat, ist grossartig – ohne 'prøjsisk' Vorbild!! Ihre Politik – ja das ist wirklich ein böses Kapitel. Estrup scheint wirklich probieren zu wollen, was sich die Dänen alles bieten lassen. Aber freilich er hat die Gendarmen u. Kanonen! Und das ist von jeher ein gewichtiges Argument gewesen..."*

For tiden spiller Danmark i det hele taget en stor rolle i hans liv: *"Politiken ist mir zu einem Bedürfnis geworden, wie der Nachmittagskaffee. Ich brauche etwas derartige Lektüre – Romane spannen mich zu stark an und regen mich zu sehr auf; die darf ich also nicht lesen."*

Ikke uventet har han det dårligt, og en ulykke i hans hjemby har heller ikke gjort livet lettere for ham: *"Neulich hatte ich eine starke Nervenerschütterung – das gegenüberliegende Haus brannte in der Nacht. Sie lächeln? Ja, ein Gesunder. Aber ich bin mit meinen Nerven so herunter, dass ich den ganzen folgenden Tag unfähig war zu*

arbeiten. Es ist schlimm, wenn es so weit ist [...] O, ich weiss gar nichts, es ist ein Elend.“

En note fra Jespersen, dateret d. **7. februar**, er irrelevant, bortset fra en oplysning om, at han af en ham ubekendt svensker, en dr. Mauritz Boheman¹³² i Stockholm er blevet anmodet om at give tilladelse til, at denne laver ”en svensk bearbejdelse af min gramm.! Jugez de ma surprise et de ma joie!”

D. **10. februar** følger Franke så op med et blyantskrevet brev – ret langt – men noget usammenhængende. Ud over den sædvanlige tak for ydet og lovet hjælp indeholder brevet bl.a. en bemærkning om den svenske Dr. Boheman, som lyder således: ”[Er] war mir unbekannt, doch habe ich eine sehr günstige Meinung von ihm seit ich seinen Plan kenne. Ich freue mich ungeheim über diesen Erfolg u. wünsche Ihnen aufrichtig Glück dazu!“

Han har nu lavet et udkast til et forord og vedlægger det til udtalelse: ”Ich erlaube mir, die Vorrede beizulegen. Ich habe keine Ideen u. kann kein Französisch mehr: bitte, helfen Sie mir u. seien Sie ein strenger Kritikus! Ich bin auch geistig durch meine Krankheit heruntergekommen. Ich bitte um Verzeihung, dass ich Ihnen das Blatt in dieser Verfassung zugehen lasse – ich habe aber keine Kräfte zum Abschreiben.“ Alt i alt er målet nu inden for synsvidde: ”Es ist sehr möglich, dass nun die Druckerei den Schluss sehr bald liefert – die Korrekturen kommen dann alle zusammen.“

Endnu viser Franke interesse for andet end sin egen bog, og han fremsender således Bismarcks taler, som gave, til Jespersen. Mon ikke Franke inderst inde – på en eller anden måde – er en stor beundrer af samme Bismarck, en kendsgerning, som Jespersen som dansker måske ikke har haft det så godt med. 1864 ligger jo ikke så langt tilbage i tiden! – ”Ich schicke Ihnen Bismarcks Reden (natürlich nicht zurückgewünscht) – zum Vergleich mit Estrups kläglichen orator. Leistungen. Estrup macht keinen besondern Eindruck – er weiss offenbar nicht recht was er thun will, was er thun soll; er kämpft ziellos – recht verschieden von dem Bismarck vom Anfang der sechziger Jahre, der damals schon sein Ziel fest im Auge hatte. Denken mag man darüber, wie man will, aber reden kann B.!” Resten af dette brev indeholder franske sproglige detaljer.

Herpå følger tre brevkort fra Franke, hvoraf de to er skrevet, inden han har hørt fra Jespersen. Det første er **udateret**, det andet er dateret d. **17. februar** og det tredje d. **20.**

¹³² Kontakten med Boheman blev etableret, og resultatet blev: Jespersen, O. 1886. *Kortfattad engelsk Grammatik för Tal- och Skriftspråket. Bemyndigad Bearbetning af Mauritz Boheman.* Stockholm.

februar. Ingen af dem er særlig interessante med deres optagethed af den pågående trykning og korrekturlæsning.

Vi skal derfor straks gå videre til Jespersens brev af **17. februar**, som fortsættes den følgende dag, d. **18. februar**. Han indleder med en lille anekdote: ”*I dette øjeblik, ligesom jeg skulde til at begynde mit brev, kom pigen med et brevkort, hvor jeg kaldtes ‘stenograf’, og sagde, at postbudet havde spurgt hende, hvad hr. Jesp. egentlig var, for der kom så mange breve til ham med forskellige titler: doktor, student, kandidat, sproglærer og nu stenograf. Pigen svarede: ‘Ja hr. J. han er mange ting’ – så nu har man dog en følelse af, at man er noget her i livet, om det end ikke er meget. – Det var for resten en meget behagelig efterretning om, at vi på grund af rigsdagssamlingens korthed har fået et extratillæg: en måneds gage.*”

Han takker derpå for og kommenterer tilsendt materiale. En bog, som Franke har lånt ham, om Amerika og skrevet af Passy,¹³³ har interesseret ham meget: ”...når man læser den slags bøger, får man ret levende en følelse af, hvor meget der endnu er tilbage at reformere på alle områder af undervisningsvæsenet, og hvor nødvendigt det er at begynde med forbedringerne straks fra først af, med de allermindste. Havde jeg bedre tid, vilde jeg til et dansk blad eller tidsskrift give et referat af det bedste i bogen.” Også Bismarck takker han for – om end lidt valent: ”Tak også for Bismarck, jeg har ikke før læst nogen tale af ham in extenso og var derfor meget glad ved Deres sending. Han er en kæmpe, overlegen og stor – malgré tout!”

Franke har for nylig tilbudt, hvis han kan klare det, at oversætte et foredrag, som Jespersen har holdt om vulgærfransk, til tysk. Dette tilbud svarer Jespersen således på: ”Det næste jeg har at takke Dem for, er det, at De stiller i udsigt en oversættelse af mit foredrag om vulgærfr. – jeg ved ikke rigtig, hvad jeg skal sige til det; er foredraget ikke for ubetydeligt? Vil det ikke lægge alt for meget beslag på Deres tid og kræfter? På den anden side vil jeg ikke nægte, at det vilde smigre min forfængelighed – og hvem er ikke forfængelig? – at se sig selv på tysk, – Nu: jeg vil overlade Dem afgørelsen.”

Det sidste punkt, han skal besvare fra et af Frankes senere breve, er en opfordring til dem begge om at melde sig ind i Passys nydannede franske fonetiske forening. Formålet hermed skulle først og fremmest være at få nogle gode faglige kontakter med / adresser på ligesindede: ”Så tror jeg kun, jeg har én ting tilbage at sende Dem min tak for denne gang: prospektet fra Passys Assoc. Phon. Se, se! det kan jeg li’. Så er altså dog det ufonetiske Frankrig det første land, der kan opvise en sådan fonetisk forening! Min fonetiske ‘ære’ byder mig naturligvis at mælde mig ind i foreningen som ‘adhérent’.”

¹³³ – med titlen *L'instruction primaire aux États-Unis*.

Videre fortæller han, at han for nylig har haft lejlighed til at afprøve sit italienske på en italiener, der har arbejde som model i København. Herom lyder hans kommentar: *”Han var meget flink og navnlig meget berejst: Tyrkiet, Jerusalem, Ægypten, Rusland, Sibirien, Sverrig! Men det er ikke den slags folk, man kan have særlig megen fornøjelse af; i alt fald er det mig umuligt i længden at finde samtaleemner med udannede mennesker. Dog interesserede det mig at høre hans sprog [...] Jeg blev forbavset over, hvor meget jeg dog forstod; kun når sætningerne blev lange og hurtige, løb han fra mig. En karakteristisk udtalelse: jeg kunde naturligvis ikke lade være med den sædvanlige frase at bruge ordet bella om Italien, men han protesterede: kun når man havde ‘donar’ (dinari) – og en meget betegnende gestus med fingrene i vestelommen – kun så var Italien smuk, men så var også ethvert andet land smukt! Han havde åbenbart aldrig haft penge nok til at finde noget land smukt!”*

Efter alt dette kommer Jespersen til det for Franke utvivlsomt allervigtigste, hans bog; herom siger Jespersen: *”Så kommer jeg til Deres bog. Först fortalen, der forekommer mig lidt mat: De skal ikke tale så meget om dens ‘imperfections’ – overlad det til andre, hvis de kan finde noget at udsætte på den: store sager bliver det ikke, så vidt jeg kan skønne; jeg glæder mig mere og mere over den for hvert ark, jeg ser! Så synes jeg ærlig talt heller ikke, at De behøver at fortælle, at De mht. ordningen af stoffet har søgt belæring hos Sweet: hvad han har givet i den henseende, er jo hidtil kun temmelig almindelig holdte anvisninger (frasen naturligvis det praktiske eksempel i Elementarb.) – Undskyld disse kritiske bemærkninger; jeg vilde hellere skrive ganske kort sådan noget: Det er et faktum, at selv folk, der har læst meget fransk, kan stå hjælpeløse, når de træffer på en indfødt, af to grunde: de har ikke de almindeligste, mest dagligdags fraser på rede hånd, og hvad de kan, udtaler de på en sådan måde, at det bliver ukendeligt og uforståeligt. Disse mangler bliver afhjulpne, når man læser en bog som denne. Punktum! – Og så et: De må endelig i den franske del give ganske kort forklaring af lydskriften, blot ved et eksempelord til hvert tegn, for dem, der ikke benytter oversættelse.”*

I resten af brevet, skrevet den følgende dag d. **18. februar**, fortsætter Jespersen sine kommentarer til Frankes bog. Først en mere generel bemærkning: *”Det er kedeligt nok, at jeg först i morgen eftermiddag kan komme til at gennemgå tredje ark med M. Chauveau, men måske forsinkelsen ikke gör så meget til sagen.”* Herefter et par linier om noterne: *”Noterne finder jeg meget gode og passende: selvfølgelig må der i dem også stå bekendte ting lige så vel som der i teksten findes mange ting, som det må forudsættes, at en stor del af læserne (eleverne) kender i forvejen.”* Efter at have diskuteret et par sproglige detaljer slutter han således: *”Ja, nu er jeg udtömt – foreløbig i alt fald. Derfor lev vel!”*

Begge skriver deres næste brevkort / brev d. **20 februar**. Vi skal begynde med Frankes korte meddelelse; han er så ”*erschöpft, dass es nur noch einer Karte langt.*” Kun en enkelt bemærkning herfra kan have interesse, nemlig Frankes modtagelse af Jespersens forslag til ændring af fortalen. Herom siger han – ikke uventet: ”*Betreffs der Vorr. werde ich wohl Ihrem Rate folgen.*”

Herpå skal vi se på Jespersens brev, også skrevet d. **20. februar**. Først samme dag har han kunnet gennemgå det sidste franske materiale med sin franskfødte bekendt; han er ked af, at endnu en dag eller to derved er blevet spildt. Atter følger en diskussion af enkelte ord og deres udtale, hvorefter han vender sig til og takker for diverse fonetiske småhefter og lign., som Franke har sendt ham. De har beredt ham glæde. Mere får Franke ikke nu: ”*Og så må De undskylde, at jeg bryder af her for i dag: ellers kommer brevet næppe med aftenposten, og jeg vil nødig have, at det skal forsinkes mer end det allerede er blevet.*”

D. **26. februar** følger så et langt brev fra Franke, som han selv i slutningen kommenterer således: ”*sehr konfus – nehmen Sie es nicht übel: ich habe heute viel gearbeitet.*” Foruden selve bogen har han også arbejdet på et tillæg, og situationen er nu således, som han fortæller i sin indledning: ”*So, lieber Freund, nun wird Ruhe im Hause: das MS des Ergänzungsheftes, das in den letzten Tagen nicht einen vernünftigen Gedanken mehr in mir aufkommen liess, liegt eingepackt vor mir [Jetzt im Briefkasten – Später!]¹³⁴ – ob es so ist, wie es sein sollte, ich weiss es nicht. Jedenfalls kann’s nun losgehen u. mir ist ein entsetzlicher Stein vom Herzen. Es war für mich jetzt eine grosse Aufgabe u. der Gegenstand beständiger Sorge. Nun lassen Sie mich aber Ihnen herzlich für alle Ihre Bemühungen danken – was hätte ich ohne Stütze gethan!?! (Und, bitte, teilen Sie mir doch nun im nächsten Briefe mit, was ich Hr. Chauveau für Honorar schulde).*” Kort sagt – fra hans side er bogen praktisk talt færdig. Om M. Chauveau har han følgende bemærkning: ”*Dass sich M. Chauveau anerkennend geäussert hat, freut mich natürlich!*” Resten af brevet er strøtanker; han beder Jespersen sende ham en bestemt bog til låns, for nu har han tid til at læse den!

Allerede d. **27. februar** skriver Jespersen sit næste brev, som altså ikke kan være svar på ovennævnte fra Franke, skrevet blot dagen før. Jespersen gengiver nogle rettelser fra Chauveau og aflægger regnskab for de penge, han har betalt franskmændene for hans hjælp. Først ville han intet have, fortæller han, men senere spurgte han ”*af sig selv meget diplomatisk, om jeg troede, at De vilde betale mig, hvis han forlangte noget;*

¹³⁴ Det indrammede står som en fodnote nederst på brevsiden.

var det mig, der kom til at 'bløde', vilde han ikke have noget. Da jeg beroligede ham i så henseende, bad han mig om den (selon moi) meget beskedne sum 1 kr 50 pr. gang; (hver gang var det ½ à 1 time). – Jeg må imidlertid bede Dem om ikke at sende mig disse penge, da jeg efter al sandsynlighed snart vil gøre brug af Deres venlige tilbud om at besørge mig bøger med tysk boghandlerrabat.”

Herpå indlader han sig på en diskussion af fonetiske tidsskrifter, og hans konklusion er nærmest denne, at der er nok af dem: ”Desuden bliver fonetik vel i stadig stigende grad almen ejendom, så at det spiller ind i alle sprogvidenskabelige værker og afhandlinger, og så, når al sprogvidenskab så at sige er gennemsyret med fonetik, behøves ikke noget særligt tidsskrift.” – En interessant observation, der jo klart viser, hvorledes fonetik er ved at blive en anerkendt gren inden for sprogvidenskaben.

Men hvis man skulle lave noget nyt med henblik på større udbredelse af kendskabet til fonetikken, har han snarere en anden god idé: ”Derimod kunde det være højst tiltalende at få 'et fonetisk bibliotek' indeholdende nytryk af de ikke få fonetiske værdifulde afhdl. der er så godt som utilgængelige i tidsskrifter (Sweet: Danish, Swed. Russ. osv. osv.; Storm; tonefaldet, Hoffory; ...)”

Lundell har for nylig sendt ham et lille skrift *Om rättstafningsfrågon* – et skrift, som tiltaler ham: ”Ønsker De at læse det? Så kan jeg nemlig sende det, og det vil være mig en stor 'svir'”.

Efter at have fortalt en lang og kedelig fransk anekdote, vender han sig til den af Franke nævnte anmeldelse af hans grammatik, udfærdiget af Klinghardt: ”I går fik jeg Klinghardts anmeldelse af min gramm. i Engl. Studien; han er lidt hvas: ikke at anbefale til skolebrug; fuldstændig mangel på plan og metode! Læste jeg den anm. om en mig aldeles fremmed bog, vilde jeg få det indtryk, at en del i og for sig brugbare ting stod uordnede 'hulter til bulter' mellem hinanden. Jeg har tænkt på at skrive til ham og takke for rosen og spørge om meningen med hans hovedanke; flere af hans mindre væsentlige indvendinger kan han have ret i.”

Et P.S. afslutter dette brev: ”Jo, et var der endnu: ”De vil da ikke bevise mig den tjeneste i sin tid at sende mig et expl. af Phrases til M. Chauveau?”

En ting er, at Franke har fået afleveret alt i postkassen, en anden, at korrekturlæsning og trykning ikke er færdig. Herom handler 4 brevkort fra Jespersen, enten udaterede eller daterede – ikke helt præcis – de seneste dage i februar. Det meste, der står i dem, er for teknisk indforstået til at tage stilling til for udenforstående; alt relaterer sig stadig til Frankes bog. Den eneste, helt løsrevne, bemærkning, man kan hæfte sig ved er følgende: ”... overhovedet er Deres bog forhåbentlig et godt slag i ansigtet på oversættelsesmetoden, altså et godt slag for Deres hengivne ven O.J.”

Efter disse mange Jespersen-forsendelser skriver Franke så tilbage **d. 2. marts**. Hvis han før har været taknemmelig, så er han det nu – næsten – til overmål: *”Danken, danken – das ist seit einiger Zeit mein Hauptgeschäft Ihnen gegenüber: ich werde nächstens alles auf einen Generaldank aufschieben.”* Han siger ligeud, at de seneste retteark / tilføjelser, han har modtaget fra Jespersen, har han ikke sendt videre – for forlagets skyld – for ikke at skabe flere problemer! Han tænker nu kun fremad! Hvordan vil bogen blive modtaget?: *”Ich bin überzeugt, dass man vieles in der Transskription für falsch halten wird, und will deshalb die Herren Fachgenossen mit ein par Worten auf Passys Premier livre aufmerksam machen [...] Überhaupt bin ich auf die Critici gespannt -“*

Men endnu engang viser det sig, at Franke alligevel ikke er helt færdig: *”Nächstens will ich Ihnen die Vorr. zum zweiten Heft vorlegen. Es ist ein Elend: ich fürchte, es werden über 7 Bogen und damit steigt der Preis des Buches [...] Namentlich in Schulen spielt der Preis eine grosse Rolle u. ich hätte das Buch doch gern in Schulen eingeführt gesehen, wenn ich mich auch hüten werde, das offiziell auszusprechen: ganz im Gegenteil!“*

Efter et kort indforstået indskud: *”Herm. Bang! Wie kleinlich!”* slutter brevet desværre på velkendt vis: *“Der Brief ist ein tolles Sammensurium geworden, nehmen Sie mir’s nicht übel. Ich schäme mich manchmal, so elende Briefe zu schreiben, aber hier trocknet mir noch mein Hirn ein – es fehlt mir zuviel!“*

D. 15. marts skriver Jespersen et kort brev: *”Kære ven! Ja det er ikke noget langt brev, jeg har tid til idag; blot et par ord for at meddele, at jeg for nogle dage siden tog mig den frihed at give en af vore største fransk-autoriteter, Baruël¹³⁵ Deres Phrases til gennemsyn for at høre hans mening om dem, da den kan have en ikke ringe indflydelse på bogens eventuelle anvendelse her i landet. Han udtaler sig i det hele meget anerkendende om den og vilde også gerne selv anvende den ved undervisning af voksne...”*

Herefter følger Jespersens reaktion på oversættelsesdelen, hvor han også vender tilbage til ovennævnte Baruël og hans meninger: *”Så et par ord om oversættelsen (1. ark), som følger med tilbage, med de rettelser, jeg kan foretage; det tyske har jeg selvfølgelig ikke povet at røre ved, men jeg må sige, at det på mange punkter forbavser og overrasker mig; en masse vendinger kendte jeg slet ikke. Læsningen af den har end yderligere bestyrket mig i mit længe nærede og vist ofte udtalte ønske om snart at kunne begynde at lære tysk*

¹³⁵ Eucaire Baruël (1849-1901). Fransklærer bl.a. på Østre Borgerdydsskole sammen med Jespersen fra efteråret 1885. Ligeledes forfatter af lærebøger i fransk m.m.

samtaleprog efter Frankes elementarbog! Baruël lod til at mene, at et hæfte noter vilde gøre fuld så god nytte som en oversættelse på dansk [...] Jeg havde en samtale med ham i lørdags nat kl. 1(1/4) til 3 (3/4) (efter et lærergilde), medens vi spadserede i klingrende frost op og ned langs 'søerne'."

Dette ret intetsigende brev slutter på en for Jespersen ukarakteristisk måde, idet det nu er ham, der er utålmodig: *"Jeg havde egentlig ventet et brev eller et kort fra Dem i dag; Boheman i Stkh. har i flere uger ladet mig vente på svar: måske har han opgivet det hele, hvad der vilde bedrøve mig meget."* (Faktisk har Franke svaret – positivt – under datoen d. 7. februar).

D. **16. marts** har Franke skrevet et brevkort uden dog at svare på Jespersens tidligere stillede spørgsmål. Han har det elendig: *"Das Fieber verzehrt meine Kräfte u. ich kann Ihnen vorläufig keinen Brief versprechen – sobald ich kann! Aber schreiben Sie! Ich warte sehnlichst auf Nachricht."* Alt flyder for ham, og dertil kommer åbenbart problemer med hårdt vintervejr og dets følger: *"Die Postverbindungen nach Dänem. sind ja jetzt sehr schlecht: die Zeit kommt sehr unregelmässig..."*

Den næste forsendelse, dateret d. **20. marts**, er ligeledes et brevkort fra Franke, som kun forstærker indtrykket af hans dårlige tilstand og den p.t. elendige kommunikation: *"Noch immer kann ich Ihnen nicht einen Brief schreiben – heute (Sonnabd!) bekam ich Ihre Sendung vom Montag! Mittwoch kam die Sonntagszeitg, heute die von Dienstag, alles andere fehlt! Schöne Verbindungen!!)"*

Et lyspunkt har været Jespersens beretning om Barüels syn på hans arbejde: *"Baruël: hat mich sehr gefreut! Ich bin Ihnen herzl. dankbar für Ihre Bemühungen."* Hvad angår trykfejl og andre fejl er det nu for sent at lave ændringer i selve værket, selvom mange af dem ærgrer ham meget. Han afslutter brat således: *"Wenn es nur bald wärmer würde!"*

Også Jespersen skriver nu kun et brevkort, dateret d. **21. marts**: *"Undskyld at det kun bliver til et brevkort i dag, skönt jeg af hensyn til Deres helbredstilstand, som det gör mig meget ondt at høre om, burde skrive et ordentligt brev. Tidens knaphed må tjæne som min undskyldning: på torsdag skal jeg hos proff. Höffding¹³⁶ tale om*

¹³⁶ Jespersens fordeling af bogstaverne 'ö' og 'ø' virker ikke fuldstændig systematisk. Navnet Höffding forekommer f. eks. med begge typer bogstav. Vi har forsøgt så godt som muligt at gengive hans stavemåde loyalt. Hvad han egentlig mener om anvendelsen af disse to tegn, har han selv fortalt i sine erindringer, jvfr. *En sprogmands levned*, s. 228: *"Allerede i mine skoledage adskilte jeg i skrift ø og ö i overensstemmelse med Stockholmermødet – [først i sommeren 86?]. Jeg gør det endnu uvilkårligt når*

latinskolens reform, og da prof. Kroman også kommer til stede, må jeg se at få foredraget så godt som vel muligt. Og så kommer idag Kr. Nyrop og forærer mig sin disputats, som har fængslet mig det meste af søndagen: videre om den med det første.” Efter et par bemærkninger om modtaget korrekturmateriale og isforholdene slutter han med en anmodning: ”Vil De så gøre mig den tjeneste at købe mig 1) Seelmann: *Ausspr. des Latein.* 2) Wegener: *Untersuchungen über die Grundfrage des Sprachlebens?* De skal ret have tak, om De vil være så venlig at skaffe mig dem; har De lyst til på vejen at læse dem, så ‘værsgo’: det vil være mig kært, om jeg derved kan bevise Dem en gentjeneste. – Og hvis De ved samme lejlighed vil låne mig Sweet’s *Portug. og North Welsh*, så ved jeg ikke, hvordan jeg skal takke Dem!”

Frankes brevkort af **22. marts** er ultrakort. Det omhandler igen problemer med posten og oversete fejl; desuden indeholder det en anmodning til Jespersen, om at han endnu engang vil se på lydtavlerne i det hefte, som har fået betegnelsen ”*Ergänzungsheft*” – og hvor der endnu kan foretages rettelser. Han slutter således: ”*Mein Befinden ist fortdauernd unerfreulich. Seit gestern (Frühlingsanfang im Kalender!) Tauwetter! Vielleicht wird’s!*“

D. **23. marts** tager Jespersen sig så tid til at skrive et rigtigt brev, hvoraf vi skal citere størstedelen. Han indleder således: ”*Ved min hjemkomst fra en kedelig kold ventetur for at komme til at udøve mine borgerlige rettigheder som 25-årig skatteyder til at deltage i det kommunale valg finder jeg på mit bord Deres udkast til en fortale til *Ergänzungsh.*, og vil strax sige Dem min ‘uforgribelige’ mening om den. Nemlig:*

1) Slet punktummet om Hr. Jespersen og Hr. Chauveau! Jeg vil gerne stille dette op som et kategorisk imperativ, og har i sinde at opsigte Dem huldskab og troskab, hvis jeg i den trykte fortale til dette hæfte finder noget af de to navne. Ch. synes jeg ikke fortjæner at blive nævnt, lige så lidt som f.ex. Sweet nævner de forskellige individer; han har hørt sige de lyd og sætninger; han har optegnet. Fremdeles er Ch. ikke (indfødt) pariser; så at den garanti, der ved at nævne hans navn fås for ‘ægte pariserudtale’, bliver meget lille. Endelig vilde Ch. jo, ifald hans navn stod der, have ret til at ‘gøre vrövl’ på de punkter, hvor han udtaler anderledes end der står i bogen – forudsat at han forstår at vurdere den fonetiske omskrift, hvad jeg tvivler på. – Og hvad mit eget navn angår, så finder jeg, at det er fuldt tilstrækkeligt, at det står i den ene fortale; [...] Altså mit alvorlige ønske er, at hverken M.C. eller jeg bliver nævnt her. Noget andet er det

jeg skriver med pen eller blyant, og har gennemført det i nogle av mine bøger. Men på maskine er jeg for lad til at skrive ö, der kræver to bevægelser, og da adskillelsen, skønt den er reel, ikke har større betydning, trykker jeg nu til dags overalt ø.” Den overordnede fordeling, han ser ud til at benytte i brevene, er ”ö” foran ”j” og ”r” ellers ”ø”.

naturligvis med Passy: med ham er det jo ikke som med Ch. at hans eneste adkomst til at være sproglærer er den, at han lever udenfor sit fødeland og er klædt på som en gentleman.

2) Resten af fortalen har jeg ikke det mindste imod. Bliv nu ikke vred over mit forlangende, men handl efter det.”

Herpå går han over til andre emner, hvor han skriver næsten løssluppet: ”I går blev jeg behagelig overrasket ved fra Palmgren i Upsala at modtage et expl. af hans Språkuppfostran. Da mit eget tidligere købte exemplar således ikke længer er mig til nogen nytte, har jeg tilladt mig at sende det til Dem.

Fra Norge lyder veklager fra Western: tænk Dem, hans foredrag er fuldstændig blevet slået til jorden i et blad ‘Fædrelandet’ (anonymt, naturellement?); han er blevet skældt ud for ‘realist’, der lader hånt om ‘Homers barnlig-idylliske eposer, de græske tragikeres uforlignelige verker og de latinske forfatteres forstandsmæssige med nøjagtighed og orden indprentede historier og taler.’ W. er en slagen mand: særlig knusende er følgende passus: ‘Når en ung mand kan tale med de korrekte lyd med en englænder, han måtte træffe på en station eller i en kupé, så skal han være en dannet mand, om han er nok så uvidende i sprogets grammatik og folkets historiske udvikling.’

Moralen: tag Dem i agt, hr. Franke; nu ser De, hvad det fører til, den vej, De er ved at slå ind på; hvis De ikke snart holder inde, kunde det hænde, at ‘Fædrelandets’ anonymus også tog fat på Dem, og så var De jo ‘leveret’! Tænk Dem, hvilket skrækkeligt resultat Deres bestræbelser vil føre til: ‘I fremtidens skoler må man tænke sig eleverne siddende og gabe (herligt, grammatisk sprog, den mand fører) og forvride sit ansigt på alle tænkelige måder for at frembringe de velsignede (!) lyd.’ – Vend om, mens det endnu er tid!”

D. 25. marts skriver Franke et – om end kort – brevkort, hvor det ser ud til, at han momentant har det lidt bedre, idet han viser mere interesse, end han har gjort længe for faglige spørgsmål – også ud over sin egen lille bog: ”*Herzlichen Dank für den Brief u. die freundl. Sendung: es betrübt mich sehr dass Sie nicht in meine Vorr. wollen, – aber natürl. muss ich folgen, sehr unger, denn ich weiss was ich Ihnen verdanke! Klinghardt hat mir inzwischen Rez. von Ihrer Gramm. u. von Palmgren geschickt [...] – Western geht es übrigens noch lange nicht so schlimm, wie Breymann der lange Zeit im ‘Bayrischen Vaterland’ in der allerschmutzigsten Weise angegriffen wurde. Übrigens doch beklagenswert! [...] Es gibt zu viele, die nicht davon verstehen u. die haben diese Leute stets auf ihrer Seite.*“

Trykningen skrider frem: ”Nun ist endlich der Satz zu Ende!...” Han slutter af med følgende spørgsmål: ”Wie gefällt Ihnen das Kapitel ‘Laute’ – ehrlich!”

Det kronologisk næste brev, dateret d. **26. marts**, er fra Jespersen. Han returnerer materiale efter korrekturlæsning og meddeler samtidig, at han – ud over et par kommentarer til vokalerne – ikke har noget særligt at sige til lydtablerne; han virker nok lidt uinteresseret, og siger, at han så at sige kun har ”*Zustimmung*” og ”*ros*”. Manglen på engagement forklarer han således: ”*Og så er jeg så mat efter gårsdagens besværligheder,¹³⁷ at jeg må bede Dem undskylde, at jeg allerede nu bryder af. Også her fik vi tøj med ‘forårsjævndøgn’, og har nu herligt forårsvejr om dagen med solskin, men rigtignok endnu med is på søerne, og så et afskyeligt føre, når man vover sig udenfor gaderne. Gid foråret må være rigtig gavnligt for Dem!*”

D. **29. marts** påbegynder Franke så et længere brev, som han skriver på over flere dage indtil og med d. **6. april**; ind imellem sender han et selvstændigt brevkort, dateret d. **3. april**. Jespersens næste skrivelse er dateret d. **7. april**.

Afsnittet under datoen d. **29 marts** indleder Franke således: ”*Ich will versuchen, ob ich nicht in Fragmenten vorwärts komme: es drückt mich zu sehr, dass ich solange nicht ordentlich habe schreiben u. auch dies Schreiben wird alle Entschuldigungen nötig haben.*“ Efter endnu en dybfølt tak for al hjælp føres hans tanker i en for deres venskab speciel retning: ”*In ca. 2 Wochen ist übrigenens der ewig denkwürdige Jahrestag unserer ‘Verbindung’, haben Sie daran gedacht? Schon zwei Jahre, erst zwei Jahre! – u. noch immer nicht gesehen!!*“

Han afslører herefter over for Jespersen, at han ikke har fulgt alle hans råd om ændringer, men ændringer tager tid, og det har han ikke længere: ”*– es muss sobald wie möglich fertig werden, ich bin schrecklich ungeduldig: meine Krankheit!! Ich möchte gern noch etwas sehen vom Fertigen!*“¹³⁸ Om Passy kan han fortælle, at han har forbindelse til Island, hvor hans bøger bruges i skolen; altså kan han, Franke, måske også vinde indpas deroppe i den forbindelse. I øvrigt er en læsebog, skrevet af Passy efter Frankes opfordring, allerede i trykken hos hans egen tyske forlægger – ”*Was sagen Sie? Jedenfalls wird man mir den Ruhm der Uneigennützigkeit lassen müssen, da ich mir so sofort ein gefährliches Vergleichsobjekt geschaffen habe.*“ Dette afsnit slutter med, at han beder om Chauveaus adresse.

¹³⁷ – som ikke defineres nærmere!

¹³⁸ Også efter Frankes død hjalp Jespersen med udgivelsen af hans små værker, idet han f. eks. sørgede for forord og 2. udgaver. Jvfr. bibliografien. Og *Phrases...*, som jo næsten var færdig, kom da også ud som planlagt, selvom Franke ikke nåede at se den.

Under datoen d. **30. marts** fortsættes brevet. Indledningen tyder på, at hans stadig holder sig à jour med danske forhold – vel via *Politiken*: ”*E. Brandes macht den Leuten ja die Zunge wässerig nach Nyrops Disp. [...] Ich erwarte von Ihnen einige etwas weniger populäre Notizen!*“ Lundells bog om ortografi har Franke også nået at sætte sig ind i, og hans reaktion er som følger: ”*Lundells Buch hat mir ausgezeichnet gefallen – es ist mehr wert als sämtliche Jahrgänge der Zeitschr. f. Orthogr., die immer erbärmlicher wird. Viëtor hätte das Unternehmen lange fallen lassen müssen.*“

Men al læsning går ikke lige let: Om Høffdings bog siger han: ”*Ich habe das Buch wirklich mit grossem Vergnügen gelesen u. bin Ihnen sehr dankbar dafür; es ist leider eine mich jetzt sehr anstrengende Lektüre u. so habe ich es nur in ganz kleinen Portionen verarbeiten können. Ich bedauere nur es nicht näher studieren zu können: meine Nerven sind zu schwach um es bei einmaliger Durchsicht zu bewältigen. Sie sehen, wie weit es mit mir schon ist.*“ Skabende arbejde kan han nu slet ikke klare: ”*An Arbeiten kann ich gar nicht denken u. so muss ich auch die angefangene Übersetzung Ihres Vortrages liegen lassen: ich bitte Sie vielmals um Entschuldigung dass ich etwas versprochen habe, was ich nicht halten kann.*“

D. **1. april** forsøger han så at skrive videre på brevet, stadig med kommentarer om fagfæller: ”*Das Tempo des Briefes ist beängstigend langsam – aber petit à petit muss es ja doch auch werden. Ich habe schon wieder zu danken – Kroman! – mit Palmgren haben Sie Recht: mancherlei Gutes, geborner Lehrer, aber dilettantisch. Er scheint absolut alle theoret. Studien zu verschmähen u. die wissenschaftl. Pädagogik ist ihm unbekannt. Eine Seite hat mich interessiert, die grosse Ehrlichkeit, mit der er seine Fehler eingesteht. Klinghardt hat es leicht, Sie tadeln, mit dem ‘Elementarbucho’ in der Hand: was hätte er wohl vor einem Jahre zu Stande gebracht? Ich habe Sie bloss bewundert!*“

Så stiller han følgende spørgsmål til Jespersen: ”*Benutzen Sie Sweets Texte beim Unterricht? Viëtor braucht sie im ‘Seminar’.*“

Selv i ”*Brüssel*“ har man til hans glæde hørt om ”*Spracherlernung*“: ”*Neulich bekam ich einen Brief aus Brüssel: irgend ein sprachstudierendes männliches Wesen hatte die – (folgt das übl. Lob) – - Spracherlernung gelesen u. wünschte etwas Gutes fürs Italien. u. Span. Ja, ja, wir auch!*“

Alle tanker, han engang har haft om fortsat samarbejde og mere samarbejde med Jespersen, har han måttet opgive; han har ikke en gang kræfter til at afslutte den sætning, han er i gang med, men må lægge brevet til side til senere. Han fortsætter så længere henne på eftermiddagen – utvivlsomt efter posten er kommet – idet han indleder med at sige: ”*...ich erwartete heute eine Karte von Ihnen [...] die Korrektur ist auch ausgeblieben!*“

Han skildrer herpå, hvordan han nu tilbringer tiden: *”Ich habe in den ganzen letzten Zeit – wochenlang äusserst wenig thun können; von Dickens habe ich endlich einmal die Pickwicks gelesen: aber ich muss mich vorsehen. Lektüre die die Fantasie anregt, kostet mich gewöhnlich eine halbe Nacht höchst quälender, wilder Träume. Es ist eigentümlich, aber martervoll, dass ich im Halbschlummer mich jetzt oft als zwei Ichs fühle, ein Zustand, der sich gar nicht beschreiben lässt, aber äusserst unangenehm ist. Ich zerfalle, so zu sagen, u. es dauert beim Erwachen längere Zeit, ehe die Einheit des Bewusstseins wiederkehrt. Ebenso scheinen gewisse Gedankenfolgen mit bestimmten Fiebergraden assoziiert zu sein. Schönes Beobachtungsmaterial, wenn’s nur nicht weh thäte!“*

Inden Franke skriver videre på det lange brev, sender han, d. **3. april**, et selvstændigt brevkort. Øverst på dette har Jespersen tilføjet: *”Jeg havde sendt ham Nyrop Konsbøjn.”* Dette kort er lidt i hans gamle, spøgefulde stil, som vi har set flere eksempler på tidligere i brevsamlingen: *”Liebster Freund! Was machen Sie für Streiche – ich weiss wirklich nicht was ich sagen soll: wenn ich nicht weiss, was ich sagen soll, soll ich den Mund halten, meinen Sie. Aber wenigstens danken, will ich – eine solche Überraschung! Scheint wirklich etwas Bedeutendes zu sein: ich habe erst ganz flüchtig hineinsehen können. Ich freue mich ganz ungeheuer auf die Lektüre.“* Nu er foråret kommet til Sorau: *”Hier kann man (wenn man kann) nun wirklich ohne Überzieher gehen...“* Det falder ham meget svært at skrive, og han slutter skyndsomst af. Kortet er vel primært skrevet, for at han – som det høflige menneske, han stadig er – kan få takket for den tilsendte bog snarest muligt.

Vi skal derefter vender tilbage til det lange brev – hvor vi undlader at behandle den korte, meget springende passage, skrevet d. **4. april**, for straks at gå til afsnittet, dateret d. **5. april**, hvor Franke begynder med at beklage, at hans forbindelse til København nu svigter, således at han må sidde ørkesløs hen – dog uden derfor at hengive sig til selvmedlidenhed: *”Ich weiss gar nicht mehr, was in Kopenh. passiert: trotz rechtzeitiger Bestellung sind die Zeitungen seit d. 1. April ausgeblieben! Sonst so pünktliche! Fehlen mir richtig, wenn ich auch jetzt weniger eifrig lese, als bisher. Ich sitze oft stundenlang ohne etwas zu thun – nun ich will nicht klagen. Unendlich vielen Menschen geht’s sehr viel schlechter u. es fehlt ihnen alle die Pflege deren ich mich erfreue.“*

De næste afsnit er meget vanskelige at læse, men vi fortolker dem således; Franke vil gerne vide, hvad Jespersen egentlig mener om Kroman? Derpå fortæller han, at rygter siger, at Sweet er utilfreds med, at Napier ‘forfremmes’ til Oxford. Franke beundrer jo Napier som lærer og vil gerne vide, om Jespersen ved noget mere om det hele (se note

50). Vejret er ved at blive varmere, og det er godt for ham; tidligere var han lige modsat: *"Früher war ich ein wahrer Eisbär u. leidenschaftl. Schlittschuhläufer!"*

Brevet lægges til side for at blive taget op igen hen mod aften. Han er især optaget af at læse Nyrop, men det går langsomt: *"Der heutige Nachmittag war zT Herrn Nyrop gewidmet: da ich nur langsam lese, bin ich noch nicht so weit gekommen, habe aber einen sehr günstigen Eindruck erhalten. Sehr hübsch. Kurz u. klar: E. Brandes hat Recht: das kann auch mancher lesen, der der Sprachwissenschaft ferner steht. Auch darin hat Brandes Recht, dass die Leute die auf der Höhe stehen, doch etwas mehr zusammenhängende Sachen schreiben sollten [...] In den Köpfen unserer Generation fehlt der Zusammenhang, darin hat Kroman Recht."*

Afsnittet skrevet d. **6. april** er så det sidste i dette lange brev, før det er blevet sendt af sted. Det, der især plager ham nu, er prisen på hans bog: *"Ich habe den Verlegern geschrieben, sie möchten doch den Preis der 'Phrases' so billig wie irgend möglich ansetzen: 'sie wollten sich's noch mal überlegen', sagen sie, aber ich glaube, es wird nicht viel nützen. Ich finde sie haben durchgängig etwas hohe Preise! Freilich bei Ihnen sind die Bücherpreise auch nicht niedrig, aber die Verhältnisse sind auch ganz andre."*

På dette sted vil han holde pause. Det ser ud til, at han netop har modtaget en pakke med bøger fra Jespersen: *"Ich habe grade hineingeguckt: es scheint was gutes zu sein [...] Vielleicht lese ich es später. (Jetzt geht es nicht)." Men han er stadig optimist – endog i så høj grad, at han bestiller flere bøger hos Jespersen: "Ich bin wieder unbescheiden – wenn die 'Danske Kunstner-Portraiter' bei Pio nicht zu unbequemes Format haben (zur Versendung), dann möchte ich Sie bitten, mir sie zu schicken, ebenso Triers 'Grundtvig' (Smaaskrifter)!"*

Han afslutter dette brev, som skulle blive det sidste brev, han fuldender, således: *"Ihr erster Brief ist vom 12 April – denken Sie am Montag nach Sorau her! Herzl. Dank für Ihre Bücher, Sie lieber Mensch! Ich habe Ihnen viel zu verdanken in den zwei Jahren – Ihr treuer Freund Felix Franke."*

Jespersen skriver sit næste brev d. **7. april**. Igennem hele brevsamlingen har det været klart, at Jespersen ikke bryder sig om, at Franke takker ham for overvældende – det er de to mennesketyper: den kølige, nøgterne over for den følelsesbetonede – der her afslører sig; derfor indleder han således: *"Der er virkelig ikke så megen grund til at takke mig for det exemplar af Nyrops bog: det hele, jeg har gjort for at skaffe Dem den, er nemlig det, at jeg bad nogle regensianere, medicinere der ikke bryder sig om sprogvidenskab, om at tegne sig på en liste: af enhver doktordisputats bliver der nemlig uddelt et vist antal expl. ved lodtrækning til de regensianere, der ønsker at få den. Da nu loddet faldt på en af dem, jeg havde talt med, og han så afstod mig bogen, som han*

ikke selv brød sig så meget om, at han uden min opfordring vilde have tegnet sig, – ja så kunde jeg altså sagtens forære Dem den. Jeg havde jo nemlig selv i forvejen et exemplar 'venskabeligst fra forf.'. – På fredag skal han forsvare den..." Bogen er ifølge Jespersen interessant, men der er punkter i den, som han er uenig med forfatteren om f. eks. Det, der kaldes "lydlovenes undtagelsesløshed", et begreb, Jespersen nok selv er holdt op med at tro på. Han kunde godt tænke sig at polemisere lidt med Nyrop herom, og om andre emner, hvor han endnu ikke helt har gjort op med sig selv, hvor han står, for eks. for/mod "dovenskabsprincippet"¹³⁹ – hvor Jespersen mener, at Nyrop for overfladisk tilbageviser dette princip – men foreløbig vil han afvente, hvad der sker ved forsvaret, hvor blandt andet Vilhelm Thomsen skal opponere: "- det bliver en interessant forhandling uden tvivl, da Th., som Nyrop sagde til mig, jo ligefrem er forpligtet til at tage skarpt fat på bogen på grund af tilegnelsen." – vel til Thomsen?

Franke har for nylig foreslået Jespersen at skrive en fransk grammatik til udgivelse i Tyskland. Hans reaktion på ideen er som følger: "Ja-a! lyst kunde jeg nok have, men arbejdet er svært, nederdrægtigt svært, meget værre end det med den engelske grammatik! Og så tid! Den forbandede examen! Jeg har såmænd i forvejen planer nok, og beskæftigelser nok til at optage min tid, som jo så godt som udelukkende burde helliges examen [...] De burde ikke have været så letsindig at bringe mig ind på sådanne tanker."

Som svar på Frankes spørgsmål om Jespersen bruger Sweet i sin undervisning, svarer denne således: "De spørger om jeg bruger Sweets Elb. ved min undervisning – Nej, tænk Dem, jeg har ikke engang endnu undervist efter min egen gramm. Sagen er den, at jeg efter sommerferien blev nødt til at afsige den største del af mine undervisningstimer (jeg giver nu kun 14 om ugen) (for at læse til examen!), og at tilfældige omstændigheder bevirkede, at jeg kun beholdt timer i fransk tilbage. Nu havde jeg imidlertid i går den glædelige overraskelse, at der kom en ung student op til mig og vilde have manu duktion i: – fonetik efter Sweets Handb., som han havde købt og læst noget i: han indså, at han ikke på egen hånd kunde læse den med fuldt udbytte. Med ham vil jeg så også, da han specielt vil studere engelsk, gennemgå en del af teksterne i Elb., når han kommer så vidt."

Det glæder Jespersen at høre om Passys nye læsebog; hvad angår påstanden om, at hans læsebøger bruges på Island, bemærker han: "Det lyder mig lidt mystisk: jeg skal dog huske ved lejlighed at spørge nogle af mine islandske bekendte ad."

¹³⁹ Jvfr. Smith (note 3) s. 35-36, hvorfra der kan citeres flg.: "Vi ser saaledes, hvorledes [...] Spørgsmaalet om den mindst mulige Anstrengelse for den talende Person var fremme i Tidens Diskussion om 'Dovenskabsprincippet' " – i forbindelse med assimilation.

Efter et par uinteressante småting slutter han således: *"Jeg er for resten bleven godt forkølet på en ellers meget vellykket tur til Helsingør i søndags; ellers har jeg det som sædvanlig så godt, at De måtte ønske, og at jeg vilde ønske, De var lige så rask."*

D.12. april 1886 skriver de begge deres sidste brev til hinanden. Jespersens er et af den gængse type, omhandlende deres almindelige emner, mens Frankes er ufuldendt. Vi skal derfor begynde med en gennemgang af Jespersens skrivelse. Han indleder med et afsnit om deres to-års jubilæum: *"Kære ven! Så er det altså i dag to år siden, jeg første gang adresserede et brev til Sorau! Der er få ting i mit liv, jeg er så glad over som den idé at sætte mig i forbindelse med Dem; den har indledet en helt ny periode i mit liv, og jeg anser d. 12. april 84 for lige så vigtig en dag i min historie som den dag, da jeg lukkede den sidste juridiske bog i og tog fat på Diez! Og til ære for dagen har jeg med andagt igen repeteret en del af de gamle kære breve fra Dem, både med overskriften Sehr verehrter Herr! Og med den mig adskilligt kærere Lieber Freund! Men jeg har måttet rive mig løs, for at det ikke skulde blive så sent, at jeg slet ikke fik skrevet et brev til Dem idag, og det vilde dog være for troløst. Derfor til arbejdet, selvom det måske ikke bliver noget særdeles værdifuldt brev, jeg kan levere i aften."*

Det næste emne er en tak til Franke og dennes far for en netop modtaget bogpakke fra Tyskland, dels indeholdende bestilte bøger, dels lånte og hermed returnerede bøger. Det sidste er Jespersen ikke glad for: *"Men sig mig: hvorfor har De skyndt Dem sådan med mine bøger? Havde jeg ikke skrevet, at det slet ikke haster med dem? Jeg kan virkelig ikke lide, at jeg allerede har fået dem hjem igen..."* Måske ser han deres hurtige tilbagekomst som tegn på, at Franke er ved at forberede sig på, at det hele snart er slut for ham!

Hvad angår de bøger, som Franke har bestilt via Jespersen, har han ikke fået sendt dem af sted endnu – men i morgen skal det nok ske! Han fortæller videre, at der er kommet et nyt nummer af *Vor Ungdom*, hvor Boysen har et angreb på Western, et angreb, *"der væsentlig er holdt i samme tone som hans omtale af 'Sprogtilegn.'* Et lille rap i forbigående til mig, fordi jeg på de første sider af min gramm. har talt om så skrækkelige ting som 'tungeryg' og 'stemmebånd': når det kommer så vidt, 'er der grund for pædagogen til at spørge sig selv, om man ikke er kommet ind på en afvej.'"

Om Napiers forhold ved han intet: *"Om Sweet ctr. Napier har jeg hverken hørt eller set noget endnu; tak for underretningen om striden, som jeg med det første skal se efter på bibl."* Derpå følger nogle adresser: Westerns, Lundells og Wulffs – hvis Franke vil sende dem et eksemplar af sin bog, når den er færdig.

Afslutningen på dette brev, som skulle blive det sidste, og som Franke aldrig kommer til at læse, lyder i al sin nøgternhed som følger: *"Lad mig ikke glemme det rent forretningsmæssige: Er De så god næste gang at sende mig en opgørelse af, hvad jeg*

skylder Dem (deribl. 80 pf. porto)? Så skal jeg sende Dem beløbet næste gang. Jeg har endnu Deres sidste 5markseddel uvekslet – hvilket De kan opfatte som et tegn på at jeg trods de dårlige tider ikke har været i så stor trang til kontanter i de sidste måneder, at jeg jo har haft råd til at have en sådan død kapital i min lomme. Med hjærtelig hilsen Deres taknemmeligst hengivne Otto Jespersen.”

I sin sidste skrivelse under samme dato, **12. april**, indleder Franke med at sige: ”*Es wird jetzt nicht viel werden, aber wenigstens einen ‘Guten Morgen’ zum Wochenanfang (für mein Bewusstsein fängt nämlich die Woche mit Montag an! von der Schulzeit her) u. hrzl. Dank für den Brief.*“

Franke har en tid haft nogle vage ideer om et samarbejde – grammatisk-fonetisk – mellem Passy, Jespersen og ham selv – ”*Internationales Kleeblatt! Wäre das nicht famos?*“ – men tager dem næppe længere alvorligt. Den allersidste sætning, han skriver, lyder således: ”*Zu dem fonetischen ‘Jüngern’¹⁴⁰ viel Glück! Hoffentlich hat er Ohren zu hören u. eine Zunge zu reden – Laute des gesamten Erdballs.*“ Mere er der ikke; brevet forbliver uafsluttet. Det er ejendommeligt, at netop udtrykket ”*Laute des gesamten Erdballs*“ bliver hans sidste ord, idet det begreb, de dækker over, er det som han, og flere med ham, engang mente var værd at stræbe efter for en (almen)fonetiker: at lave et lydskriftsystem, som hele verdens sprog kunne indpasses under, en idé som han imidlertid igen havde opgivet – antagelig af praktiske grunde.

Dette sidste, ufuldendte brev sendte Frankes far efter sønnens død d. 13. april til Jespersen, men bad ham samtidig om at få det tilbage. Det brev, der findes i samlingen, har en påtegning, skrevet af Jespersen: ”*Sidste ufuldendte brev til mig. (Originalen efter faderens ønske sendt tilbage til ham).*” Når man sammenligner denne notes håndskrift med det foreliggende sidste brevets håndskrift, fremgår det tydeligt, at Jespersen, som han er blevet bedt om det, har afskrevet Frankes brev og sendt originalen retur. Senere returnerede Frankes far alle Jespersens breve til hans søn, således at denne kunne efterlade en (næsten?) komplet samling, hvad angår begges bidrag, til Det Kgl. Biblioteks håndskriftsamling, hvor brevene har ligget næsten uforstyrret hen siden da.

Som helhed betragtet er brevsamlingen først og fremmest interessant, fordi den viser, hvilket forskerpotentiale, begge de unge brevskrivere var i besiddelse af, men desværre blev det jo kun Jespersen, hvem skæbnen forundte at realisere sine tanker og ideer til

¹⁴⁰ Hvilken ’discipel’ eller ’lærling’, der kunne være tale om, fremgår ikke af korrespondancen. Der kan mangle et forklarende brevkort eller brev, eller Franke kan være uklar i sin udtryksmåde! Tænker han mon på en erstatning for sig selv?

fulde, mens Franke tidligt måtte resignere; hans hårde skæbne og betydningen af venskabet med Jespersen har hans far så smukt beskrevet i et brev til Jespersen, dateret d. **19. juni 1886**, hvor han bl.a. skriver: *"Mein Felix schätzte Sie ausserordentlich. Sie war sein liebster Freund und er hat mir vielmals es ausgesprochen, dass die Wissenschaft von Ihnen Grosses zu erwarten habe! Möchte es Ihnen besser ergehen, wie meinem armen Sohn, der zu Anfang seiner Laufbahn schon das Ende bald vor sich sehen musste. Und wie geduldig hat er den inneren Kampf ertragen! Möge es Ihnen beschieden sein, alles zu erreichen, was meinen Sohn versagt war!"*¹⁴¹

Man kan vist roligt sige, at Franke seniors venlige ønske med hensyn til Jespersens karriere er gået i opfyldelse, og højst sandsynligt har Felix Franke ved sit inspirerende venskab været en medvirkende faktor hertil!

Da det er Henry Sweet, der – indirekte – først rigtig skaber ‘åndelig’ forståelse mellem dem, skal vi afslutningsvis citere et brudstykke fra et brev skrevet af denne til Jespersen godt 8 måneder efter, at Franke var død: *"The death of Franke is an irreparable loss. He really seemed to be the only German who took a practical view of phonetics and the study of living speech. Viëtor, who is looked on as an authority, seems quite unable to grasp the idea of satzphonetik. Sievers is, of course, absorbed in historical researches, and has no time for working at the details of phonetics."*¹⁴²

Med Sweets ord vil vi afslutte vores arbejde; det kunne være fristende at underkaste brevene en psykologisk behandling, men det vil vi afholde os fra, da vi ikke er skolede heri. Den enkelte læser vil imidlertid nok danne sig sin egen mening om de to unge brevskrivere, deres evner, særlige karaktertræk m.m. ud fra vores talrige og lange citater, som er udvalgt med stor omhu ud fra princippet om god forskningsetik – et princip, som også har styret vores kommentarer.

¹⁴¹ Citeret fra Smith (note 3) s. 49.

¹⁴² Jvfr. brev af 8. januar 1887, opbevaret i KBs håndskriftsamling under betegnelsen – NkS 3975.

Bibliografi

- Bell, Alexander Melville: *Visible Speech: The Science of Universal Alphabets, or Self-Interpreting Physiological Letters for the Printing and Writing of all Languages in one Alphabet*. London 1867.
- Bredsdorff, Jacob Hornemann: *Aarsagerne til Sprogenes Forandringer*. København 1821. Genoptrykt under redaktion af Vilhelm Thomsen. København 1886.
- Feilberg, Henning Frederik: *Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmaal*. København 1886-1914.
- Franke, Felix: *Die praktische Spracherlernung auf Grund der Psychologie und der Physiologie der Sprache dargestellt von Felix Franke*. Leipzig 1883.
- Franke, Felix: *Praktisk Tilegnelse af fremmede Sprog. Dansk Bearbejdelse ved O. Jespersen*. København 1884.
- Grimm, Jacob: *Geschichte der deutschen Sprache*. 1848.
- Hansen, Adolph & J. Magnussen: *Engelsk Læsebog for Real- og Latinskolernes højere Klasser*. København 1882.
- Hoffory, Julius: "Phonetische Streitfragen" i *Kuhns Zeitschrift XXIII*. 1876.
- Howatt, A.P.R.: *A History Of English Language Teaching*. Oxford 1984.
- Jespersen, Otto: "Julius Hofforys 'Professor Sievers und die Principien der Sprachpsychologie: Eine Streitschrift'" i *Nordisk Tidskrift for Filologi*, s. 322-27, 1883-84.
- Jespersen, Otto: *Kortfattet Engelsk Grammatik for Tale og Skriftsproget*. København 1885.
- Jespersen, Otto: *Kortfattad Engelsk Grammatik för Tal- och Skriftspråket. Bemyndigad Bearbetning af Mauritz Boheman*. Stockholm 1886.
- Jespersen, Otto: *Forord til Franke, Felix: Phrases de tous les jours*. Leipzig 1888.
- Jespersen, Otto: *The Articulations of Speech Sounds by Means of Alphabetic Symbols*. Marburg in Hessen 1889.
- Jespersen, Otto: "Vorwort zur zweiten Auflage": *Franke, Felix: Die praktische Spracherlernung auf Grund der Psychologie und der Physiologie der Sprache*. Leipzig 1890.
- Jespersen, Otto: *Noter til Felix Franke: Phrases de tous les jours. Med en kort fransk lydlære*. København 1891.

- Jespersen, Otto: *Fonetik. En systematisk Fremstilling af Læren om Sproglyd*. København 1897-99.
- Jespersen, Otto: *En Sprogmands Levned*. København 1938. Engelsk oversættelse med noter og bibliografi: *A Linguist's Life. An English Translation of Otto Jespersen's Autobiography with Notes, Photos and a Bibliography*. Edited by Arne Juul, Hans F. Nielsen, Jørgen Erik Nielsen. Odense 1995.
- Jespersen, Otto: "Farewell Lecture at the University given on 25th May 1925" i *Selected Writings of Otto Jespersen – to mark his 100th Anniversary*. London 1960.
- Juul, Arne & Hans Frede Nielsen: "Otto Jespersen and the Introduction of New Language-Teaching Methods in Denmark" i *PEO 61*. København 1992.
- Juul, Arne: "Nordmændenes Professor Higgins" i *Uddannelseshistorie*, s.49-74. Odense 1999.
- Kabell, Inge & Hanne Lauridsen: "On the Evidence of the Earliest Danish Works on English Pronunciation" i *Anglica et Americana 20*. København 1984.
- Kabell, Inge: "Et portræt af George Stephens – professor i engelsk ved Københavns Universitet og fremtrædende medlem af den engelske menighed i Danmark i en menneskealder" i *MAGASIN fra Det Kgl. Bibliotek*, 11. årgang nr. 3. København 1996.
- Kabell, Inge: "Jespersen and Franke – an Academic Friendship by Correspondance" *The Henry Sweet Society Bulletin*, No. 35, November 2000.
- Ker, Neil: "A.S. Napier, 1853-1916" i *Philological Essays, Studies in Old and Middle English Language and Literature in Honour of Herbert Dean Meritt, Professor of English Philology Stanford University*. Udgivet af James L. Rosier, University of Pennsylvania. Paris og Haag 1970.
- Listov, Jens Wilhelm Victor: *Ledetraad til Brug ved første Undervisning i Engelsk*. København 1864.
- Lyttkens, Ivar Adolf & Frederik Amadeus Wulff: *Svenska Språkets Ljudläre och Beteckningsläre, jämte en Afhandling om Aksent*. Lund 1885.
- Madvig, Johan Nicolai: *Latinsk Sproglære til Skolebrug*. København 1841.
- Nygaard, Julius Vagn: *Typografen der satte Estrup pistolen for brystet – og sit liv over styr*. København 1999.
- Passy, Paul Édouard: *Les sons du Français*. Paris 1887.
- Passy, Paul Édouard: *Étude sur les changements phonétiques*. Paris 1890.
- Smith, Svend: "En Fonetikers Fødsel" i *Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme*, 8. årgang, s. 27-49. Risskov 1944(45).

- Sandved, Arthur O.: *Fra "kremmersprog" til verdensspråk. Engelsk som universitetsfag i Norge 1850-1943*. Oslo 1998.
- Sievers, Édouard: *Grundzüge der Lautphysiologie*. Leipzig 1876.
- Storm, Johan & T. Bennett: *A Selection of Phrases for Tourists Travelling in Norway*. 3rd edition, enlarged and revised by Joh. Storm. Kristiania 1874.
- Storm, Johan: *Engelsk Filologi I. Anvisning til et videnskabeligt Studium af det engelske Sprog for Studerende, Lærere og Viderekomne*. Kristiania 1879.
- Storm, Johan: *Englische Philologie. Anleitung zum wissenschaftlichen Studium der englischen Sprache. Vom Verfasser für das deutsche Publikum bearbeitet. I. Die Lebende Sprache*. Heilbronn 1881.
- Svanholt, Otto: *Bøger og Metoder i dansk Fremmedsprogsundervisning*. København 1968.
- Sweet, Henry: "On Danish Pronunciation" afhandling i *Transactions of the Philological Society*. 1873-74.
- Sweet, Henry: *A Handbook of Phonetics, including a Popular Exposition of the Principles of Spelling Reform*. Oxford 1877
- Sweet, Henry: "Sound Notation" afhandling i *Transactions of the Philological Society*. 1880-81.
- Sweet, Henry: *Elementarbuch des gesprochenen English*. Oxford og Leipzig 1885.
- Sweet, Henry: *A History of English Sounds*. Oxford 1888.
- Sweet, Henry: *A Primer of Phonetics*. Oxford 1890.
- Sweet, Henry: *A Primer of Spoken English*. Oxford 1890.
- Sweet, Henry: *New English Grammar*. Oxford 1892.
- Techmer, Friedrich (red.): *Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft*. Leipzig 1884 ff.
- Tegnér, Esaias Henrik Wilhelm: *Språkets Magt öfver Tanken*. 1880.
- Viëtor, Wilhelm (under pseudonymet: Quousque Tandem): *Der Sprachunterricht muss umkehren*. Heilbronn 1882.
- Viëtor, Wilhelm: *German Pronunciation*. Heilbronn 1885.
- Viëtor, Wilhelm: *Elemente der Phonetik und Orthoepie des Deutschen, Englischen und Französischen*. Heilbronn 1884.
- Western, August: *Engelsk Lydlære for Studerende og Lærere*. Kristiania 1882.